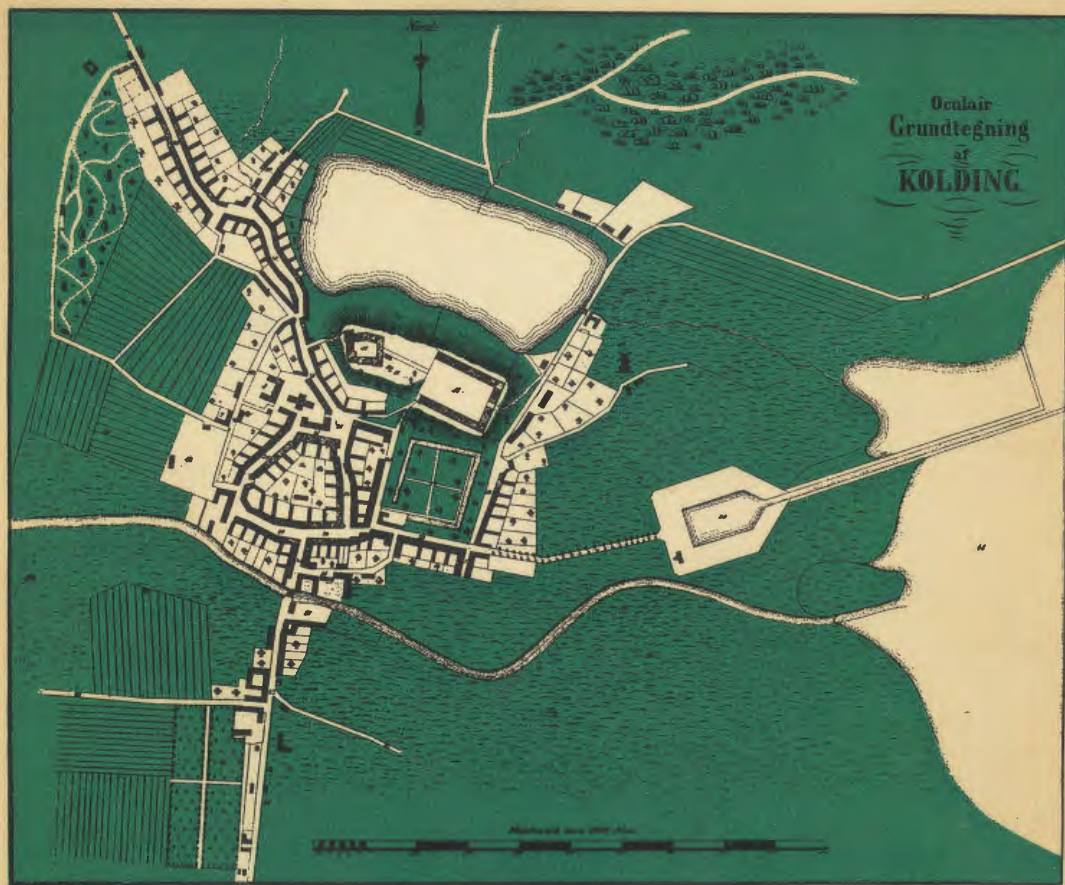

GRÆNSEN

ET STYKKE LOKALHISTORIE

AF

FROVIN JØRGENSEN

BARKHOLTS FORLAG . KOLDING

GRÆNSEN

Stoffet er hentet fra:

Dagspressen

Kolding Rådstuearkiv

Kolding Byfogedarkiv

Vejle amts arkiv

Rigsarkivet

Hærens arkiv

Det kgl. Bibliotek

Værker om tidens politik og militære forhold

Forskellig memoirelitteratur

Forskellige lokalhistoriske udarbejdelser

Omslagstegning:

Prospekt af Kolding i 1840'erne

Særtryk af

Byrådsbogen 1964—65

A/S FR. LUMBYES BOGTRYKKERI
KOLDING

GRÆNSEN

ET STYKKE LOKALHISTORIE
AF
FROVIN JØRGENSEN

1965
BARKHOLTS FORLAG
KOLDING

FORORD

Historie er liv, og beskæftigelse med historien må skabe oplevelse. Historiske oplevelser er med til at forme et menneskes udvikling, jo flere oplevelser af den art, det har, jo mere spændende bliver dets egen tilværelse, og i samme grad bliver det snydt ved en oplevelsesfattig beskæftigelse med historien.

1848! Dette år ligger langt borte, og ikke alene i tid, så langt, at nogen måske har svært ved at få øje på det. Det hele synes dem lovlig småt og idyllisk til at kunne påkalde interesse, en tankegang, man skal være forsigtig med, fordi vi ikke er i stand til at veje en svunden tids frygt og spænding op mod vor egen.

Der var noget ved den tid, som synes iøjnefaldende. Gud, konge, fædreland, flag betød noget for den enkelte. Det var begreber, som var værd at kæmpe for. I dag er de for mange kun symboler fra en svunden tid. Grænserne var virkelige skillelinjer, og så var der den friske politiske opvågnen.

Med 2 verdenskrige i erindringen og atombomben hængende over hovedet bliver 1848 et letfatteligt år, som man måske inderst inde kunne nære en vis længsel efter. Det var en tid, hvor tanker afklaredes, hvor noget stort og positivt skete.

Det efterfølgende er et forsøg på at drage de bevægede år ind på et lokal-historisk plan: sådan oplevede vore forfædre i denne by og egn disse år, og sådan reagerede de — såvidt jeg har kunnet tolke de forhåndenværende kilder.

Et forsøg på at gøre historien mere nærværende.

En hjertelig tak rettes til Museet på Koldinghus og museumsinspektør, magister Sigvard Skov for interesse og råd og for udlån af billedmateriale.

Frovin Jørgensen.

1. AFSNIT

1.

Da Kolding i 1231 dukkede frem af historiens skriftlige kilder, var den en driftig og velhavende by. *Fremgang og katastrofe.*

Det var som station på handelsruten over Ribe, ad hvilken de vesteuropæiske købmænd søgte at nå frem til handelen i Danmark, i særdeleshed på det store Skanørmarked ved Øresund, at Kolding voksede op fra en boplads.

Efter 1241 opstod den skæbnesvangre strid mellem Danmarks konger og hertugerne i Slesvig (Sønderjylland). Som grænseby og »port og nøgle for riget« blev Kolding inddraget i striden, og grænsen blev på ondt og godt dens skæbne i 600 år, ja den dag i dag er den præget af den.

I de første 400 år gik det godt. Kolding blev købstad og kongeby. Det gav anseelse og voksende håndværk og handel. I 1580 forærede Frederik 2. byen Komarken. Til gengæld skulle borgerne afskaffe alle stråtage i byen og i stedet lægge tegl og »ellers beflitte sig på at bygge og forbedre byen, som det sig hør og bør«. Derudover skulle de forpligte sig til at skaffe staldrum til 800 heste, når kongen holdt hof på slottet.

I 1600 var Kolding den syvende største by i riget med ca. 2500 indbyggere. Der var højkonjunkturer i landet, og Koldings håndværkere var kendt viden om.

Christian 4.s og hans søns fejlslagne forsøg på at blande sig i storpolitikken blev en ulykke for byen. Da de frygtelige krige, som hærgede landet i perioden 1625—1660, var til ende, var den blomstrende købstad forvandlet til en ruinhob, og en umådelig fattigdom rådede. En grænseløs ulykke havde ramt Kolding.

Efter krigen kunne Kolding ikke komme på fode igen. I 1678 pålagde kongen borgerne stavnsbånd, for at byen ikke helt skulle gå til grunde; men de rådende forhold umuliggjorde en opblomstring. *Kolding kan ikke komme på fode igen.*

Toldgrænsen, som gik langs sydsiden af Kolding fjord over Brunebjerg, hvorefter den krydsede vejen til Haderslev nord for Krathuset (Haderslevvej nr. 93) og fortsatte vestpå langst Seest og Hjarup sogneskel, berøvede byen det halve af dens naturlige opland, og da der var forskellige toldsætser

i kongeriget og hertugdømmerne, opstod et fantastisk smugleri, som var helt ødelæggende for byen.

*Konsum-
tionsafgiften.*

I et håbløst forsøg på at skaffe penge i den tomme statskasse, indførtes accisen eller porttolden, efter hvilken der i byens porte skulle betales en afgift af alle varer, som indførtes; men i Haderslev og senere i Christiansfeld og en tid lang i Fredericia betaltes ingen porttold, hvorfor oplandets befolkning søgte derhen.

Koldings borgere henvendte sig til majestæten med bøn om hjælp til byens »conservation og opkomst«; men deres bøn blev ikke hørt. Koldings ulykke var, »at den ligger på grænsen af det med større friheder benådede hertugdømme Slesvig og alt for nær Christiansfeld, som i sørgelig grad har skadet Koldings handel og håndværk.«

Dertil kom, at havnen ved Riberdyb og Sønderbro sandede til, så større skibe ikke længer kunne besejle den, men måtte kaste anker ud for Strandhuse, hvorfra fiskerne dér fragtede varerne op til Sønderbro, hvilket monopol de synes at have udnyttet, så Koldings købmænd næppe kunne betale dem.

*Bunden er
nået.*

Følgen af disse forhold var, at Kolding i 1800 tallets begyndelse var et »elendigt lille hul«, »en stillestående by«, »en åndelig ørken«, »glemt af Gud og kongen«. Normal handel var hasardspil, sagde man, medens smugleri var den normale udvej, hvis købmændene ville have noget at handle med. Under krisen efter Napoleonskrigene bredte økonomisk og moralsk forfald sig blandt byens borgere og embedsmænd, og i 1820 suspenderedes borgmesteren.

Dette år skrev rektor Tauber:

Så lys og levende, omegnen er om Kolding, så mørk og trist er Kolding selv. Tidens tand har stærkt gnavet på den, og dens regeneration er forhindret ved adskillige lokale omstændigheder! —

Det var pænt sagt.

En oversigt over Koldings indbyggertal viser omfanget af den katastrofe, som havde ramt byen:

O. 1600	havde	Kolding	ca. 2500	indbyggere
» 1672	»	»	» 1074	»
» 1696	»	»	» 995	»
» 1769	»	»	» 1200	»
» 1798	»	»	» 1396	»
» 1801	»	»	» 1662	»
» 1805	»	»	» 1700	»
» 1837	»	»	» 2300	»
» 1848	»	»	» 2700	»

Først 200 år efter de frygtelige krige nåede Kolding op på folketallet fra o. 1600. Til sammenligning tjener, at Haderslev i 1769 havde 2249, i 1803 2685 og i 1848 o. 6000 indbyggere.

Det var et lykkeligt valg, kongen foretog, da han 1820 udnævnte den 30-årige cand. jur. *Christen Estrup* til Koldings borgmester og byfoged; men det var en vanskelig opgave, den unge mand gik ind til. Estrups store administrative evner og den vindende elskværdighed, hvormed han forvaltede sit næsten enevældige embede, parret med det forsæt at anvende hele sin kraft på at bringe orden i forholdene, skaffede ham dog kontakt med borgerne. De værste misbrug afskaffedes, gamle, uafgjorte sager blev færdiggjorte. Der kom orden i byens styrelse. Snart var borgmesteren leder af et forsigtigt reformarbejde. En ny vind blæste over Kolding.

Den nye borgmester.

Sit første mål nåede Estrup i 1821. Fra gammel tid lå Koldings jorder nord for byen i fællesdrift, til skade for mange, men til fordel for få, bl. a. magistraten. Gennem kloge forhandlinger og ved selv at tilbyde at tage de yderste marker lykkedes det Estrup at få en udskiftning gennemført, så hver grundejer i byen fik sit stykke, afpasset efter ejendommens værdi, de mindste nærmest byen. Det var en bedrift.

Omkring 1830 skete en vending til det bedre i dansk økonomi. Kornpriserne steg og gav landbruget købeevne, som igen øgede mulighederne for byerhvervene. Optimisme bredte sig og skabte i borgerskabet mod til at gå i gang med opgaver. Af betydning i den henseende var sikkert også stænderforfatningen, som var det første skridt i retning af at skabe et demokrati i Danmark. Den må have betydet noget i retning af at sætte tanker i gang hos mennesker med henblik på at beskæftige sig med offentlige anliggender. En aktiv borgerånd begyndte at vise sig.

Opgangstider.

I 1835 tog man fat på udbedring af gaderne, som var vidt bekendt for deres slethed.

Tauber fortæller:

Gaderne er smalle, der er intet fortov, og fodgængerne må holde sig midt på gaden, brolægningen er 200 år gammel og går i bjerg og dal, om reparation har der aldrig været tale. I nogle gader ligger rendestenen midt i kørebanen, har man intet mødested i gården, bliver affaldet kastet herud.

Gennem et brolægningsprogram udbedredes i årene 1835—1847 byens vigtigste gader.

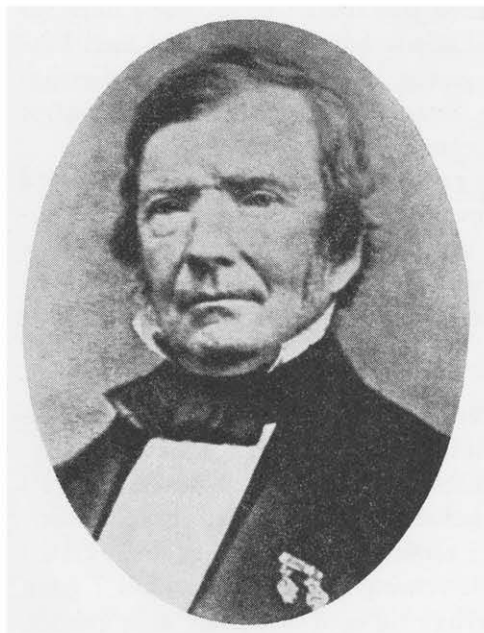
1838 blev et epokegørende år. De gamle borgere påstod, at i dette år begyndte Koldings egentlige opgangstid. 24. oktober 1837 underskrev kongen købstadkommunalloven, og 23. januar 1838 valgtes 8 borgerrepræsentanter,

Frihedens morgenrøde.

som sammen med borgmesteren skulle styre byen. Samme år fik Kolding et nyt sygehus ved Sct. Jørgens hospital, provstegården blev ombygget, skolevæsenet forbedret, og det frivillige borgermusikkorps fik gennem indsamling af penge instrumenter at spille på. I 1839 tog man fat på at bygge et nyt rådhus.

Estrup var imod denne plan. Han ville have det gamle rådhus repareret.

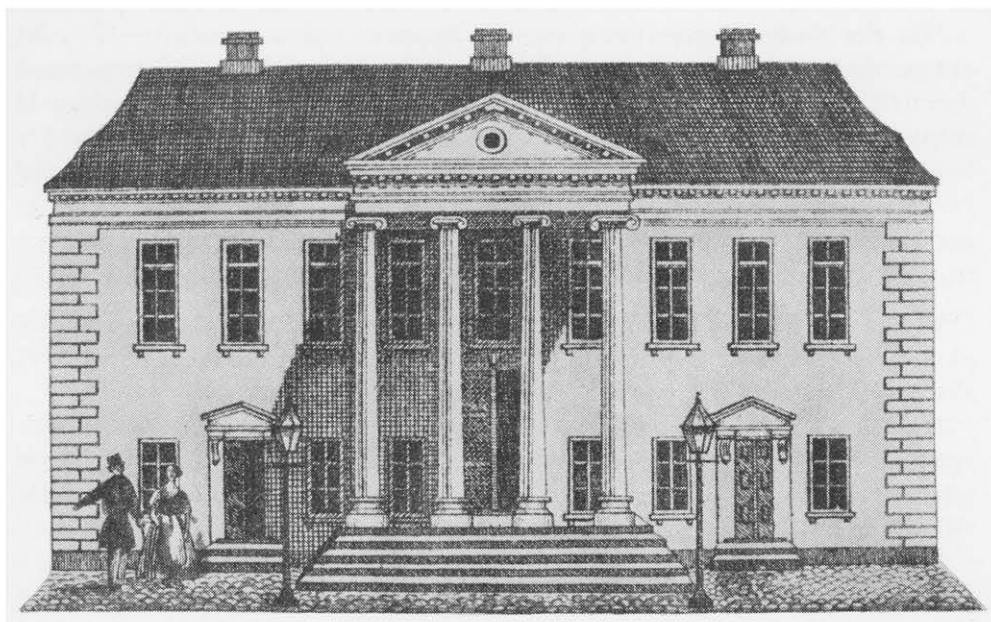
Årsagen var, at han var bange for at gøre gæld. Ganske vist var borgerne ikke egentlig fattige. De havde således praktisk taget ingen gæld på deres ejendomme; men de var pengeløse. En jordlod var grundlaget for deres tilværelse, og så bagte, bryggede, spandt, vævede, støbte lys og saltede de selv — og indskrænkede sig forøvrigt mest muligt. »Fiskespiser med kartofler og meldyppelse var ofte omtrent eneste spise på mange borgers bord«. Erhvervsvirksomheder fandtes; men grundet på de rådende forhold var omsætningen lille. Manufakturvarer f. eks. købte koldingborgerne andre steder, oftest i Haderslev og ordnede sig med henblik på indsmugling af dem i Krathuset, det sidste hus på slesvigsk grund. Der fandtes ingen boghandel i byen, ikke engang en papirhandel. Engang imellem kom en papirkusk. Hos ham købte man. Skatterne androg kun et par tusinde rigsdaler; men alligevel var der ofte spektakler over dem. Til belysning af, hvor små forholdene var, kan anføres, at byen, fordi den var garnisonsby, måtte opkræve 1 stk. træ og 7 tørv af hvert læs brændsel, som indførtes i byen.

*Borgmester Christen Estrup
1820–1847*

Derfor var borgmesteren bange for at gøre gæld. Han ønskede, at byen først »skulle opspare en kapital for uforudseelige ulykkestilfælde«; men borgerne fandt, at rådhuset med arresthus var i uforvarlig stand. I et andragende med mange underskrifter krævede de et nyt, borgmesteren sammenkaldte til et rådstuemøde, og argumenterne var her så vægtige, at han bøjede sig.

Der fortælles, at nogle borgere rejste til København for at se det gamle

Rådhuset i Kolding, bygget 1839

råd- og domhus der. En hjemlig håndværker tegnede en skitse af det og udarbejdede planer for et rådhus i Kolding i mindre format. Murermester *Johannes Nielsen* fra Nr. Bjært byggede det, og borgerne udførte kørsel og håndlangerarbejde gratis.

Rådhuset kostede 8900 rdl. Efter besvær fik byen et lån på 3500 rdl., resten tegnedes af borgerne i aktier på 50—200 rdl. Agent *Jens Peter Wissing* fandt dog, at hans by ikke skulle låne penge af andre end sine egne borgere, og indfrie lånet.

Sidst i året 1839 stod rådhuset færdigt; men 3. december døde Frederik 6., og ingen kunne tænke sig at indvi det i sørgetiden. På Christian 8.s kroningsdag den 28. juni 1840 holdt byen indvielsesfest. Den formede sig som en hyldest til kongen med militærparade, sang og taler. Borgmesteren talte for den »sande borgerånd«, som her havde givet sig udtryk, de »fattige fik et kraftigt middagsmåltid«, og så dansede man til den lyse morgen.

Den sande borgerånd.

Materialerne fra det nedbrudte rådhus, som i 1609 var hentet fra en da nedbrudt herregård i Viuf, brugte man, i pagt med den »sande borgerånd«, til at bygge et nyt fattighus med arbejdsanstalt over for Blegegården på Sviatorv. Fattiglemmerne, der var sjældent under 30, kartede, spandt, hæk-lede, strikkede, pillede tovværk og plukkede bær, og hvad de tjente, skulle fradrages næste års skatteligning!

Når der skulle bygges fattighus, var årsagen, at kommunen havde købt det gamle fattighus for enden af Klostergaden og agtede at gå i gang med den helt store plan, som Estrup havde syslet med i flere år, anlæggelsen af en ny havn ude i Klostermaden. Nu var borgerne ved at overgå sig selv. De kautionerede for et lån på 20.000 rdl., og i 1842 påbegyndtes arbejdet. Igen ved hjælp af gratis arbejdskraft blev en vej anlagt i forlængelse af Klostergaden ud til havnen, et bassin blev gravet, lidt større end Vejles af hensyn til konkurrencen, og 24. oktober 1843 blev den nye havn indviet.

*Blikket
vendes mod
syd.*

Vi har set, hvordan koldingborgerne, med en dygtig mand i spidsen, under økonomisk medbør blev forvandlet fra et stillestående, passivt samfund til et aktivt borgerskab. Det var frihedens første morgenrøde.

Naturligvis vendte de blikket mod syd, over grænsen. Byen led under toldspærringen. Med den øgede økonomiske aktivitet og den nye havn gik deres tanker i retning af, hvad det kunne betyde at få grænsen hævet, oplandet ville blive fordoblet og byens handel øget.

En række begivenheder i hertugdømmet kom til at spille ind i Kolding. I 1836 blev forslaget om dansk øvrigheds- og retssprog i Nordslesvig forelagt i Slesvigs stændersal. Til stor overraskelse for alle udviklede dette, i starten nærmest sociale spørgsmål, sig i 1840 til at blive et dansk-tysk problem. I november 1842 fremkaldte *Peter Hjort Lorenzens* sammenstød med slesvig-holstenerne i Slesvigs stændersal et endeligt brud, som skabte voksende forståelse i kongeriget for danskheden i Slesvig og førte til de liberales proklamering af Ejdergrænsen med en vis udskillelse af Holsten som Danmarks politiske mål. I stigende tempo udviklede herefter begivenhederne sig, og fra 1846, da slesvig-holstenerne fik lejlighed til at præcisere deres mål, et samlet Slesvig-Holstens optagelse i Det tyske Forbund, var det kun et tidsspørgsmål, hvornår et dansk-tysk opgør inden for monarkiet ville finde sted.

*Kolding-
borgerne
interesse er
nationalt
betonet.*

Det var uundgåeligt, at koldingborgerne blev optaget af dette problem. Mange havde personlige kontakter i Nordslesvig, og daglig omgikkes de slesvig-holstenerne, hvoraf der var en del i byen. Det er en erfaring, at i et grænseområde stilles de nationale problemer skarpere op end inde i landet. Man kan ikke vente, at de jævne koldingborgere skulle kunne se den national-politiske udvikling, at den dansk-tyske helstats tid i virkeligheden var omme i sin daværende form, hvorfor der måtte findes en løsning. De så kun slesvig-holstenernes hovmod og frække krav om at skille Slesvig fra moderlandet.

I øvrigt var mange i vildrede. Gennem en århundredlang administrationspraksis var de vænnet til den tanke, at Holsten og Slesvig hørte sammen, i daglig tale havde Slesvig oftest heddet dansk Holsten, en del af Holsten, og officielt været en tysksproget landsdel. At der i Nordslesvig fandtes folk,

for hvem det danske sprog betød noget, havde ingen skænket en tanke. Sproget spillede jo ingen rolle. Hovedsagen var, at de var kongens tro undersåtter.

Med de liberales krav om en grænse ved Ejderen blev man usikker, for hidtil var alt jo gået godt, og i Vonsild sagde man: Vi vil hverken være jyske eller tyske, vi vil vedblive at være slesvigere!

Det var vanskelige sager at tage stilling til, for i manges sind lurede frygt for, at forbindelsen med det tyske forbundsland Holsten kunne føre Danmark ud i vanskeligheder, og ingen ville vide af, at Slesvig blev knyttet nærmere til Holsten og indlemmet i Det tyske Forbund.

Dertil kom, at i årene 1840 og fremover truedes Europa flere gange af krig, og man frygtede, at Danmark på grund af sit forhold til Holsten kunne blive inddraget i den. Der var også i disse år planer om, at Danmark kunne blive flådebasis for et kommende stærkt Tyskland, ligesom bestræbelserne for at gøre Tyskland til et samlet toldområde følte som en trussel mod kongerigets selvstændighed.

Koldingborgerne gik stærkt op i de aktuelle nationalpolitiske problemer. I 1838, da redaktør *P. C. Koch* startede sit blad *Dannevirke* i Haderslev, fik han sine første abonnenter i Kolding, senere mange, og da der blev lejlighed til at indmelde sig i Den slesvigske Forening, benyttede mange koldingborgere sig heraf for at støtte de danske nordslesvigere.

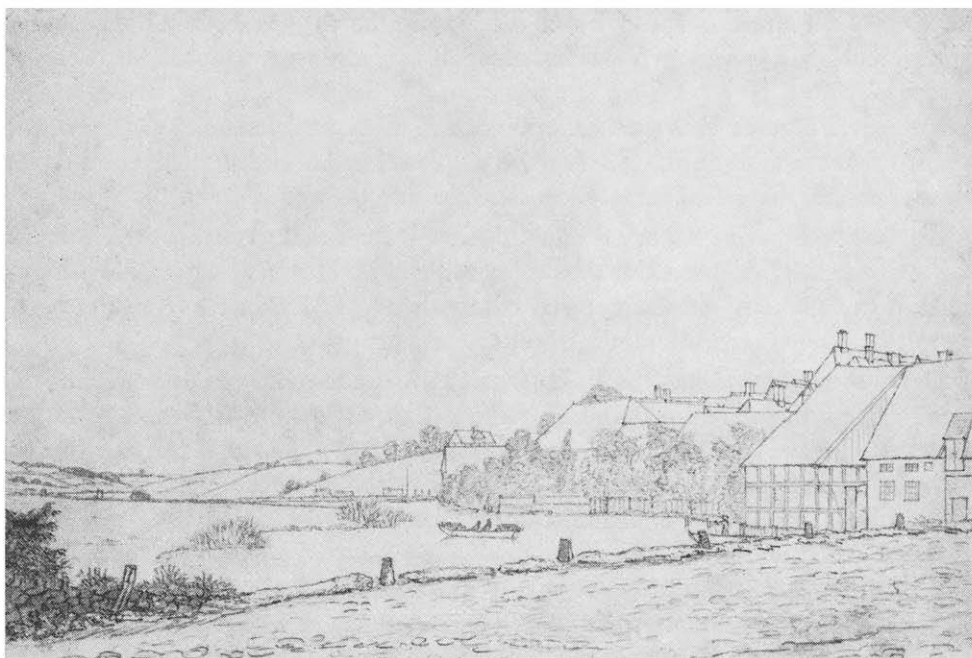
*National
aktivitet.*

4. juni 1841 skrev borgmester Estrup, som var stærkt foruroliget over situationen, til en slægtning:

— — — Den 10. festligholder vi kronprinsens formæling med store festligheder i vore klubber, og agter jeg ved denne lejlighed at udtale sådanne ønsker, som enhver, der har sit fødeland og kongehuset kjær, må dele med mig. — Vi her på grænsen, der er øienvidner til den sørgelige kamp mellem dansk og tysk, have så megen mere grund til at ønske snarligen en tronarving, thi derved håbe vi, at denne — — — strid en lang tid vil vorde hævet. Skønt det ikke vil vare mange år, førend vi blive en integrerende deel af det tyske toldforbund og således for en deel fortyskede. Det er mærkeligt at se de mange artikler »Allgemeine Zeitung« i den sidste tid har skrevet denne gienstand betreffende.

I 1843 deltog mange koldingborgere med stor begejstring i skamlingsbankemødet, og 22. december s. å. afholdtes på rådstuen i Kolding et møde mellem fremtrædende nordslesvigske og kongerigske personligheder for at få toldgrænsen fjernet. Mødet resulterede i affattelsen af en adresse til kongen, og om aftenen holdt byens borgere et stort festmåltid for gæsterne. Ved denne lejlighed holdt stænderdeputeret herredsfoged *With* festtalen og udtalte:

at hvad der på mødet var besluttet ville være til stor forargelse for slesvig-holsterne, og at deltagerne i mødet ville blive ordentlig tilrakkede i de slesvig-hol-

Kolding Sønderbro ved Kongeåen 1834

stenske blade. Taleren havde al agtelse for den ædle og brave, dygtige, tyske nation. Selv om Danmark fra Tyskland havde fået lensvæsenet og adelsaristokratiet, og selv om mangen fed bid fra Danmark var krobet i de tyske lykkeridderes lommer, så kunne han dog aldrig glemme, at det var en tysker, som opfandt krudtet og dermed forvandlede krigen fra et blodigt slagteri til en kunst. Tyskerne havde også opfundet den guddommelige bogtrykkerkunst, der var det sikreste værn mod vold og forurettelse, og han kunne godt indse, at en tysker måtte føle sin nations værdi. Det var ikke de brave tyskere, som danskerne ville bekæmpe. Det var »die after-deutschen«, som foragtede deres moder, fordi hun syntes dem lille, skønt hun nøjere betragtet måske var meget større, end man almindelig antog. Det var allikest med de lånte fjer, han ville plukke, og han sluttede med at tømme et glas for enhver brav tysker, som gennemglødet af nationalstolthed dog vidste at agte nationaliteten hos andre, og et percat (ned med dem) for alle alliker!! —

Den danske humor fornægtede sig ikke.

*En hyldest
til Kolding.*

Året efter afholdtes 4. juli det store skamlingsbankemøde, som for mange deltagere et slægtled fremover stod som deres livs største oplevelse.

Under stor tilslutning deltog koldingborgerne i dette møde, og dagen efter skrev konst. borgmester Saxild i Kolding til N. F. S. Grundtvig, som havde talt ved mødet, og tolkede »vor lille byes og den hele omegns følelser« i en tak,

»fordi De, uden at tage hensyn til en lang søreises besværligheder, glædede os med Deres nærværelse, hvorved mangfoldige fik lejlighed til at lære at kjende eller i

det mindste at see en mand, hvis navn ikke vil glemmes, sålænge den danske tunge er til.«

Grundtvig svarede omgående for at

»bevidne Dem og gennem Dem hele Kolding by min varme tak både på egne og på gamle Danmarks vegne for den — — — mageløse kærlighed og gjæstmildhed, hvormed byen modtog så mange *personlig ubekjendte* — — —! Aldrig skal jeg glemme, at Kolding var den *første* by i fædernelandet, der rakte den gamle *danaskjald* en krans af bedre blade end lavrbærtræets, ja en krans af bøgeblade — — —«.

Det var en hyldest til koldingborgerne, »som ved flere lejligheder viste god dansk holdning«.

2.

1848! — Intet tydede på, at dette år skulle blive noget særligt. Så døde Uro. kongen 20. januar. Hvem ville nu få indflydelse på Frederik 7., som næste morgen blev udråbt til konge fra Christiansborg slots altan? Mange frygtede hans manglende kvalifikationer for kongegerningen — og spurgte ængsteligt, om han kunne bære de tunge byrder, den ville lægge på hans skuldre. Et mådeholdent krav om folkets delagtighed i landets styre lå i luften.

28. januar offentliggjordes det udkast til en ny forfatning, som Christian 8. havde ladet udarbejde kort før sin død. Det blev en skuffelse. Ganske vist brød det med enevælden, men det var et forsøg på at opretholde den dansk-tyske helstat, og dertil var tiden forpasset. Ud over landet voksede en opposition frem med krav om »almindelig valgret« og hertugdømmet Slesvigs sikring for Danmark.

Men så hændte en række begivenheder, som fik de hjemlige politiske problemer til at træde i baggrunden. Folk blev opmærksomme, og når postvognen gjorde holdt ved Hamborgerherberget i Søndergade, mødte borgerne op, for her traf de rejsende, her var frisk nyt at spørge, og i værtshuse og klubber samledes de om aftenen, læste aviser, refererede, diskuterede og fremsatte anskuelser.

Vi vil forsøge at danne os et kort overblik over begivenhederne, som i den følgende tid væltede ind over borgerne.

Det gærede i Italien, Frankrig m. fl. Rygter fortalte, at blandt slesvig-holstenerne i Kiel gærede det også. Dannevirke skrev, at noget, som »vi havde forudset«, var under forberedelse. »Vi lever af rygter, og det oftest de mest skrækkelige«. — »Rejsende sydfra beretter« o. s. v.

Fra København blev fortalt, at folk strømmede i optog og råbte hurra for »Danmark til Ejderen«. Foran kongens slot stimlede de sammen og råbte »frihed og konstitution« uden ret at vide, hvad de ord egentlig betød. Under overskriften »Fra hovedstaden fortælles« fløj begivenhederne ud over landet

og satte folk i en spænding, som de endnu ikke havde fuldgyltig forklaring på.

*Uroen bre-
der sig.*

Midt i februar fortaltes fra Kiel, at nu krævede man der ret for Slesvig og Holsten til at være en statsenhed, som måtte slutte sig sammen med Tyskland — »for vel tale de lavere klasser«, som en indsender skrev i Kiel. Corrsp., »et fordærvet, de danske selv kun tildeels forståeligt dansk, men man er aldeles ubeføiet til at kalde landet dansk og beboerne danske«!

Skønne toner om folkefrihed lød sammen med oprørske krav, som forvirrede og ophidsede, men varslede, at nye tider stundede til.

Revolution.

Så kom 1. marts den meddelelse, som satte fart i tingene:

Urolighederne i Paris 22. februar er udartet til en revolution, republikken er proklameret, den kongelige familie er flygtet. Tuilleries (det kgl. slot) er ødelagt, og en provisorisk regering har overtaget forvaltningen!

Det kom som et tordenbrag. *Ludvig Philipe!* en af Europas mest drevne politikere. På få dage var hans trone styrtet og han selv flygtning.

Nu ville der ske noget.

I Holsten og Sydslesvig sagde man: så hurtigt og let går det!

Fra Frankrig bredte revolutionen sig til Tyskland, og trone efter trone vaklede. I Wien var der kaos. Tilsyneladende kunne intet standse den revolutionære ånd. Folk var ved at tabe vejret over alt det nye, som man slet ikke havde troet kunne ske.

Fra Kiel fortalte rejsende, at 29. februar havde studenterne dér demonstreret og råbt: leve republikken! I Sydslesvigs og Holstens byer tog man bestik af revolutionerne i Tyskland og holdt møder med krav om løsrivelse, danskfjendtlige demonstrationer, gadeuroligheder, og en begyndende folkevæbning fandt sted. 7. marts holdt borgerforeningen i Kiel møde trods politiforbud.

Fra København forlød det, at 11. marts var der holdt møde i Kasino for over for regeringen at påpege de farer, som åbenbart truede den danske nationalitet, og fremhæve folkets pligt til at våge over sin selvstændighed, når regeringen intet foretog sig.

*Oprøret plan-
lægges.*

15. marts var et nyt møde afholdt i Kiel, og militæret havde i stedet for at holde orden, fraterniseret med borgerne.

Begivenhederne tog en faretruende vending. Koldingborgerne anede, at noget nyt og revolutionerende var under udvikling, og at det kunne udstrækkes til også at gribe ind i deres forhold: Slesvig til Tyskland og grænse ved Kongeåen!

15. marts var en af slesvig-holstenernes hovedmænd i Haderslev, officielt for at indbyde til et fælles stændermøde i Rendsborg 18. marts, reelt for at

skaffe deltagere til en samtidig demonstration, som skulle sætte begivenhederne i gang. I en »glødende tale på borgerforeningen« begejstrede han de lokale slesvig-holstenere og instruerede dem om, hvordan de skulle forholde sig, når oprøret var brudt ud: overtage magten i byen og tilbageholde indkaldelsesordrer til den danske hær for senere at sende soldaterne til Rendsborg. 17. marts rejste han tilbage, ledsaget af 4 haderslevborgere, bl. a. garver *Göhlmann*, der var så grebet af oprørstanken, at han privat var begyndt at støbe geværkugler.

Mulighederne for krig drøftedes stadig ivrigere, og regeringen kritiseredes, fordi den intet foretog sig.

Lørdag den 18. marts sejrede revolutionen i Berlin. På mødet i Rendsborg krævede redaktør *Olshausen* i en fanatisk tale, at Slesvig uopholdeligt blev optaget i Det tyske Forbund, uden at man tog hensyn til de danske, som var et dovent, dvask og usammenhængende folk.

Ene protesterede *Hans Krüger* fra Bevtøft, »for langt over halvdelen af Slesvigs indbyggere er danske og dansksindede og vil ikke ind i Det tyske Forbund, men fremdeles blive ved og knyttes fastere til kongeriget Danmark — — —, og skal borgerkrigens fakkel tændes, da vil vi nordslesvigere ofre liv og gods for vort moderland Danmark.«

Ingen hørte efter ham, og det blev vedtaget at sende deputationer til København og Frankfurt.

Fuldt klar over situationens alvor kørte Krüger straks nordpå og kom næste dag, søndag den 19. marts, til Haderslev, hvor han skabte opstandelse ved at fortælle: med magt skal Slesvig rives bort fra Danmark, med støtte af Det tyske Forbund.

Samme aften forlød det her, at Rendsborg var taget af oprørerne, og mandag den 20. marts nåede rygtet Kolding.

Om søndagen traf *Laurids Skau Hans Nissen*, Hammelev, på gaden i Haderslev. Grundet på personlige sorger havde Hans Nissen i et par år holdt sig uden for politik. Nu vågnede »Nordslesvigs stouteste bonde« til dåd og forlangte, at Laurids Skau skulle sammenkalde Den slesvigske Forening. I en kraftfuld opfordring kaldte Laurids Skau til møde den 31. marts. (Bilag 1).

»Nordslesvigs stouteste bonde«.

Derefter søgte *Hans Nissen* og *Hans Krüger* sammen med forstander *Frederik Helveg*, Rødding højskole, forbindelse med vesteregns bønder for at påskynde en folkevæbning mod de friskarer, der i stigende grad gik rygter om blev dannet i Holsten, og 20. marts satte redaktør *P. C. Koch* en moden og frimodig adresse i gang, som gav udtryk for, hvad den nordslesvigske befolkning ventede af sin konge under disse forhold, trykt i mange eksemplarer, så hvert sogn i amtet fik en. (Bilag 2).

Det føg om ørerne på folk med rygter om: revolution, fri forfatning, oprør, friskarer, og det var ikke underligt, om mange blev stækt foruroligede.

Således gik det 457 bønder i Nørvang-Tørrild herreder. De anede rigets undergang, og på et møde i Give 18. marts vidste de ikke andet råd end at ty til deres konge, hos hvem bondestanden altid fandt trøst og medvirkning i farens stund, med bøn om endelig ikke at afgive noget af sin magt til et rigsråd, sammensat af en mængde modstridende interesser og lidenskaber. Stænderforsamlingernes historie forbød dem at håbe på, at den kunne løse forviklingerne i hertugdømmerne, som nu fremtrådte i en så faretruende skikkelse. Det kunne kun kongen, hævet over de partistridigheder, som nu true staten med sønderlemmelse.

Det store råb om frihed var også bragt til dem af ørkesløse døgnskrivere og andre til denne klasse hørende; men de fandt ingen genklang, tværtimod. Med dobbelte tunger og nylig tilspidset pen havde de søgt at gøre bøndernes enfoldighed indlysende og villet forklare dem det ofte misbrugte ord frihed. Bønderne havde svaret, at de havde den frihed, de attråede. De ville have lighed for loven, respekt for ejendomsretten og en eneste hersker og dommer, deres folkeligsindede og gode konge, og intet aristokrati, hverken stands- eller pengearistokrati.

»Vi nedbede himlens velsignelse over Deres Majestæt og juble højt: „Leve vor gode, uindskrænkede konge, Frederik den Syvende”«, sluttede deres lange bønsskrift. (Bilag 3).

Det danske folk knyttes sammen.

20. marts om morgenen nåede de første rygter om Rendsborgmødet København: I Rendsborg er udbrudt oprør, og en slesvig-holstensk stat er dannet!

Forretningerne lukkede, folk forlod arbejdet, gaderne var fulde af mennesker. Alle var enige om at møde oprøret i enig kraft: velan, der er kun én vej frem — de gamle ministre kan ikke modsætte sig oprøret. Vi må have nye!

Ved hjælp af flyveblade sammenkaldtes til et borgermøde om aftenen. På kaffestuerne forlød det: i aften skal ministeriet styrtes!

Revolutionen var lige om hjørnet, og en ubesindighed kunne fremkalde den. Mødets henvendelse til kongen efterlod ingen tvivl:

Deres Mæjstæts rådgivere har ikke folkets tillid — de sorgelige frugter af deres regeringssystem bliver med hver dag tydeligere og undergraver troen på, at de har indsigt og kraft til at frelse landet. — Afgørelsens time nærmer sig. Staten vil opløses, dersom Deres Majestæt ikke uopholdeligt omgiver tronen med mænd, som kan tilføre regeringen energisk vilje og nationens bistand. — Vi anræber Deres Majestæt om ikke at drive nationen til fortvivlelsens selvhjælp.

Et held var det, at mødedeltagerne lod sig bevæge til at vente med at gå til kongen til næste dag.

Folketoget 21. marts blev en uforglemmelig oplevelse. I tusindtal vandrede københavnernes til Christiansborg for at forelægge kongen folkets krav og fordrev tiden, medens lederne var hos kongen, med at synge fædrelandssange, og et held var det, at kongen med et klart blik for, hvad tiden krævede, allerede tidligt om morgenen havde truffet sin beslutning, sammenkaldt ministrene og stillet dem over for valget, at tilslutte sig »det nye system« eller gå af, hvorefter de gik — og derefter kunne svare folkets ledere, at hvad de ønskede, var allerede sket.

Landet var hermed uden regering, men det tænkte tilsyneladende ingen på. At få en ny var svært. Den slesvig-holstenske deputation kom med kravet om Slesvigs løsrivelse, politikerne kunne ikke blive enige, stor rådvilhed rådede, og kongen vaklede. — Hvad skulle der svares? — men på et punkt stod han fast, han ville hverken lytte til tidligere statsminister *Stemann* eller sin kongelige slægtning, som opfordrede ham til at bruge bajonetterne og jage pøbelen bort. Så ville han abdicere; men stillet over for denne mulighed blev parterne enige og en regering dannet.

23. marts om morgenen fik københavnernes gennem *hadervlev*bladet *Dannevirke* kendskab til *Olshausens* rendsborgtale — han var medlem af deputationen og befandt sig i byen — og blev hensat i harme, der ryddede enhver tilbageholdenhed af vejen, og det blev nødvendigt at bringe deputationen ud på et skib i havnen.

24. marts fik den slesvig-holstenske deputation kongens svar, som afskar enhver forhandling. En revolution »på fransk« var undgået, ikke mindst takket være kongen.

Resten af dagen henlevede københavnernes i en festrus, som forplantede sig til det ganske land, da beretningen om begivenhederne nåede derud. Den truende fare havde knyttet det danske folk sammen i en enestående enighed og skabt folkestyret.

23. marts udbrod oprøret i Kiel.

Samme dag sendte *Laurids Skau* 2 eksemplarer af *Kochs* adresse til *Aller* og *Tyrstrup* sogne, underskrevet af henholdsvis 19 og 37 beboere, til kongen, med forsikring om, at den bedste ånd rådede. Der stod ellers på adresserne, at de skulle sendes tilbage til *Koch*.

Næste dag foregik overrumplingen af *Rendsborg* fæstning, Danmark var i krig.

Hjemkommet fra rejsen vestpå gjorde *Hans Krüger*, *Nis Lorenzen* og *Laurids Skau* sig stillingen klar. *Hans Krüger* havde et klart indtryk af den beslutsomhed og dristighed, hvormed slesvig-holstenerne gik til værks. I

Skal Nord-slesvig forblive dansk?

måneder havde de forberedt oprøret ganske åbenlyst. I Haderslev og de øvrige købstæder gjorde deres meningsfæller sig rede til at overtage magten.

For de 3 mænd var stillingen den, at skulle deres hjemstavn forblive dansk, måtte bønderne kaldes frem til handling. Resultatet af overvejelserne fremgår af et opråb til den nordslesvigske befolkning, som i sin storslåede og selvbevidste jævnhed synes at være noget af det magtfuldeste, der fremkom i disse dage. (Bilag 4).

25. marts var tilsyneladende endnu intet sket fra dansk side. Friskarer skulle nu være på vej nordpå. En alvorsfuld beslutsomhed bemægtigede sig Hans Krüger. Sammen med Nis Lorenzen og møller *Stål*, Tårning mølle, skrev han et opråb til det danske folk. Med det ville de rejse til København og bede om »skyndsomst bistand« til den folkevæbning, nordslesvigerne var begyndt at rejse, og 27. marts ankom de til København og deltog i et møde i Kasino samme aften. Her blev opråbet læst op, og Hans Krüger fortalte om sine oplevelser i Rendsborg. (Bilag 5).

Under opholdet i København skal Nis Lorenzen have været hos kongen for at forsikre ham om nordslesvigernes troskab.

»Vi er Dem
hengivne«.

— Deres Majestæt må ikke være sorgfuld, sagde han, vi er Dem hengivne, og er der end en enkelt tysker iblandt os, ham skal vi nok magte.

— Men krigen's byrder, udbød kongen, vil I kunne magte dem?

— Ja, svarede Lorenzen og rejste sig i sin fulde skikkelse, idet han betydningsfuldt slog sig på lommen, vi har haft mange, mange velsignede åringer, vi har nok af både penge og fetaille.

I hvert fald kan udtalelserne ligne Lorenzen.

Også fra andre sider modtog kongen tilkendegivelser om nordslesvigernes troskab og offervilje, 28. marts modtog han en fra Rødding. (Bilag 6).

Kongen modtog adresserne nådigt og svarede, at nordslesvigerne skulle have al den hjælp, de behøvede, og at han snart selv ville komme over til dem. Med dette svar ilede de 3 mænd hjem.

3.

Krigen står
for døren.

I Kolding var man stærkt optaget af den bevægelse, de truende udsigter havde skabt i Nordslesvig.

Fredag den 24. marts nåede et rygte byen, som fortalte, at slaverne fra Rendsborg tugthus var undervejs nordpå for at plyndre i Jylland. Formentlig var det opstået i forbindelse med de første rygter om Rendsborgs overrumpling, som dukkede op i Haderslev søndag den 19. marts, og en forveksling af slaver og friskarer. I Kolding tog man tingene roligt. Det ville vare nogle dage, inden slaverne nåede herop.

Lørdag den 25. marts var hertugen af Augustenborg kommet til Berlin for at sikre sig Preussens væbnede hjælp til oprørerne.

I København var den nye krigsminister *Tscherning* begyndt at sætte den danske hær på krigsfod, en vanskelig opgave, da der var mangler på alle områder og vidt forskellig opfattelse blandt hærens yngre og ældre officerer med hensyn til krigsførelse.

Krigsministerens opgave bestod i hurtigst muligt at kaste en hærstyrke ind i Slesvig for at hindre oprørernes besættelse af landsdelen, dernæst organisere hæren med et længere felttog for øje.

Krigsministeren var betænkelig ved at sende en styrke ind i Nordslesvig uden flankedækning mod vest, hvorfra den kunne blive angrebet af de tyske friskarer. I denne situation øjnene han en hjælp i den folkevæbning, som var under dannelse i Nordslesvig. Den kunne være flankedækning, og 24. marts havde han talt herom med major *Trepka*.

For de danske i Haderslev var det en svær tid. Ingen ende syntes der at være på, hvad slesvig-holstenerne kunne tillade sig. Lørdag den 25. marts kom så med posten navnene på den nye regerings medlemmer, og de blev så glade, »som om Gud havde sendt os en legion engle til landets frelse«.

*Kupforsøg i
Haderslev.*

Samme dag forlød det, at Rendsborg var taget, oprøret var brudt ud. — Rigets stærkeste fæstning, krigskassen og arsenalet var i oprørernes hænder, og hele garnisonen på enkelte nær gået over til dem. Købstæderne, den ene efter den anden, havde underkastet sig, natten til den 25. Åbenrå. Oprørsflaget vajede fra rådhuset, redaktør *Fischer* var netop kommet til byen som flygtning. Oprørerne havde forbudt hans avis, hvis han ikke skrev i slesvig-holstensk ånd, og det ville han ikke. Politimesteren mente herefter ikke at kunne garantere for hans liv, og så var han stukket af og ville til Kolding. —

Blandt slesvig-holstenerne i Haderslev udløste overrumplingen af Rendsborg stor ophidselse. Nu var stunden kommet.

Om formiddagen gik dr. *Marcus* til borgmester *Lassen* og krævede, at han skulle arrestere Laurids Skau. Borgmesteren turde ikke af frygt for danskerne, men turde heller ikke sige nej og gav slesvig-holstenerne lov »på eget an- og tilsvare«, og Laurids Skau flygtede. Hjem turde han ikke drage og tog ud til Hans Nissen i Hammelev. Fredag aften skrev han:

Jeg viger ikke og bliver på min post, så længe hovedet er oppe!

Lørdag middag fortsatte han samme brev:

Jeg rider øieblikkelig ud på landet for at gøre bønderne varme. Jeg ved ikke, om jeg tager ind til byen i aften, thi jeg bliver måske taget fat strax!

Han red fra Hans Nissen til Kolding, og her har han sikkert ikke beroliget stemningen.

*Oprørerne
skrider til
handling.*

Klokken 14 sammenkaldte dr. Marcus garver Gøhlmann m. fl. til møde i borgerforeningen og dannede et provisorisk bystyre. Fra dette møde gik han igen til borgmesteren og forlangte, at han skulle stoppe Dannevirke. Efter forskellige trusler indvilligede borgmesteren, som nu helt havde tabt modet. Familien havde han sendt til Jylland og overvejede selv at følge efter.

Redaktør Koch var også i tvivl, om han skulle flygte og overlade oprørerne avisen eller blive og gå ind på deres krav om kun at bringe uskyldige nyheder. Han trøstede sig dog med, at slesvig-holstenerne af frygt for bønderne ikke turde lade ham ske overlast, og blev.

Amtmand Johannsen, en mand af den gamle skole, tabte også modet og blev så forskrækket, at han ikke vidste andet end at køre ud til Hans Nissen for at søge råd og i fornødent fald beskyttelse; men Hans Nissen satte mod i den gamle embedsmand ved at erklære, »at når han ville støtte sig til kongens tro tilhængere, ville han (Hans Nissen) med sit liv indestå for hans sikkerhed«. Og så stor var amtmandens tillid til Hans Nissens ord, at han beroliget kørte hjem og forblev på sin post som en loyal embedsmand. Med sorg måtte han se 2 sønner og en svigersøn gå i oprørernes rækker.

*Den jævne
danske be-
folkning får
mæle.*

For ikke at stå alene med begivenhederne, sammenkaldte borgmesteren magistraten i sit hus, og de fik nok at gøre, for om aftenen blev der et mægtigt røre i byen. Skarer af slesvig-holstenerne, indfødte og folk, som var strømmet til for at være behjælpelige ved den ny tids fødsel, drog gennem gaderne og sang oprørssangen »Schleswig-Holstein meerumschlungen«. Foran de danskes huse råbte de smædeord. En flok danske sang »Kong Christian stod ved højen mast« og »Danmark dejligst vang og vænge«. Ud for de danskes huse råbte de »leve Frederik 7.!\", »ned med den provisoriske regering«. Den jævne danske befolkning havde fået mæle.

Flere gange i nattens løb måtte magistraten modtage slesvig-holstenske deputationer. Kl. 2 krævede de, at Dannevirkes trykkeri blev forseglet. Efter forskellige trusler gik borgmesteren ind herpå, og et halvt hundrede bevæbnede borgere og tyske håndværkssvende trængte ind i Kochs hus og forseglede hans presse.

*Haderslev er
i de dansk-
sindedes
hænder.*

Kl. 4 mødte dr. Marcus påny hos borgmesteren, medens en talrig skare under larm og råb demonstrerede udenfor, og nogie endog var trængt ind i huset, og overrakte ham den provisoriske regerings poklamation og krævede, idet han henviste til, at Åbenrå havde anerkendt oprørsregeringen, at den også blev anerkendt i Haderslev. Det lykkedes borgmesteren at få sagen udsat til klokken 9.

Da dr. Marcus kom igen kl. 9, havde borgervæbningen dannet en carré på torvet, omgivet af en talrig skare af byens borgere. Inde i carreen stor borgmesteren og oplæste kongens svar til den slesvig-holstenske deputation,

hvorefter han forelagde borgerne spørgsmålet, om den kongelige eller den provisoriske regering skulle have magten i byen. Borgerne svarede med at råbe: bort med de provisoriske, bort med forræderne, bort med skidtet, leve Frederik 7., leve vor magistrat, pressen fri, fri!

Det provisoriske bystyre trådte ind i carréen for at gøre sig gældende; men nu kommanderede anføreren for borgervæbningen: fæld gevær! og så tabte provisoristerne modet og retirerede. Dr. Marcus drog til Rendsborg for at hente hjælp, men fik her det nedslående svar, at i Haderslev måtte man hjælpe sig selv.

I Berlingske Tidende kunne man få dage efter læse, »at i følge de seneste efterretninger have de dansksindede slesvigere under anførsel af Laurids Skau (!) fået overhånd i Haderslev, og staden er i deres magt«.

Lørdag morgen den 25. marts blev borgervæbningen i Kolding kaldt under våben i anledning af rygterne om slaverne, en vagtstue oprettedes syd for åen, og forposter udstilledes ved Krathuset.

*Kommer
krigen til
Kolding?*

Forposterne var købmand *P. Brandorff* og tobaksfabrikant *Iversen*. De to krigere kedede sig, og Brandorff foreslog sin kammerat, at de øvede sig i skydning. Et bræt blev stillet op, og et skud knaldede. Det skulle de ikke have gjort. Under råbet: til gevær, fjenden er her! styrtede vagten til, og de to syndere blev puttet i arrest.

Når chefen for borgervæbningen, stadshauptmand *I. S. Borch*, tog sagen alvorligt, havde det ikke så meget sin grund i rygtet om tugthusslaverne, der hurtigt mistede interessen på egnen, som at meddelelsen om Rendsborgs overrumpling var bekræftet. Riget var i krig. I flere af hertugdømmets købstæder havde sleevig-holstenerne taget magten, i Haderslev var de i færd dermed, og meddelelser om de tyske friskarer tog fastere form. Der var grund til at være på vagt, for i de samme dage fortalte aviserne, hvordan alskens pak, »frygtelige, skæggede skikkelser i lasede klæder« i tusindvis kom fra Tyskland. Det kunne synes, »som al Tysklands uhumskhed blev sendt op i hertugdømmerne«. De blev endog befordret gratis med jernbanerne, og alle forlangte de våben for at deltage i »det store korstog«.

Det var ikke underligt, at stemningen i grænseegnen, og ikke mindst i Kolding, hvor man først ville mærke krigen, blev noget højstemt. De, der kunne, sendte deres døtre til Fyn eller Sjælland, og så begyndte man at forberede sig på at tage mod fjenden, styrket ved meddelelsen om den nye regerings navne og kongens svar til den slesvig-holstenske deputation i København, der blev taget som tegn på, at oprøret skulle bekæmpes.

Krigsfeber.

Endelig havde man slesvig-holstenerne i byen. Det var uundgåeligt, at den oprørske optimisme smittede af på dem. Der var jo ingen ende på, hvad de i hertugdømmerne kunne sige og gøre, uden at øvrigheden skred ind. Dette

Garver Gøhlmann udfordrer den offentlige mening.

måtte skyldes, at den ikke magtede det. Danskerne behøvede man ikke at tage hensyn til. Med det store tyske folk i ryggen tilhørte fremtiden slesvig-holstenerne inden for et samlet Stortyskland. De var herrefolket.

Blandt de koldingborgere, som gjorde sig bemærket i de aktuelle diskussioner var garver *Gøhlmann*, hvis navn byen bevarer i Gøhlmanns mølle og Gøhlmannsvej, broder til forannævnte Gøhlmann i Haderslev. Han indtog en fremtrædende plads i byen og var således leutnant i det ridende korps. Netop lørdag den 25. marts om aftenen, da bølgerne gik højt, udfordrede han den offentlige mening ved under et værtshusbesøg at prale med, at han den 28. januar, da borgervæbningen over for borgmesteren skulle aflægge ed til den nye konge, »uagtet han var tilstæde«, ikke aflagde eden, der lød:

Jeg lover og sværger at være Hans Majestæt — — huld og lydig og af al formue at bestræbe mig for, at Hans Majestæts suverænitet og overrettigheder over hans riger og lande bibeholdes og overføres fra ham til retmæssige efterfølgere — — og i øvrigt rette mig efter Hans Majestæts forordninger samt øvrighedens befalinger — — — så sandt hjælpe mig Gud og hans hellige ord!

Garver Gøhlmann havde tidligere udfordret borgerne ved at udtale politiske meninger, som tydede på, »at han (var) det slesvig-holstenske parti hengiven«. Han var landsforræder.

Borgmester T. Qvistgård
1847–1858

Myndighederne var travlt optaget med indkaldelsesordrerne, 150 mand og 288 heste til 1. artilleriregiment skulle stille i Kolding og indkvarteres i Seest, og fra amtet kom ordre til borgmester *Qvistgård* om at indskærpe overholdelse af anordningen om tilsyn med rejsende håndværkssvende og vagabonder for at »berolige det offentlige i henseende til mulig frygt for uorden«. Sporede politiet mindste uro eller mistænkelige personer på gaden om natten, skulle borgervæbningen tilkaldes. Ved hjælp af byens trommeslager blev det meddelt værterne og »husbønderne«, at de var ansvarlige for, at alle svende og drenge var hjemme til almindelig polititid (kl. 22), og indberetning om, hvor mange tyske håndværkssvende »eller andre af lignende klasse«, som opholdt sig i byen skulle ske snarest, ligesom der

skulle foranstaltes særligt politiopsyn med dem. Der var 30 tyske håndværkssvende i byen.

4.

Søndag den 26. marts blev en bevæget dag. Ordre blev givet om, at postvognen sydpå skulle standses, også transitposten fra Norge. Samtlige breve og aviser, som var i Kolding, bestemt for hertugdømmerne, blev sendt til generalpostdirektionen. Hestetransporter sydpå måtte ikke føres videre, flere blev indhentet og dirigeret tilbage, og der skulle føres opsyn med, at oprørerne ikke foretog opkøb på hestemarkederne. *Kolding får hjælp.*

Fra generalkommandoen i Odense kom meddelelse om, at 12. bataillon i Fredericia og 6. dragonregiment i Odense havde fået ordre til med de marchfærdige styrker at begive sig til Kolding. 12. bataillon ville indtræffe samme aften og skulle indkvarteres i byen, 6. dragonregiment mandag aften og indkvarteres med 1 eskadron i Kolding, de øvrige 3 i de nærmestliggende landsbyer. Generalkommandoen var blevet alarmeret om natten af nogle flygtede officerer fra Rendsborg.

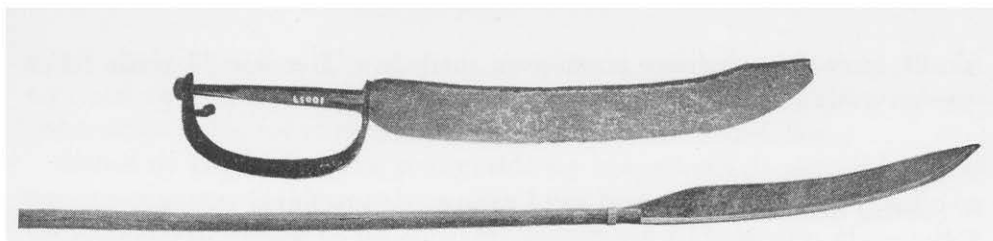
Inden dette brev ankom, havde Vejle amts by- og herredsfogeder holdt møde, hvor man blev enige om, hvad man skulle foretage sig til grænseegnens forsvar. Resultatet af mødet fandt udtryk i de henvendelser, som i de følgende dage udgik til befolkningen. Fra mødet blev et par koldingborgere sendt til generalkommandoen med anmodning om »en garnisons uopholdelige henlæggelse til Kolding«. I Middelfart fik de at vide, at 6. dragonregiment ville komme næste dag, og drog hjem igen.

Hjemkommet fra mødet sendte borgmester Qvistgård opfordring »til sognefogeder eller andre ansete mænd af almuen« om at møde i Kolding mandag den 27. marts »for at drøfte, hvad der hensigtsmæssigen kunne være at foretage for den dansktalende nordslesviger« under de forhåndenværende forhold. *Hvad skal vi gøre?*

Broderen herredsfoged *Qvistgård*, Andst m. fl. herreder, udsendte indbydelse til møde i Hvilested kro den 31. marts (bilag 7), og herredsfoged *Holck*, Elbo, Brusk og Holmanns herreder havde omgående en plan færdig for at imødekomme

»den opfordring, som den nærværende bevægede tid og navnlig de seneste begivenheder med oprørerne i hertugdømmerne, stiller til enhver dansk, og i særdeleshed til embedsmændene til at virke af yderste evne til at knytte folket til kongen samt til at opmuntre befolkningen til at bevæbne sig og træffe forholdsregler, dels sigtende til at være beredte til selvforsvar dels til at kunne, såfremt det måtte forlanges, rykke ud mod landets fjender«

og opfordrede unge og gamle til at møde sig i Hvilested kro mellem Fredericia og Vejle tirsdag den 28. marts (bilag 8).

Våben fra folkevæbningen.

*En lands-
forræder
afsløres.*

Mens det foran nævnte møde mellem by- og herredsfogederne fandt sted, var koldingborgerne kommet i bevægelse. De opdagede, at garver Göhlmann havde forladt sit hjem og var draget til Haderslev for at deltage i oprøret. Ganske vist udviste de »det roesværdige mådehold ikke i nogen henseende at forgribe sig på hans efterladte familie eller gods«; men et par gange i løbet af dagen »udtalte de sig dog offentlig (så) stærkt mod ham«, at borgmesteren fandt det nødvendigt at indberette sagen til amtet og forelså, at Göhlmann suspenderedes af borgervæbningen. Han anså »denne foranstaltning for absolut nødvendig for rolighedens vedligeholdelse her i byen«.

*Utrygheden
breder sig.*

Ilksomt kom med stafet meddelelse fra chefen for 12. bataillon om, at han havde ordre til klokken 18 at afmarchere til Kolding. Hvis noget af betydning skete inden indmarchen i byen (fjendtligt angreb e. l.), udbad han sig meddelelse herom pr. stafet.

Senere modtog borgmesteren besøg af major *Trepka*. Majoren havde af generalkommandoen fået ordre til at rejse til Flensborg for at undersøge forholdene. Klokken 6,15 rejste han fra Odense og havde med sig ordren til 12. bataillon i Fredericia om at rykke frem til Kolding og besætte grænsen.

Klokken 12,15 ankom majoren til Fredericia. Imidlertid var hverken til 12. bataillon eller 13., som modtog mandskab fra hertugdømmerne, mødt indkaldte. Da man heller ikke antog, at nogen ville komme foreløbig, fik major *Trepka* udvirket, at premierleutnantterne *Hein* og *Jenssen-Tusch* fra 13. bataillon fik orlov i 8 dage for at følge med og være behjælpelig med den folkevæbning i Nordslesvig, majoren under samtale med krigsministeren i København den 24. marts havde fået at vide skulle skabes for at støtte hæren under dens fremrykning.

Klokken 19 ankom de 3 officerer til Kolding. Her fik de oplysning om, at den provisoriske regering i Rendsborg var anerkendt i Haderslev. De besluttede derfor at rejse over Favrvrå ved Christiansfeld for at søge oplysning hos grev *Lüttichau*. Hos ham fik de at vide, at oprørerne natten mellem lørdag og søndag var blevet herre i byen. Ganske vist havde greven hørt, at det danske parti i løbet af søndagen havde taget magten, og han havde sendt bud dertil for at skaffe underretning; men budet var ikke vendt tilbage, og det foruroligede ham. Han frygtede, at den gensidige forbitrelse i Haderslev

ikke længere kunne holdes i tomme, og ville omegnens bønder gribe ind, var han bange for, at revolutionen blev endnu værre.

Major Trepka besluttede nu at rejse over Sommersted til Hammelev, hvor han skulle kunne træffe Laurids Skau for at få oplysning om, hvad bønderne foretog sig til landets forsvar. Da det var blevet mørkt, besluttede han imidlertid at søge et par timers hvile i Christiansfeld og drage videre næste morgen, den 27. marts.

Sent på aftenen marcherede 12. bataillon »under klingende spil« og borgernes »jublende hurraråb« ind i Kolding. En officer forstod dog ikke, at man under disse omstændigheder turde sende en håndfuld folk til grænsen. »Det var jo bare at lade dem hugge ned«. Styrken bestod kun af et par hundrede mand, da man havde måttet lade en del oprøksindede blive tilbage i Fredericia. Om aftenen havde de gjort tumult, men var blevet dæmpet ned, efter at 400 geværer var uddelt til byens borgere.

5.

Mandag den 27. marts godkendte amtmanden borgmester Qvistgårds forslag om at suspendere Gøhlmann og føjede til, at »forøvrigt forventes det, at De er opmærksom på Gøhlmanns forhold og efter omstændighederne sætter ham under politiets opsyn eller belægger ham med arrest«.

Fanen eller døden!

Generalkommandoen i Odense meddelte, at tirsdag den 28. marts ville den indtræffe i Kolding og anmodede om kontor og kvarter. Og så indtraf 1. eskadron af 6. dragonregiment.

Som yderligere understregning af situationens alvor begyndte flygtninge at strømme til Kolding.

En ung rytterofficer afleverede sin eskadrons fane til den kommanderende officer. Det var leutnant Benzon. Hans ritmester var gået over til oprørerne, en leutnant ville gå samme vej og tage fanen med sig; men Benzon satte ham pistolen for brystet og bød ham slippe den.

— Du er altid så grov, sagde forræderen.

— Her er ikke tale om grovhed, fanen eller døden, svarede Benzon.

Den anden slap fanen, og Benzon greb den, sprang på en hest og ilede nordpå.

Ved Sønderbro fik han en begejstret modtagelse.

Natten før var 26 tysktalende jægere fra 4. jægerkorps kommet til Skodborg. De var de eneste fra afdelingen, som var blevet deres ed tro. Under marchen nordpå havde de udstået allehånde forhønelser, og da de ikke kunne udtrykke sig på forståeligt dansk, antog bønderne i Skodborg dem for fjender og var nær gået til angreb på dem. Heldigvis blev det forstået, at de var kongetro mænd, og så blev de vel modtaget.

Frivillige
melder sig.

40 mand fra 1. dragonregiment kom fra Slesvig. De var kommet så hurtigt af sted, at nogle af dem var i civilt tøj, og ingen af dem havde fået taget afsked med deres familier. Fra Kolding blev de sendt til Nyborg.

Unge karle, som oprørerne havde udskrevet til militærtjeneste i Rendsborg, kom også. Man fortalte, at nogle af dem var blevet fanget og ført til Rendsborg, men løb fra vogterne, sprang i Ejderen og ankom til Kolding i lasede klæder og på bare fødder. 4 rekrutter havde reddet sig ved at købe hver en kurv og give det udseende af, at de havde været i købstaden. »Enstemmigt bifald fra den forsamlede menneskemængde lønnede deres troskab mod fædrelandet«.

Fra de nordslesvigske sogne begyndte de værnepligtige at strømme til. De var blevet klar over, at tysksindede embedsmænd havde holdt deres indkaldelsesordre tilbage, og meldte sig nu frivilligt. »Inspecteur over de antiqvariske mindesmærker *I. I. A. Worsåe*«, fortæller:

I går formiddags (mandag) så jeg selv, hvorledes den ene vogn efter den anden fulde af nordslesvigske karle, rullede ind af Sønderport under jublende hurra. Blandt de civile flygtninge var redaktør *Fischer* fra Åbenrå. Med ham fulgte en del store danskere!

De frivillige blev sendt til Fredericia og udrustet, hvorefter de 20 ad gangen på vogne blev sendt tilbage til Kolding for at supplere mandskabet i 12. bataillon.

En ny tid
er på vej.

Fra alle kanter strømmede folk til byen for at melde sig til kamp mod fjenden. Alt markarbejde i grænseegnen hvilede, overalt så man danske kokarder fæstede på huerne. Den enighed, som hidtil havde givet sig begejstrede udtryk i ord, blev nu omsat til praktisk vilje til forsvar mod de tyske friskarer, røverbander, marodeurer, eller hvad man nu kaldte dem.

En ny tid var på vej. Det var ikke kongens krig, der stod for døren. Kongen havde lagt den hen til dem. De var medbestemmende og medansvarlige.

Når kongerne tidligere havde talt, havde det været til deres undersåtter. Nu talte kongen i et lykkeligt ordvalg til landsmænd og medborgere og lagde sin og landets sag i deres hænder. — Hør blot:

— Når De, mine herrer, vil have samme tillid til Deres konge, som jeg har til mit folk, vil jeg være Dem en tro leder til ære og frihed.

— Jeg har hverken magt, ret eller vilje til at indlemme hertugdømmet Slesvig i det tyske forbund!

— Hånd i hånd vil vi vandre med hinanden; i ondt som i godt vil vi stå hinanden bi!

Det var i sandhed kongelige ord og forjættende ord, som greb enhver.

Man forstod, at den nationale enhed og frihed var i fare. Krigen skulle vindes, for efter den skulle en ny, lykkelig tid oprinde i frihed og lighed, og så lagde man alle politiske, sociale og personlige skel til side for at føre og vinde krigen.

»Ånden fra 48« er denne vækkelse blevet kaldt. Den var det danske folks revolution, og udspringet var nordslesvigernes kamp for deres danskhed. Den forvandlede befolkningen fra at være den enevældige konges tro, men tavse undersåtter til at være ligeberettigede, ansvarlige og aktive medborgere — uden bismag af den teatraliske, højstemte tone, som man møder hos visse politikere fra den tid.

I denne atmosfære blev det af borgmester Qvistgård indvarslede møde afholdt. Hovedemnerne var at organisere befordring af de indkaldte soldater så de hurtigt kunne møde i deres garnison og fremskaffelsen af natlogi til dem, som måtte overnatte i byen, samt oprettelse af frikorps eller beskyttelseskorps i de respektive sogne. Chefen for 12. bataillon, oberstleutnant *Morgenstjerne*, talte kraftigt for begge dele og opfordrede deltagerne til at virke for, at de værnepligtige i Nordslesvig uopholdeligt mødte ved deres afdelinger.

*Det gælder
frihed og
ære.*

Alt blev vedtaget enstemmigt. »Den bedste stemning herskede«. Når blot de fik hjælp, hurtigt hjælp, erklærede deltagerne, var der ingen fare. Løsenet var: frihed og ære!

Videre drøftede man nødvendigheden af at holde øje med spioner og forrædere. Blandt de mistænkelige personer var baron v. *Brockdorff* på Tirsbæk ved Vejle fjord. Dette rygte blev af en af deltagerne næste dag bragt videre på en forsamling i Remmerslund.

I forbindelse med mødet blev forskellige henvendelser til befolkningen uddelt (bilag 9, 10 og 11), og i de følgende dage begyndte organiseringen og indøvelsen i grænseegnens sogne efter de retningslinier, som efterhånden nåede frem.

Som omgående resultat af mødet tilbød en del unge håndværkssvende og handelsbetjente i Kolding at indtræde i et skarpskyttekorps for at bidrage til byens og egnens forsvær.

Samme dag kom professor *Flor* til Kolding sammen med en del nordslesvigske studenter.

Flors rejse til Kolding var begrundet i nogle studenters ønske om at komme hjem til Nordslesvig. De ønskede, at professor Flor drog med, og han skrev til krigsministeren:

Nogle herværende studenter ønsker at drage hjem for at hjælpe på stemningen derovre, således at vore tropper kan blive modtaget som venner og ikke som fjender. De ønsker, ligesom mine drenge i Rødding mig som centrum, og som De ved, ønsker jeg at gå med. Men før jeg har talt med Dem, kan jeg intet bestemme.

Hvad de to mænd talte om, fremgår ikke; men den 25. rejste han og kom den 27. til Kolding. Herfra udsendte han en proklamation, hvori han i kongens og regeringens navn gav slesvigerne vidtgående løfter om provinsiel

selvstændighed og politisk frihed, hvis de ville være trofaste mod Danmark (bilag 12), og en appel til jyderne og fynboerne om at komme til hjælp (bilag 13). Studenterne rejste herefter til Nordslesvig og uddelte proklamationen. Flor blev i Kolding.

Fjenden nærmer sig.

Om aftenen kom Gøhlmann i al stilhed hjem og holdt sig inde for ikke at vække opmærksomhed.

Ved samme tid kom også major Trepka tilbage til Kolding. Om morgenen var han sammen med de to leutnanter taget til Maugstrup. Her traf de de foran nævnte rester af 1. dragonregiment og hørte, at afdelingen af 4. jægerkorps var passeret kort forinden. Laurids Skau derimod traf de ikke, han var flygtet; men bønderne modtog med glæde tilbudet om hjælp. Herude fik de også bekræftet rygtet om kontrarevolutionen i Haderslev og blev opfordret til at vise sig i byen, det ville styrke danskerne.

De tog til Haderslev og gik rundt i gaderne og talte med folk, som alle »indstændigen anmodede om at erholde en nok så ringe militær garnison til forebyggelse af en blodig konflikt mellem parterne i byen«. Major Trepka fik et levende indtryk af, at hurtig hjælp var påkrævet, og lovede at viderebringe borgernes ønske til »lederne af grænseoperationerne« i Kolding.

Vil blive og hjælpe bønderne.

Så skiltes de 3 officerer efter aftale om, at de 2 leutnanter ville blive i Nordslesvig, så længe det var muligt. Hein tog til Vonsbæk og Jenssen-Tusch med Helveg til Rødding. Trepka tog kl. 16,30 tilbage til Kolding. Umiddelbart før afrejsen fik han meddelelse om, at en større fjendtlig afdeling stod ved Åbenrå.

Det var altså temmelig dystre udsigter, majoren berettede om i sin rapport til generalkommandoen. Senere kom brev fra pastor Helveg til den kommanderende officer i Kolding.

I dette øjeblik, skrev pastor Helveg, er det blevet mig meddelt, at amtmanden har opfordret til foreløbig at underkaste sig det provisoriske bystyre, fordi en større afdeling oprørere og friskarer nærmer sig og skal stå 2 dagsmarcher borte. Vedkommende, som fik opfordringen, havde sagt nej, og det tilsluttede Helveg sig, han ville blive i byen, »indtil det er rent umuligt at blive her uden at gøres til fange«. Herefter ville han gå til Rødding for at prøve, »om denne egn kan holdes og skolen (højskolen) betrygges«. Men hvis meddelelsen var rigtig, ville han anse Haderslev for tabt, for da ville det være unyttigt for de dansksindede at tage kampen op.

6.

Befolkningen samler sig til forsvar.

Tirsdag den 28. marts blev en ny bevæget dag.

Formentlig 26. marts havde krigsministeren haft besøg af en deputation

fra Jylland, som stillede hele landets (Jyllands) kræfter til hans disposition, kun forlangte de en proklamation af kongen, som kaldte dem under våben.

I statsrådet 27. marts forelagde Tscherning spørgsmålet for ministrene, og man blev enige om at lade justitsminister *Bardenfleth* og minister uden portefeuille *D. G. Monrad* lave et udkast.

Resultatet heraf blev en proklamation, som 28. marts spredtes ud over landet, indeholdende den kraftigst tænkelige opfordring til befolkningen om at deltage i forsvaret (bilag 14).

Grundet på de alarmerende rygter strømmede flere folk til Kolding. Dan-nelsen af en folkevæbning på 170 mand påbegyndtes. Kun en del af dem kunne forsynes med skydevåben. De øvrige tog, hvad de kunne få. I Fredericia fik kommandanten ordre til at udlevere geværer til folkevæbningerne i Fredericia, Kolding og Ribe, der var dog ikke mange.

Mangelen på befalingsmænd var et problem. I Kolding boede 2 afskedi-gede officerer, kaptajn *Stål* og ritmester *Ziegesen*, begge mellem 70 og 80 år og »formedelst alder og svaghed aldeles ubrugelige for militær tjeneste«. Man fik så fat i afskediget kaptajn *Kierulff*. Han var af oprørerne blevet op-fordret til at træde ind i den slesvig-holstenske hær, men undslog sig og flygtede. En tid eksercerede han med væbningen.

De håndværkere og handelsbetjente, som havde meldt sig til skarpskyt-tekorpsen, trådte sammen. Man talte om, at det skulle følge med hæren.

I Hvilested kro holdt herredsfoged *Holck* folkemøde. Stemningen her »var besjælet af sand begejstring for vor retfærdige sag og forbitrelse mod oprørerne«.

Deltagerne forlangte våben og ammunition, herredsfogden skrev til krigs-ministeren herom, og et handelshus i København gik ind på, at hvis ammu-nition ikke kunne fås uden vederlag, da at dække det fornødne beløb.

I Fredericia blev i mangel af geværer på det militære depot udleveret 300 spyd til pastor *Rørdam*.

Om aftenen sendte herredsfoged *Holck* en vejledning til alle sognefogeder i jurisdiktionen om organisationen af herredsvæbningen med ordre til at sende en liste over deltagerne til ham inden aften den 30. marts (bilag 15).

Den største beredvillighed til at yde de ofre, som forholdene krævede, var til stede blandt beboerne. Uden indvendinger kørte de tropperne fra Fredericia til Kolding og besorgede andre besværlige ægter. Alle var besjælede af én tanke: at gavne fædrelandet!

I Haderslev fik amtmænd *Johannsen* og de øvrige embedsmænd i amtet tilsendt den provisoriske regering i Kiels proklamation med opfordring til

Stor exalta-tion i Ha-derslev amt.

at fortsætte forvaltningen og herunder følge de bestående love og anordninger og bekræfte dette skriftligt.

Amtmanden bekræftede omgående modtagelsen, men føjede til, at befolkningen i Haderslev amt gennemgående var imod anerkendelsen af den provisoriske regering, og hvad ham selv angik, så ville han fortsætte i sit embede i overensstemmelse med befolkningen og kunne derfor heller ikke følge den provisoriske regering.

En kopi af svaret sendte han, ledsaget af et brev, til kongens kabinetssekretær, kammerherre *Tillisch*, hvori han skrev:

Der hersker den største exaltation i amtet og alle er besjælede af den bedste ånd for konge og fædreland; men dog har jeg håb om at kunne forhindre indbyrdes, til excesser forende uenighed!

Han bad kabinetssekretæren bringe hans handlemåde til kongens kundskab og håbede, at den ville finde dennes bifald. I så fald var han både villig og skyldig

»at ofre alle mine kræfter til Hans Majestæts tjeneste på den mig allernådigst betroede post, da amtet, hvis jeg under de nærværende høist vanskelige forhold ville forlade samme, ufeilbarligen måtte geråde i det mest fordærvelige anarki«.

Han sluttede brevet med at fortælle, at en bataillon infanteri og en friskare dagen i forvejen havde overnattet i Flensborg og følgelig kunne ventes til Haderslev måske allerede samme aften.

*Det kan
skade os
senere.*

Fra Vonsbæk sendte Hein rapport til major Trepka. Mandag middag var han kommet dertil og havde henvendt sig til præsten og et par indflydelsesrige mænd i sognet for at få dannet en folkevæbning. En del bønder blev sammenkaldt, og Hein forsøgte at opmuntre dem til at slutte sig sammen til forsvar. Bestræbelserne syntes også at skulle krones med held; men så kom en stafet fra amtmand Johannsen i Haderslev med bud om, at en fjendtlig styrke ville komme til byen om aftenen eller næste morgen, og hermed var bøndernes mod borte. Flere præster havde frarådet dem at samle sig. »Det kunne skade dem senere«.

Hein kunne intet stille op med bønderne. Resolut tog han så ind til amtmanden for at få nærmere at vide om den fjendtlige fremrykning og fik her oplyst, at styrken igen havde trukket sig tilbage til Flensborg.

Hein tog så igen til Vonsbæk og gik fra gård til gård for at opildne bønderne, men fik kun det svar: var der dog blot danske soldater i Haderslev! Fra Kolding havde man lovet at hjælpe dem, hvis fjenden kom!

Hein var ved at tabe troen på, at der kunne udrettes noget, før militæret rykkede ind i landsdelen. Han tænkte på at tage til Rødding. Her gik det

bedre. Jenssen-Tusch berejste egnen indtil Ribe, organiserede frivillige væbninger og oprettede en baunelinje, som kunne varsko befolkningen, hvis faren nærmede sig.

Fra Taps kom meddelelse om, at en forsvarsforening var dannet af 68 bevæbnede mænd, der havde valgt sandemand *Poul Nissen* til anfører. Deres samlingsplads var ved Taps kirke. Kun én mand, gårdejer *Ross*, der ved flere lejligheder havde tilkendegivet et slesvig-holstensk sindelag, ville ikke være med.

Kolding var centrum for forsvarsbestræbelserne. En meddelelse til krigsministeriet, dat. »Kolding 28. marts klokken 1 natten seen«, fortæller:

Professor *Flor* er i Kolding, hvorfra han virker for danskheden sammen med sin ven *Laurids Skau* og thingmand *Schmidt*, *Haderslev*, samt redaktør *Fischer* fra *Åbenrå*. De gør alt, hvad de kan, for at bringe bønderne i den rette stemning og til øjeblikkelig medvirken. Herfra sende de bude til *Slesvig*!

Meddelelsen ligner *Laurids Skaus* pen.

Klokken 16 var generalkommandoen med generalleutnant *Høegh-Guldberg* og oberstleutnant *Baggesen* installeret hos gæstgiver *Madsen*, *Helligkorsgade*. En af dens første ordrer var til borgmester *Qvistgård*. Han måtte ikke give rejsende håndværkssvende visum, hverken sydpå eller vestpå til *Skodborghus*, men skulle arrestere dem. Med amtet stod han i daglig forbindelse ved stafetter, da amtmanden på grund af sygdom ikke kunne komme til Kolding og derfor udbad sig daglige rapporter, og så klagede borgerne over svigtende tilførsel af levnedsmidler. 12 borgere med høker og værtshusholder *H. M. Søndersøe* i spidsen henvendte sig til den »ærede magistrat, der ved enhver anden lejlighed lægger for dagen at befordre byens vel«, og at drage omsorg for, at landmændene bragte deres produkter til byen, navnlig smør, æg, flæsk etc., da de ellers hverken havde til salg eller deres egen underholdning.

Kolding mangler levnedsmidler.

Om aftenen blev resten af 6. dragonregiment lagt i kvarter i *Harte*, *Bramdrup* og *Nr. Bjært*, ligesom en del af 3. jægerkorps fra *Nyborg*. En afdeling heraf var hemmeligt lagt ind i *Fredericia* fæstning.

Rygtevis fortæltes, at insurgenterne trak op mod *Gredstedbro* og *Foldingbro*, altså i den danske hærs flanke. En afdeling skulle have været i *Kliplev*, *Uge* og omliggende sogne. *Ribe Avis* fortæller, at friskarerne stjal, hvad de kunne finde af mel, gryn, flæsk, smør, husgeråd og sølvtoj. I *Kliplev* ejede man, da de drog bort, ikke en bid brød. De drak bøndernes brændevin, fyldte mælk på ankre og tvang bagefter bønderne til at køre sig og alt røvergodset til *Flensborg*. »Der befinde de sig nu i en demoraliseret og lidet krigsmæssig forfatning«.

*Regeringen
kalder be-
folkningen til
forsvar.*

Onsdag den 29. marts indtraf en anden betydningsfuld begivenhed. Krigsministeren fulgte regeringens opfordring af 28. marts op og gav generalerne *Moltke* og *Castenschiold* ordre til at berejse Jylland og kontakte amtmændene, igennem hvem de skulle skaffe sig oplysning fra by- og herredsfogederne om de forsvarsbestræbelser, som allerede var gjort, hvor mange der havde meldt sig, og hvor mange af dem, der var »rede til at indtræde i et korps til fædrelandets forsvar,« resten skulle bruges i det lokale forsvar, om bevæbningen og antallet af befalingsmænd, og hvor de efter lokalkendte mænds udtalelser fandt det trufne valg af befalingsmænd passende, var de bemyndiget til at godkende det, idet de mere »skulle tage hensyn til deres moralske værd og borgerlige anseelse end til deres militære dygtighed«.

Folkevæbningen skulle herefter bestå af 2 afdelinger. En mere mobil, som efter endt uddannelse, der fortrinsvis skulle foregå i Randers, Århus og Fredericia, skulle afgå til kantonnementer i en linje Fredericia-Varde, »dog så langt tilbage, at strejferier ind i Slesvig ikke er at befrygte« og hedde Det norrøjske Reservekorps. Og så den anden del, som skulle forsvare hjemstavnen. Der var hermed givet udtryk for, at der lå alvor bag tanken om befolkningens deltagelse i landets forsvar.

*Hjælp til
nordsles-
vigerne.*

I den forholdsordre, krigsministeren havde givet vedrørende Det norrøjske Flankekorps' indrykning i Nordslesvig, indeholdtes en passus om, at hvis den nordslesvigske befolkning blev angrebet og ønskede hjælp, skulle korpset, uanset om det var færdigorganiseret, rykke ind i hertugdømmet.

Grundet på de alarmerende rygter om friskarenes fremrykning og den nordslesvigske befolknings ønske om at få støtte af den danske hær blev den 29. marts klokken 2,30 slået alarm i Kolding, og klokken 4 marcherede en styrke på omtrent 2000 mand under anførsel af general *Wedell* sydpå, kørt på halvtredie hundrede frivilligt stillede vogne, og ledsaget af professor *Flor*. Samme dag nåedes Haderslev, hvor tropperne blev modtaget af de danske med »jubilende glæde«. De var helt overvældede i deres begejstring. På nogle husmure stod skrevet: vi er gode danske!!

Militæret besatte den sydlige udkant af byen. På Flors opfordring besatte folkevæbningen overgangen ved Tørning mølle og Vojensgård.

*Alarm i
grænse-
egnene.*

Den hurtige afmarch satte Kolding på den anden ende. Situationen måtte være faretruende, og det var naturligt, at befolkningen frygtede et angreb af friskarerne vestfra.

Tilbage i byen var af militær kun 1 leutnant og 30 mand. Sammen med væbnede borgere besatte de forskellige poster i byen og traf foranstaltninger til at barrikadere Sønderbro.

Major Trepka fandt, at denne styrke var for lille og sendte om morgenen bud til Vejle om, »at borgervæbningen dér snarest vil indfinde sig i Kolding« sammen med Horsens borgerlige Jægerkorps, da der ikke ville komme nye tropper før om aftenen. »Enhver, som forstår at bruge våben, tager med«.

I Vejle blev borgervæbningen kaldt sammen ved hjælp af kirkeklokkerne og afgik ved 8 tiden, medens bud om forstærkning blev sendt til Horsens.

Da kom ved 9 tiden en rytter fra Bredsten galoperende ind i Vejle og råbte:

605 rendsborgske slaver og tyske røvere er i anmarch. De har brændt herregården Kjelkær af!

Herredsfogeden pålagde rytteren at kalde det afmarcherede korps tilbage. Han nåede det i Højen, hvor det vendte om.

Da korpset kom tilbage til Vejle, var byen i oprør, selv kvinderne mødte med økser og knive for at forsvare den. Klokken 12 ankom jægerne fra Horsens, de blev holdt tilbage, og fra oplandet kom folk, som også ville forsvare Vejle.

Blandt dem var nogle fiskere fra Bredballe. Deres forsvarsvilje var stor; men de havde ingen våben. De kom i tanker om, at den tidligere nævnte baron v. Brockdorff kunne hjælpe og gik op til ham på Tirsbæk og bad om at låne nogle geværer med tilhørende kugler og krudt, og da de så, at han havde 2 små salutkanoner, bad de også om at få dem. Baronen opfyldte deres bøn, bød dem indenfor og skænkede et par snaps for dem, hvorefter de tilfredse forføjede sig bort.

Kort efter fik baronen besøg af herredsfoged With fra Ørum. Han havde den 28. marts på folkemødet i Remmerslund hørt om beskyldningen mod baronen og tog straks til Tirsbæk og forelagde den for ham. Baronens stillede sig uforstående og bad herredsfogeden om at undersøge hans breve fra de sidste 3 måneder, hvilket denne gjorde og fandt intet. For at rense baron v. Brockdorff og hindre, at der skete ham overlast, advarede With på kirkestævnet søndag den 2. april Engum sogns beboere mod at tilføje baronen eller hans ejendom nogen molest. Om tirsdagen afrejste baronen med sin familie til København for at finde beskyttelse der.

En landsforræder.

Også i Højen alarmeredes beboerne. En alarmplads blev oprettet ved Højen mølle, og hertil strømmede unge og gamle, for at forsvare egnen. Imidlertid viste det sig, at vejlerytterens alarm var falsk, og han blev arresteret. Men rygtet om slaverne løb løbsk. Det for videre nordpå og kaldte Jyllands befolkning helt op til Skagen under våben. De gode højenboere

blev ærgerlige, da de fik det at vide, men fandt ud af, at det var de tyske forrædere, som havde udspremt rygten, og C. Dalgas, Aldebertsminde, skrev harmfuld til amtmanden, »om det var af vejen at sikre sig slige forrædere, deres sindelag havde de tydeligt nok tilkjendegivet ved forskellige lejligheder«, og foreslog en baunelinje oprettet fra Haderslev til Vejle, så man kunne få korrekt meddelelse, hvis faren truede. Han bad »Deres højvelbårrenhed modtage brevet som et bevis på det sindelag, der besjæler Højen sogn og dets beboere« — og ønskede sig 100 geværer med ammunition.

Angreb truer. Medens denne helt store dramatik udfoldede sig i og omkring Vejle, spredtes rygten om, at hæren var afmarcheret, og at et angreb på Kolding var forestående, ud i omegnen, og folk strømmede til byen. Her »var et mageløst røre«. Gaderne var fulde af folk, og forældrene holdt børnene hjemme fra skole. Særlig tiltrak et batteri kanoner, som stod på torvet, sig folks opmærksomhed. Man havde ingen heste til at trække det, men i løbet af dagen ville et koppel heste komme gennem byen. Det skulle standses og heraf tages heste, som kunne bruges til kanonforspand.

Blandt dem, der var kommet til Kolding, var en kancelliråd Borch fra vejlekanten. Sammen med 2 mand havde han indfundet sig i håb om at finde øvede skytter. Det skulle være folk, »som er vant til at fælde, når de har sigtet«. Sammen kunne de danne et frikorps. Men Borch var blevet skuffet. Han havde været sammen med det skarpskyttekorps, som var under dannelse i byen. De skulle imidlertid for første gang prøve at affyre et gevær, og til et sådant korps agtede han ikke at slutte sig.

Han var imidlertid en energisk mand og skrev omgående til amtmanden, at det ville være hensigtsmæssigt at udsende en opfordring til jægere i amtet, navnlig på herregårdene, som forstod at bruge jagtgevær, om uopholdeligt at komme til Kolding for at danne et frikorps. Brevet til amtmanden sluttede:

tør jeg bede Dem lade min kone sige, at jeg naturligvis ikke tænker på permission, sålænge der er nogen fare på færde.

En stafet for af sted med brevet.

»— da skal de min salighed af sted«. Omgående fik han svar fra amtmanden, at man i amtet allerede om morgenen pr. stafet havde opfordret alt »jagtvant« mandskab til at »ride eller køre« til Kolding med egne geværer og ammunition.

»Men folk er her, ligesom de er helt fortumlede, og det kan gerne være, at nogen får dem til at vende om igen på grund af, at sligt ikke skulle være nødvendigt, da der er kommet flere tropper til Kolding, hvorfor ei heller borgervæbningen her i byen, eller jægerne fra Horsens vil videre frem«.

Amtmanden sluttede:

lad mig nu pr. stafet vide, om man i Kolding, navnlig den kommanderende general, ønsker, at de skal komme, thi da skal de min salighed afsted!

Henvendelsen til den kommanderende general var betimelig, for da nogle jægere et par dage senere meldte sig, fik de at vide, at der ikke var brug for dem, hvorfor de skrev til amtmanden, hvad de nu skulle gøre, for de ville nødig vise sig som ansvarsløse mennesker.

I øvrigt gik dagen for koldingborgerne, uden at noget foruroligende skete. Om aftenen marcherede 13. bataillon »i god stemning« og med brigademusikken i spidsen ind i byen. Da der kun var knap 200 mand, skulle de blive i Kolding og afvente forstærkning. I den anledning fik færgemanden i Snoghøj ordre til at standse alle indkaldte, som skulle til København, og henvise dem til Fredericia, hvor de skulle udrustes og sendes til 13. bataillon.

Men hele grænseegnen var kommet i oprør. Fra Ribe indløb til Kolding borgmesterkontor følgende:

*Han skal
være en
»fornuftig
mand«.*

Ifølge indløbne stafetter skal en bande på 2 à 3000 mand være i anmarch og for tiden huser og brænde i Bevtoft og Toftlund sogne, hvilket rygtes sandfærdighed næppe kan drages i tvivl. — Vi udbede os desårsag her på egnen, om muligt på det hurtigste, understøttelse. — Streifkorpset består alene af fodfolk uden kanoner, og skal være sammensat af håndværkssvende, studenter og andre sammenløbne folk!

En rejsende fortalte efter ankomsten til København, at en friskare havde overfaldet Rødning by, hvorfra bønderne havde jaget den forræderske herredsfoged bort, fordi han havde holdt indkaldelserne af frifolkene tilbage. Efter sigende vendte skaren sig fra Rødning mod vest. Hele egnen var i den største bevægelse. Stormklokkerne lød og kaldte befolkningen til våben, stafetter fløj af sted til alle sider efter hjælp. Men borgerne i Ribe besluttede at forsvare deres by til det yderste. Alle indgange og hovedgader blev barrikaderede, husene ryddeliggjorte til forsvar fra vinduerne, kampstene båret op på lofterne for at kastes i hovedet på fjenden, og tændte lys blev sat i vinduerne om natten.

Til pastor *Kragh* i Lintrup kom om aftenen en stafet fra Rødning højskole og fortalte, at 1400 mand insurgenter var kommet til Toftlund og Kalvslund. En student Simonsen, som var huslærer i præstegården, satte sig klokken 21 på en hest og red de 5 mil til Kolding, hvor han klokken 1 om natten meldte sig i generalkommandoen og bad om hjælp. Stemningen i befolkningen, sagde han, var fuldkommen dansksindet; men man savnede midler til at forsvare sig eller gå angrebsvis til værks. Så snart en væbnet styrke viste sig, ville alle slutte sig til den.

Oberstleutnant *Baggesen* skrev omgående herom til general Wedell i Haderslev; men inden han endnu var færdig med brevet, kom bud fra stads-

hauptmand Borch på torvet, at en stafet havde meddelt, at »insurgenter true med at angribe og vel muligt ødelægge Rodding højskole«. Oberstleutnanten bad derfor general Wedell om at sende en afdeling soldater til Ribe eller Rødding.

»Ingen bestemte facta«.

Omtrent på samme tid henvendte sognefoged *Bundsgård*, V. Gjesten, sig i generalkommandoen og fortalte, at han om aftenen mellem kl. 21 og 22 havde erfaret, at kirkeklokkerne i Vejen, Malt og Læborg sogne ligesom klokkerne i Skodborg, Skrave og St. Andst kimedede. Ved ridende ilbud havde han fået oplysning om, at en bande på o. 1400 mand var i fremrykning i nærheden af Foldingbro. Sognefogden i Læborg, »der skal være en fornuftig mand«, havde bekræftet rigtigheden heraf. Imidlertid havde ingen været i direkte forbindelse med banden eller set den, hvorfor man ikke vidste noget sikkert om dens styrke eller bevæbning. Rygtet forlød, at i Toftlund skulle banden have plyndret, hvorfor man kimedede med kirkeklokkerne for at tilkalde hjælp. Et andet rygte omtalte deres nærværelse i Rodding, som skulle være afbrændt. — Men alt er rygter. Der haves ingen bestemte facta! skrev adjudanten, hos hvem *Bundsgård* aflagde beretning, i sin rapport.

Kolding-borgernes byrder skal lettes.

30. marts viste sig stadig ingen fjende, og sindene faldt atter til ro. 3. dragonregiment gik i kvarter i Fredericaegnen, 5. dragonregiment i Andst, Vamdrup og Skanderup sogne. De havde haft ordre til at rekognoscere hen imod Foldingbro for at iagttage, om fjender skulle vise sig.

Borgmester *Qvistgård* skrev til amtet og beklagede sig over mangel på fødemidler i Kolding, hvorefter amtet indrykkede en opfordring til at komme Kolding til hjælp i Århus Stiftstidende og Vejle Avis og skrev endvidere til kongen:

Da under den overordentlige tilstrømning til Kolding kjøbstad, dels af militære og dels af andre, prisen på levnetsmidler, især smør, kjød daglig stiger, og disse artikler desuden oftere næsten ikke ere at erholde, ville det være at ansee for særdeles ønskeligt, om det måtte kunne foranlediges, at i denne tid fra fjernere egne tilførsel til Kolding kunne ske af levnetsmidler, navnlig smør, slagtet qvæg, saltet flæsk, æg m. m., og har jeg derfor udstedt en opfordring til landmændene ikke blot i Vejle amt, men også i de tilgrænsende amter, om at bringe levnetsmidler til Kolding og sælge samme for en passende moderat pris. —

For endvidere at kunne lette Koldings indvånere de byrder, som urolighederne medføre, og som indvånerne bære med opofrende fædrelandssind, kan jeg ei andet end ansee det ønskeligt, at consumtionsafgifterne af fødemidler, der indføres i Kolding, indtil videre kunne blive eftergivne, hvilket jeg herved tillade mig allerunderdanigst at indstille til Deres Majestæts allernådigste overveielse.

Samme dag kom general *Hedemann* med sin stabchef *kaptajn Læssøe* til Kolding for snart efter at rejse videre til Haderslev, og rektor *Ingerslev*

rettede en henvendelse til samtlige kommuner i kongeriget med forslag om at stifte en forening med det formål at sørge for, at de i kommunen boende familier, hvis forsørger var kaldt under fanen, ikke kom til at lide mangel på det nødvendige.

Et felthospital med 30 senge skulle indrettes i byen. Overlæge *Djørup* ønskede at overtage det civile sygehus i Hospitalsgade. Det kunne rumme 35 syge. Teatret, som kunne rumme 100 syge, og ridehuset med andre 100 sengepladser kunne også bruges efter forskellige ændringer. Ligeledes prokurator *Svendsens* og konsul *Wissings* lokaler, som ialt kunne huse 60 patienter.

Borgmesteren havde meget at gøre. Som berørt havde han af generalkommandoen den 28. marts fået ordre til ikke at give håndværkssvende visum, hverken syd- eller vestpå. 30. marts skrev han til amtet, at »ved denne foranstaltning blive denne by aldeles overfyldt af fremmede svende«. Han havde derfor været nødsaget til at sende dem, der selv havde rejsepenge, tilbage, hvor de kom fra. Resten indsatte han i arresten. Der sad nu 9 svende; men hvorfra skulle borgmesteren få penge til deres forplejning? Han ansøgte om, at de måtte opfores på den »vagabond-regning«, som arrestforvarer *Hartmann* indsendte til amtet hvert kvartal.

Kolding bliver overfyldt af »fremmede svende«.

Unge mennesker kom vandrende helt ovre fra Varde for at melde sig til hæren. De skulle hjælpes til rette.

30. marts afholdt en af Flors studenter, *H. C. Refslund*, et møde i Ager-skov, hvor man blev enige om at stifte et forsvarsforbund for Nordslesvig.

Det nordslesvigske forsvarsforbund.

31. marts meddelte fuldmægtig *Saxild* på borgmesterkontoret i Kolding til amtet, at »grænsen er stærkt besat herfra til Ribe af bevæbnede landboere«. I Ribe Avis kunne man læse, at byen flere gange uden grund var blevet foruroliget ved rygter, som »af frygtsomme og måske landsforræderske mennesker« var sat i omløb for »at kyse byens forsvarere og øvrige indvånere«.

Dermed var faren for angreb ude af verden. Kun *Hans Krüger* så endnu fjender, hvad følgende melding viser:

Ved stafet fra deputeret *Krüger* fra Bevtøft er i dette øieblik tilmeldt pastoratet, at fjenden ligger i krattet ved Toftlund.

Skrydstrup præstegård den 31. marts kl. 7.

P. Petersen, præst.

Indtil denne dag havde kaptajn *Kierulff* ekserceret med frikorpset i Kolding. Nu blev han af krigsministeren autoriseret til sammen med de frivillige, som i Kolding havde stillet sig under hans kommando, at gå til Vonsbæk og organisere et frikorps der. Dette frikorps, som talte o. 30 mand, deltog i slaget ved Bov og gjorde god fyldest. Kommandoen over folkevæbningen i Kolding blev herefter overtaget af bendrejer *Becher*.

Et frikorps til fronten.

Samme dag sendte 265 borgere i København, dels fra hertugdømmerne, dels fra Tyskland, en adresse til Kongen og udtrykte deres foragt for det parti, som havde begået forræderi mod Danmark. De kunne godt forstå, at længslen efter »tysk national enhed og storhed« kunne gribe mænd i hertugdømmerne; men denne længsel måtte underordnes de pligter og interesser, som bandt dem til Danmark.

8.

*Kolding
får hjælp.*

De hektiske martsdage var forbi. Den danske hær var under fremrykning sydpå, oprørerne trak sig tilbage, og ingen tyske bander truede længer. Grænsen var som meddelt besat af væbnede bønder, og Ringkøbing amt havde meddelt, at »folkemængden havde væbnet sig i anledning af den truende fare og organiseret denne væbning så godt, som det efter omstændighederne lade sig gøre«. Hvis det blev nødvendigt, ville amtet komme Vejle amt til hjælp. I den anledning var en stafetlinje oprettet til amtsgrænsen.

Indkvarteringsbyrden var nu ikke længer så trykkende, og amtets opfordring til at komme Kolding til hjælp med levnedsmidler havde båret frugt. Fra nær og fjern kom hjælpen, dels som gave, dels til nedsatte priser. Kammerråd *Kjær* i Hesselballe sendte en drittel smør, konsul *Wissing* i Kolding 20 tdr. rug og 10 tdr. byg, beboerne i Gaurslund sogn 123 pd. smør, 33 pd. flæsk, 148 pd. kød og 219 pd. øst, alt som gave til småfolk, der havde været trykkede med megen indkvartering. En komité, bestående af 2 borgerrepræsentanter, 3 andre borgere og borgmesteren forestod uddelingen. Helt oppe fra Brande sogn kom smør, æg m. m., som blev solgt til stærkt nedsatte priser. Da der endvidere var en betydelig tilførsel af varer til almindelige torvepriser, var der en sand overflødighed af levnedsmidler i byen.

Det lettede alt sammen.

Et udtryk for, hvor godt det gik, var, at arresterede landsforrædere begyndte at komme til byen, dels på gennemtransport, dels for at blive.

I den rygtestrøm, som opstod i forbindelse hermed, forlød det i Vejle, at garver *Gøhlmann* i Kolding også var arresteret. Amtmanden sendte om formiddagen 1. april en stafet til Kolding og udbad sig omgående meddelelse, om det var rigtigt.

Borgmesteren kunne meddele, at det ikke var tilfældet. *Gøhlmann* havde siden sin hjemkomst holdt sig inde, og ingen havde forulempet ham.

Hermed gled *Gøhlmann* ud af billedet som politiker. Formentlig fik hans politiske aktivitet ingen følger.

Om eftermiddagen kom den tidligere nævnte dr. Marcus fra Haderslev. Hans navn var i frisk erindring i byen, slesvig-holsteneren, danskerhaderen, en af dem, der havde gjort oprør mod »vor konge« og var sat øverst på listen over de personer, som skulle arresteres. Og han kendte koldingborgerne, vidste, at man i grænsebyen hadede slesvig-holstenerne af ganske hjerte og i særdeleshed nu var en »fanatisk oprørt befolkning«.

Er koldingborgerne »en fanatisk, oprørske befolkning?«

På vejen var han blevet hånet af forbipasserende, kaldt en røver og forræder og af kusken belært om, hvor han og alle ligesindede skulle hen. Mellem klokken 17 og 18 nåede de Kolding. Beredvilligt fortalte kusken til alle, hvilken interessant passager han havde på vognen. Langsomt skramlede vognen gennem gaderne. Folk kom ud af husene, deres nysgerrighed forvandlede til vrede, da de fik at vide, hvem de havde for sig, og droje hånsord og forbandelser lød på vejen til rådhuset.

På turen gennem gaderne sluttede flere og flere op, og da vognen holdt på pladsen foran rådhuset, var der tykt af mennesker, som indtog en truende holdning.

— Se den røverkarl, den landsforræder! lød råbene op til ham, slå ham ned, den tyske hund, den meneder!

En mand trængte frem og råbte:

Jeg kender dig, din forræder, prøv at holde en af dine tyske taler her!

Stillingen var betænkelig; men soldaterne greb ikke ind.

Dr. Marcus steg af vognen; men næppe havde han sat foden på jorden, før et næveslag strakte ham i brostenene. Han forsøgte at komme på benene, men blev påny slået ned. Endelig førte en officer ham ind i rådhuset; men en ældre, velklædt herre trængte efter ham med trusler og hånsord og sluttede med at rykke ham i skægget.

Borgmesteren trådte nu ind. Han beklagede den behandling, han havde fået, men fandt, at den var undskyldelig, for sindene var stærkt oprørt. Borgmesteren lagde ikke selv skjul på sine følelser. Derefter blev dr. Marcus indsat i arresten.

Koldingborgernes optræden er undskyldelig.

Her sad han til den 18. april, da han blev ført til Haderslev for en undersøgelseskommission. Efter slaget ved Slesvig 23. april blev han flyttet til Nyborg fæstning. På denne rejse kom han igennem Kolding.

Transporten kom tidligt om morgenen gennem byen. Hestene blev skiftet, og rejsen fortsatte ad Snoghøj til under bevogtning af borgervæbningsfolk. På vejen ud af byen traf man enkelte vandrere, der truede ad fangen — stemningen i byen var på dette tidspunkt meget trykket over, at man snart kunne vente fjenden. Men lige uden for porten, omtrent hvor Kærlighedsstien udmunder, stod en flok, og idet vognen kørte forbi, fik den en stenregn, som gav dr. Marcus en bule i hovedet.

Nye troppeafdelinger kom gennem byen, og købmand *Warming* meddelte indkvarteringskommissionen, at hos ham til stadighed stod et bord dækket til 12 gennemmarcherende militære personer, som trængte til mad.

2. april modtog borgmesteren et opråb fra den slesvig-holstenske regering til uddeling i Jylland om, at der ingen hindringer ville blive lagt i vejen for jyske kvægdrifter, som ville gå til markederne i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Borgmesteren afleverede dem i generalkommandoen og fik befaling til at skrive til Ribe og grænsetolden, at al udførsel af kvæg og heste var forbudt.

General Hedemann fik besked af krigsministeren om, at intet måtte foretages mod amtmand Johannsen i Haderslev.

»Hvo ikkun
lader Herren
råde«.

9. april kom hestegarden, anført af *prins Christian* (Christian 9.). Inden bortmarchen holdt han en tale til afdelingen, som væsentlig bestod af folk fra Slesvig og Holsten, om at være tro, selv om de kom til at kæmpe mod venner og bekendte. Da afdelingen red over Sønderbro, spillede musikken: Hvo ikkun lader herren råde. Den store forsamling, der overværede afmarchen, var dybt grebet, og mange udtalte, at det ville være godt, om Danmark kunne få en konge, som lod Gud råde.

En anden dag kom den frivillige husareskadron. Husarerne fik en begejstret modtagelse og fik en ekstra hilsen, da de kom til Hjarup, hvor de blev modtaget af pastor *Find*, som fra kirkegårdsdiget holdt en tale til soldaterne og i få ord nedbad himlens velsignelse over dem og hæder og held for de danske våben.

Kolding
centrum
for nyheds-
formidlingen.

Ganske vist lå Kolding ikke længer i frontlinjen; men den var fortsat centrum for nyhedsformidlingen. Til generalkommandoen kom nyheder fra krigsskuepladsen, og her opholdt korrespondenterne sig. Hver dag gav en officer oplysning om, hvad der var sket på krigsskuepladsen, og var noget særlig vigtigt sket, blev borgerne kaldt til en forsamling, hvor officeren forelagde det for dem. Fra oplandet blev bude sendt ind til byen for at få nyhederne.

Efter slaget ved Bov blev adjunkt Møller fra Latinskolen sendt til Flensborg for at hente sikre oplysninger, og en mand ved navn Buch sendte, når der var nyt, flyveblade ud med meddelelse herom.

1. april skrev Buch:

Gennem generalk. for Fyn og Norrejylland, som indtil videre forbliver heri byen og stadig modtager efterretninger fra hovedkvarteret (for tiden i Haderslev), er der lovet mig meddelelse om, hvad der forefalder og er officelt.

2. april klokken 9 om formiddagen bragte Buch den nyhed, at

»dr. Marcus, i sin tid medlem af den provisoriske regering i Haderslev, blev i går

fort hertil som arrestant. Amtmand *Johannsen* ventes hertil i dag for at gå samme vej — —«.

Om aftenen klokken 11:

Gohlmann (Haderslev) og postholder *Raben* tilligemed en sognefoged (*Erichsen*, Skærbæk) er forte herigennem som arrestanter — — —.

4. april kl. 9 form.:

— — 8 trolose embedsmænd ere komne hertil som arrestanter. Amtmand *Johannsen* skal være fri, da 4 borgere ere gåede i kaution for ham.

Offerviljen var stor. Da det viste sig at være påtrængende nødvendigt at skaffe hæren heste, strømmede gaverne ind. Det begyndte med, at Vonsild sognefolk på pastor Tolderlunds opfordring skænkede en kostbar hest. Stænderdeputeret *Andreas Petersen*, Dalby, fulgte efter. Et udpluk fra den nærmeste omegn vil antyde, hvor talrige gaverne var: Offerviljen er stor.

Gjesten stillede en med 2 heste bespændt vogn, kørt af *Andreas Nielsen*, Kragelund.

Skanderup sogn 2 heste med seletøj og staldrekvisitter ført af en utjenstdygtig.

Veerst i Bække sogn 2 heste med seletøj, dækkener, gjorder og grimer, ført af utjenstdygtig *Michal Jensen*.

Starup og Ågård fogderier 2 sæt tospændige seletøjer.

Hjarup og Vamdrup sogn 2 rideheste, 1 par køreheste med seletøj og vogn samt kusk.

Harte og Bramdrup sogn 1 par heste med seletøj, dækkener, gjorder og grimer.

Proprietær *Kjær*, Strårup, 1 sort hoppe til kavalleriet.

Alminde sogn 2 heste, seletøj og kusk, frilodsmand *Klaus Petersen*, Asboemark.

Dalby sogn 2 vogne.

Thomsen, Hjarupgård, 1 hest med seletøj.

Seest sogn 2 heste, dækkener og gjorder.

Stenderup sogn 1 køretøj med 2 heste. Den ene hest skænket af *Jens Thygesen*, kusk frispiller *Hans Iversen Bødker*.

Bjært sogn 2 heste med seletøj, dækkener og kusk *Peter Hansen Tarp* fra Strårup.

Fra *Bergholt*, degn og skolelærer i Hejls, foreligger et brev, hvori han beder undskyldte,

»at der ikke efter bestemmelsen i går sendtes en vogn alene her fra sognet. Samtlige lodseiere var ved forsamlingen i dag enige om, at de helst ville levere en complet bespændt vogn o. s. v.«

Da hæren manglede folk til efterretningsvæsenet, meldte sig også frivillige. Følgende liste blev indsendt:

Christen Hansen Juel i Nagbølle by,
sognefoged *Christensen*, Seest,
gårdmand *Ebbe Nielsen*, Ferup,
toldkontrolløren i Ejstrup,
gårdmand *Jens Jessen*, Harte,
Claus Haamann, tysker, vildttv og smugler, men brugbar, dersom han kan vindes
og betales godt,
købmand og borgerrepræsentant *Warming*,
praktiserende læge *Rosenstand*,
adjunkt *Møller*.

Kongen mod-
tages »af
folkets uhyre
jubel«.

16. april kom kongen til byen. Han havde været på rejse til krigsskuepladsen. På tilbagevejen ville han gøre ophold i Kolding. I en rapport den 16. meddelte borgmesteren amtet om den strålende modtagelse, byens borgere havde givet den kongelige gæst. Ved middagstid var han redet ind i byen med Laurids Skau ved sin side (Laurids Skau havde en udviklet evne til at placere sig i begivenhedernes centrum), fulgt af hestegarden og 400 ridende bønder under »folkets uhyre jubel«. 1 time opholdt majestæten sig i borgmestens hus, hvorefter han fortsatte til Fredericia, hvor han blev syg og måtte gå til sengs.

9.

Med »pigge
og lantse«.

I begyndelsen af april ønskede general Moltke oplysninger om det våbendytige mandskab i amtet, om der fandtes officerer på ventepenge, væbnede korps af forskellig slags og bevæbningen af dem og anbefalede i denne forbindelse leen som »et særdeles brugbart våben«. Til ordenens vedligeholdelse og udspreddingen af korrekte meddelelser anbefalede han oprettelse af en stafetlinje fra Kolding til Randers med forgreninger til Viborg og Ålborg og en lignende fra Ribe til Thisted.

Fra Kolding opgav borgmesteren 228 våbendytige personer, hvoraf 15 havde været soldat, 16 var bevæbnede med geværer. Dertil kom borgervæbningen på 70 mand. 190 mand havde indtegnet sig på en liste og var »rede til at indtræde i et korps til fædrelandets forsvar«.

Fra det nærmeste opland blev opgivet:

Ødsted: 140 mand — befalingsmænd *A. Nielsen*, *Knud Nielsen*, *Hans Augustinussen*, *Peter Sørensen* og *Søren Jespersen*. Samlingsplads Ødsted mark.

Alminde: 44 mand — befalingsmænd møller *Jørgensen*, *C. Diderick*, *Just Lauridsen* og *Jacob Sags*.

Mosevrå: 12 mand — befalingsmænd *Jep Rasmussen* og *Rasmus Olesen*.
Dons: 32 mand — 6 befalingsmænd.

Alminde sogn: 88 mand, 10 bevæbnede med geværer, de øvrige med »lantser eller de såkaldte pigerer«. Samlingsplads Alminde by.

Starup: 118 mand, bevæbningen dels geværer og de såkaldte pigge. Samlingsplads ved Starup kirke.

V. Nebel: 100 mand, bevæbnede med geværer og pigge. Samlingsplads syd for V. Nebel kirke.

Harte: 118 mand.

Lejrskov sogn: Ferup fogderi 87 mand, Lejrskov fogderi 114 mand. Samlingsplads for Ferup fogderi Easterholt mellem Vrå og Ferup. — Befalingsmænd skolelærer *Bang*, gårdejer *Niels Jørgensen*, *Ole Hansen*, *Anders Vrist*, *Peder Olesen* og *Jeppe Jørgensen*.

Samlingsplads for Lejrskov fogderi fælleden ved fattighuset. — Befalingsmænd skolelærer *Christensen*, gårdejer *Jens Jørgensen*, *Søren Buhl*, *P. Hansen*, *Johan Koed* og *Jens Jessen*.

Veerst: 71 mand. Samlingsplads ved kirken.

Gjesten: 33 mand.

Seest: 96 mand. Samlingsplads ved skolen. — Befalingsmænd *N. J. Poulsen* og *Nis Nissen*.

Bække: 88 mand.

Skanderup: 13 befalingsmænd er nævnt.

Jordrup: 65 mand. Samlingsplads ved skolen.

Hjarup: 100 mand. Samlingsplads ved skolen.

I de øvrige sogne i Vejle og den tilgrænsende del af Ribe amter var tilslutningen lige så stor, og øvelserne foregik flittigt.

I denne situation indtraf »professor« *Sasse* i Kolding sammen med en købmand *Ørnstrup* fra Odense. *Sasse* var polsk og hed noget andet; men befolkningen kunne ikke udtale hans navn, og så blev det til *Sasse*. Da oprøret brød ud, opholdt han sig i Vejle, hvor han gav »forelæsninger i fysik«. Han henvendte sig til væbningskommissionen i Odense og anbefalede sig med sine erfaringer. Under frihedskampen i Polen havde han anført en afdeling »leemænd« og efter eget sigende »ekspederet masser af fjender over i evighedsens land.« Han tilbød at lære de danske bønder at kæmpe med leer.

Med kommissionens anbefaling rejste han og *Ørnstrup* til Kolding og medbragte 300 leer, skænket af Odense by. På Kolding torv afgav han en prøve på sin færdighed i at bruge dette våben for general *Høegh-Guldberg*, der blev så begejstret for våbnet, at han gav det sin velsignelse, hvorefter de to mænd fortsatte til Nordslesvig. Her opholdt de sig til den 16. april,

da de returnerede til Kolding og blev permitteret, fordi Sasse havde misbrugt nogle rettigheder, han havde haft.

Efter demonstrationen i Kolding var leen officielt et vigtigt våben i folkevæbningen. General *Moltke* sendte en prøve af den til amtmand *Hoppe*, som derefter lod en del forfærdige i Vejle og sende rundt til by- og herredsfogederne i amtet med anmodning om at lade lave flere.

4. april fik general *Høegh-Guldberg* ordre til at organisere reservekorpset på basis af folkevæbningen, og 2 aldrende majorer, *Mecklenborg* og *Ræder*, blev udnævnt til ledere af folkevæbningen i henholdsvis Vejle amt og Vejle by, hvor de allerede var i virksomhed. Officielt blev det fastslået, at kirkeklokkerne indtil videre kun måtte bruges til at alarmere folkevæbningen med.

Halve forholdsregler.

Nu var planerne til folkevæbningen færdige, og det skulle vise sig, hvad der kunne komme ud af dem. Der var grund til at være skeptisk.

Regeringens opråb af 28. marts var et udslag af tidens revolutionære ånd, og der var før skabt folkehære, som fik betydning.

Hvor vel gennemtænkt opråbet så var, er en anden sag. Havde regeringen og navnlig krigsministeren vilje og mod til at gennemføre tanken, og var der våben og befalingsmænd i tilstrækkelig mængde for hånden? Ellers var foretagendet mere end letsindigt.

Menneskematerialet var uden tvivl til stede. Med en beslutsomhed og enighed, som et folk sjældent vil opleve, havde befolkningen rejst sig til forsvar mod de bander, de blev fortalt var under anmarch. Da regeringen besluttede at udnytte denne forsvarsvilje i videre udstrækning og i kongens navn udsendte en storslået opfordring til at melde sig til forsvar af fædrelandet, fulgte den også dette kald og forlangte blot våben og befalingsmænd.

Valget af nogle gamle, udtjente officerer fra Napoleonskrigene til organisatorer og ledere af folkevæbningen tyder ikke på, at opråbet var særlig gennemtænkt. General *Høegh-Guldberg* var 71 år og umiddelbart forinden blevet chef for generalkommandoen for Nørrejylland og Fyn. Han havde ventet at blive øverstbefalende for Det højre Flankekorps, men var ikke blevet det, da han levede i »en sådan sindsforvirring og stundesløshed, at han ikke var skikket til en befalingspost«. Generalerne *Moltke* og *Castenschiold* var omtrent lige så gamle — og lige så egnede. Det var helt andre typer, der skulle have været stillet i spidsen for en folkevæbning. Disse typer var bare ikke disponible.

Siges må dog også, at opgaven, som de gamle officerer fik den, var uløselig. I virkeligheden afgang organisationen af by- og herredsfogederne, og de var i forvejen overlæsset med administrative opgaver.

Amtmand Hoppe gjorde general Høegh-Guldberg opmærksom herpå og udtalte frygt for, at organiseringen og uddannelsen ville gå for langsomt og være for tilfældig. I stedet burde man sende en officer til hvert herred. *Det hele er for tilfældigt.*

Generalen svarede, at han var klar over, hvor vanskelig en opgave det var »med lynets fart at fremtrylle et forsvarsvæsen«, navnlig da der kun var »såre få officerer«, men alt var ifølge krigsministerens befaling. Sammen med de »tusind andre gøremål«, han havde, havde han til samtlige amter udsendt »forskrivter til sogneforsvar«, således som disse havde været anvendt andetsteds, (formentlig under Napoleonskrigene), og i deres simpelhed var »ganske praktiske«, »og ingen kan tvivle om, at landet derved vandt hjemstavnens forsvar, der også kunne give en retirerende armé megen støtte og blive yderst farlig for en indtrængende fjende.« (Bilag 16).

Hermed slog han sig til ro. »Forskrivterne« lod amtmanden trykke i 500 eksemplarer og uddele i amtet.

Man synes at kunne se, at regeringen havde slået større brød op, end den havde mod til at bage. Den havde måske heller ikke forstået, hvilke kræfter revolutionen havde udløst i befolkningen. Erkendelsen heraf kom til udtryk i krigsministerens instruks af 7. april (bilag 17) for de officerer, som var tildelt folkevæbningen, hvori man nu udtalte, at »formålet med denne foranstaltning (folkevæbningen), hvilket ikke bør tabes af sigte, er mere at berolige den stærke spænding af krigerisk patriotisme, som er vakt af tidsomstændighederne, end at forøge den«.

Krigsministeren var blevet bange for at tage konsekvensen af, hvad hidtil var sket, og som pegede hen på, at folkevæbningen også i påkommende tilfælde skulle bruges. Var han blevet skræmt af »slavekrigen« og har villet lægge en dæmper på, eller var det vankelmødighed og ubeslutsomhed? Med instruksen af 7. april, som blev udsendt til alle by- og herredsovrigheder, var folkevæbningstanken prisgivet. Den blev ikke opgivet, og frikorps i forskellige byer og f. eks. de frivillige herregårdsskytter vedblev at bestå, men der var rejst tvivl om foretagendet, om det hele var til nogen nytte, og det var lammende. Så sent som efter 23. april henviste man i krigsministeriet frivillige til at lade sig uddanne i brugen af leen som våben for at gå til folkevæbningen i Jylland. Der skete bare ikke længer noget.

Det er ikke uberettiget, når man dengang sagde, at 1848 var året med de halve forholdsregler.

Alligevel blev 11. april i Kolding på krigsministerens befaling oprettet et Armeekorpsenes Forbindelsesbureau, hvis formål var at fremme kontakten mellem hæren og reservekorpset. Ud over at rette henvendelse til befolkningen om at stille heste og køretøjer til rådighed for hæren ses dette bureau ikke at have udrettet noget.

18. april blev Jylland udskilt som en generalkommando for sig med general Moltke som chef — uden at det dog medførte nogen forandring.

Man kan ikke bedømme, om folkevæbningen kunne være blevet en faktor af betydning, men man kan sige, at krigsministeren slog benene bort under den, så det var udelukket, at den kunne få betydning.

Nordslesvigerne organiserer et forsvar.

I Nordslesvig synes man at have haft et praktisk greb om tingene. 1. april skrev møller *Stål*, Tårning mølle, til kaptajn *Læssøe* i Kolding om at låne officerer til at danne et frikorps.

»Min plan med et sådant korps er, at samme skal beskytte det skjonne og frugtbare Tyrstrup herred mod fjendtlige skarers indtrængen, hvilket et på egnen lokaliseret mandskab vil kunne gøre, da terrænet overalt er gennemskåret af diger og grofter og tildels opfyldt af skove«.

3. april holdtes et nyt møde i Agerskov, hvortil mødte omkring 3000 væbnede bønder. Tanken var som berørt, at professor Flor skulle være leder. Sådan gik det dog ikke. Flor skal ikke have gjort sig blandt bønderne, og det blev den praktiske og mere brutale Hans Krüger, som blev valgt til kommandør over en stafetlinje fra Burkdal i syd til Rødding i nord og en tværgående linje med skæringspunkt i Haistrup. Ridende stafetter skulle her holde fjendens bevægelser under observation og bringe meddelelse herom nordpå. H. C. Refslund blev Hans Krügers stedfortræder, og professor Flor gled ud af billedet.

Med energi tilrettelagde de 2 mænd arbejdet, som dog efter kampen ved Bov 9. april, hvad det krigsmæssige angår, ikke fik stor betydning. Derimod samlede de en række rapporter om stemningen i befolkningen i den usikre del af hertugdømmet, som må have haft værdi, og sendte dem til overkommandoen.

Ønsket om at forsvare hjemstavnen.

9. april blev major *Cirsovius*, tidligere chef for de holstenske lansenerer i Kolding, leder af folkevæbningen i Nordslesvig. Til ham opgav møller *Stål*, at 2—3000 mand i den nordøstlige del af hertugdømmet havde meldt sig og ønskede at blive indøvet i våbenbrug. Fra 1. og 3. valgdistrikt var meldt, at ca. 7000 mand havde stillet sig til rådighed, og *Cirsovius* anmodede general *Hedemann* om at få overladt en del geværer, han fik 200, som var havnet i Kolding.

I tiden indtil 23. april var Hans Krüger nordslesvigernes energiske overgeneral. Han takkede jyderne for den »opofrende patriotisme«, hvormed de havde dannet frikorps for at komme nordslesvigerne til hjælp; men der blev ikke brug for dem. Hans Krüger og nordslesvigerne kunne selv klare opgaverne. Han pressede på hos general *Hedemann* for at få geværer, som nordslesvigerne havde mere brug for end f. eks. borgerne i Kolding. Han fik

dog heller ikke ret mange og måtte nøjes med høtyve og leer, som professor Sasse rejste rundt i nogle sogne og instruerede i brugen af, navnlig i Bevtøft, Skrydstrup, Hammelev og Moltrup. 16. april sluttede han af med en manøvre på »Skrydstrup hede«, hvorefter han rejste til Nørrejylland, hvor man i Kolding, da han misbrugte forskellige begunstigelser, han havde fået, sagde ham tak for udvist iver og forærede ham en kasseret kavallerihest, som han kunne transportere sig bort på. Dermed var Sasse ude af billedet.

10.

Det var de nationale og politiske problemers opståen i Tyskland, som førte til det slesvig-holstenske oprør; men der hører mere til i billedet.

Da Danmark i 1807 sluttede sig til Tysklands undertrykker, Napoleon, og kom i krig med England, blev denne tragedie dobbelt smertelig for helstatens tyske befolkningsdel. Som kongerigets indbyggere måtte de opleve, at de forrige tiders velstand forvandlede til fattigdom, og en ydmygende fred i 1814, som medførte tabet af Norge. Formuer forsvandt, og falitter gik over riget, initiativ afløstes af stagnation, og landet gik fallit, alt stod stille, og korruption og svindlerier hørte til dagens orden. Over denne ruin rugede den absolutte enevælde som skinsygt vågede over sin magt og holdt enhver ytring, som smagte af frisindet tænkning, nede med censur, bøder og trusel om fængsling.

*Den danske
regerings
manglende
beslutsom-
hed.*

Det var ikke længer som førhen attråværdigt for den tyske befolkningsdel at stå under den danske konge, »vor hertug«, som de kaldte ham. Inden for den dansk-tyske helstat var der ingen lovende fremtid. Vendte de derimod blikket mod syd, så de et folk, deres »brødre«, under politisk og national opvågnen. I en folkelig fællesanstrengelse havde de rejst sig mod Napoleon. Deres løsen var politisk frihed og samling af alle tyskere. Her lå fremtiden. Tanken om Slesvigs og Holstens forening til et Slesvig-Holsten, i personalunion med Danmark, så kun »konge og fjende« var fælles, og medlem af Det tyske Forbund og med folkets deltagelse i landets styre blev udvejen for slesvig-holstenerne, som heri fandt en fanatisk tilslutning i Tyskland.

Denne løsning kunne ikke godtages af den danske regering, for hertugdømmet Slesvig var et dansk land. Dette faktum hæftede man sig dog ikke særligt ved i danske regeringskredse. Derimod nok så meget ved, at den danske konge havde modtaget sine »arvelande«, deriblandt det tyske forbundsland Holsten, efter sin forgænger på tronen og var forpligtet til at aflevere dem til sin efterfølger. Den dansk-tyske helstat skulle forblive ubeskåret. Et forhold, som kunne opretholdes, så længe enevælden var det eneste regeringsprincip, men en umulighed, da dette princip kom under debat.

Sådan var stillingen i 1830-erne, da den konservative augustenborgske hertug kom ind i billedet og blev slesvig-holstenernes fører. Han havde kun én tanke: at sikre sin slægt arveretten til hertugdømmerne, når den danske kongeslægt formentlig uddøde med Christian 8.s søn, den senere Frederik 7. Det kunne han bruge den slesvig-holstenske idé til og samlede både liberale og konservative slesvig-holstenere bag sig.

Trods alt var forholdet inden for helstaten ret idyllisk indtil o. 1840, da man fra dansk side (professor Flor m. fl.) begyndte et nationalt og politisk vækkelsesarbejde i Nordslesvig, hvor landbefolkningen og småfolk i byerne overvejende var danske. Tyskerne så på dette arbejde som et forsøg på at erobre fremmed område, et overgreb fra dansk side, og kunne for så vidt have ret, som ingen fra dansk side tidligere havde interesseret sig herfor, men altid betragtet Slesvig som hørende sammen med Holsten. Hertugen så sine arveplaner bragt i fare, og striden skærpedes i hast.

Christian 8., som nu var kommet på tronen, ville ikke vide af hverken danske eller tyske »splittelsesbestræbelser«; men de danske betød i hans øjne den største fare for helstaten og for enevælden. Derfor vendte han sig skarpt mod dem, medens han forøvrigt ved snart at holde med den ene part, snart med den anden søgte at holde sammen på sit rige, hvilket gjorde utilfredsheden på begge sider endnu større. Navnlig gav han den tyske befolkningsdel gentagne løfter om, at Slesvig ikke ville blive knyttet fastere til kongeriget end Holsten, hvad de udmærket huskede i 1848.

Kampen stod om de danske nordslesvigere. De ville ikke være tyske, men ville heller ikke knyttes fastere til kongeriget. Derimod holdt de sig til kongen, som var deres eneste beskytter over for de overvejende tyske embedsmænd, der så ned på dem som 2. classes borgere og henvendte sig til dem i et sprog, som de ikke forstod. De var derfor ikke interesseret i politisk frihed, som ville indskrænke kongens magt, og det var først, da truslen om oprør blev åbenbar for menigmand, at de blev sig bevidst danske med bevarelsen af visse særrettigheder for slesvigerne.

Den dansk-tyske strid så ud til at være uløselig.

For sent opdagede Christian 8., hvor det bar hen, og selv da havde den danske regering kun en tanke: bevarelsen af helstaten. Den klyngede den sig til og turde ikke tage det skridt, som var nødvendigt for at løse krisen, Slesvigs deling. Endnu i sin sidste levetid beskæftigede kongen sig med tanker om at hele det dansk-tyske brud og kom med det forannævnte forfatningsforslag, som hans søn arvede.

Slesvig-holstenerne derimod førte en stadig dristigere og mere afvisende politik, støttet af Tysklands befolkning, og ville overhovedet ikke vide af en forfatning fælles med kongeriget. Alligevel undlod regeringen at lytte til de

advarsler, som gik ud på, at et oprør forberedtes, og traf ingen foranstaltninger, hverken diplomatiske eller militære.

Revolutionen i Paris satte fart i tingene, forfatningsforslaget af 28. januar blev fejlet til side i begge lejre, og slesvig-holstenerne satte deres krav klart og skarpt op, et systemskifte fandt sted i København, og her fik den slesvig-holstenske deputation et lige så klart og afvisende svar, som nok ikke var særlig vel gennemtænkt. Ikke sådan at forstå, at det kunne få nogen indflydelse på udviklingen, for da var oprøret en kendsgerning, men af hensyn til de stormagter, som Danmark senere måtte henvende sig til om mægling. De kunne ikke acceptere Danmarks holdning, som var et brud med den tidligere førte politik, og frygtede, at en europæisk krig ville blive følgen.

Begge parter var bytte for en ultranational politik, som ikke tillod at gå på akkord.

Man sagde, at de danske »martsministre« var store fædrelandsvenner og talere, men ikke store statsmænd.

Dertil kom, at den situation, som hertugen af Augustenborg fandt kongen af Preussen i ved sin ankomst til Berlin, var den dårligst tænkelige for Danmark. Kongen af Preussen havde under revolutionen i Berlin lidt sit livs største ydmygelse og var bragt i en stilling, i hvilken han greb efter ethvert middel for at skaffe sig oprejsning i folkets øjne. Hertugens anmodning om militær støtte til »de undertrykte tyske brødre« i Holsten og Slesvig blev den redningsplanke, kongen klyngede sig til, og han sagde straks ja. Ellers måtte han have fundet på noget andet. 4. april rykkede preusserne ind i Altona og 5. april i Rendsborg. 12. april stod de tyske forbundstropper i Holsten.

Da oprøret var en kendsgerning, måtte den danske regerings bestræbelser i første omgang gå ud på gennem stormagterne England og Rusland at forhindre, at Preussen og de andre tyske stater greb ind i striden. Det mislykkedes. Bestæbelserne rettedes da mod at få de to stormagter, som tidligere havde garanteret Danmarks besiddelse af Slesvig, til at hjælpe, om fornødent med militær bistand, for man var fuldt klar over, at mod tysk indgriben ville Danmark ikke kunne klare sig.

*Diplomatiske
bestræbelser.*

I den anledning blev der rettet diplomatisk henvendelse i de to landes hovedstæder. For begge magters vedkommende gjaldt det, at de tilbød at mægle. Om militær bistand kunne der for Englands vedkommende ikke være tale. Rusland ville, hvis kongeriget blev angrebet, skride til væbnet intervention. Sverige, som regeringen også henvendte sig til, stillede sig positivt i tilfælde af angreb på kongeriget.

Rygter om
Englands
hjælp.

For at opnå Englands støtte var minister Orla Lehmann sendt til London, hvor han også udfoldede store bestræbelser — dog uden held; men i hans kølvand opstod et væld af rygter om hjælp fra England. Den danske befolkning var ovebevist om, at England ville komme os til undsætning, og denne overbevisning var medvirkende til, at man ikke så de hårde realiteter, som ved den tyske indgriben viste sig forude.

7. april kunne således Buch til befolkningens store opmuntring fortælle, at »englænderne har erklæret, at dersom preusserne går over Ejderen, vil England påføre det krig«.

Senere skulle en engelsk soofficer have skrevet i et brev, at en engelsk flåde snart ville afgå til Østersøen og tage 10.000 mand landgangstropper med. Så var en engelsk flåde set omkring Samsø, og der var bestilt 30 lodser i Helsingør. Kort efter var flåden »måske« kommet til sundet.

18. april (den dag, krigstilstanden med Preussen indtrådte) fortalte Buch: har England med en energisk note standset fjendens fremrykning over Elben.

22. april har »England sat Preussen en vis frist, inden hvilken de skal rykke ud af Holsten, hvis de vil undgå krig med England«.

Orla Lehmann som
rygtesmed.

Om Orla Lehmanns medvirken i dette skadelige rygtesmederi kan man læse i Vejle Avis for 22. april. Der står:

— — — Det hertil ankomne aftryk af en åben seddel fra statsminister Lehmann, som er blevet taget, da coureren kom igennem Hamborg, lyder: Det er min overbevisning, at når vi holde stand som brave mænd, står vore sager godt. Både England og Rusland vil kraftigen stå os bi. Når vi kun selv kunne stå den første dyst, og Tyskland, navnlig Preussen, der er så svagt i det indre, mærker, at de ikke kunne skræmme os, ville de snart nedstemme tonen. Når vi kun sværge hinanden, at: *skal Danmark falde, skal det falde med ære — så falder det ikke*, så vil tværtimod nodens stund bringe os genfodelsens forløsning til ære og frihed. Dertil give Gud sin vel-signelse.

London 11. april 1848.

Orla Lehmann.

Det er ikke underligt, at overraskelsen og forvirringen blandt menigmand var stor, da det endelig blev klart, at vi ingen hjælp fik fra England.

Rygterne
gjorde også
gavn.

Rygterne gjorde dog også deres gavn. Efter slaget ved Slesvig 23. april opstod der ved Flensborg panik i den danske hær. Roen blev genoprettet, men meddelelsen om den lod sig ikke standse og antog på sin vej mod nord faretruende dimensioner. Da den nåede Haderslev, begyndte slesvig-holstenerne at rejse hovedet og gjorde forsøg på at befri nogle fanger. Kommandanten i byen benyttede sig da af følgende krigslist:

En dragon gik til fods til landsbyen Erlev, hvor han lånte en hest. På den kom han sprængende ind i byen med et stort brev stikkende ud ved uniformen. Da han kom op på torvet, hvor slesvig-holstenerne var samlet, svingede han med brevet og råbte: nu har det ingen nød, godtfolk. Her har jeg en

melding om, at englænderne har erobret Rendsborg! Derpå red han til kommandanten, som lod følgende opslå:

Proclamation!

Enhver soldat, til hvilket våben han end hører, som på grund af falske rygter og ugrundede formodninger er ilet nordpå, beordres herved til ufortøvet at drage sonderpå og søge sin fane. Endnu ståe fjendens sager ikke bedre end vore, ja, en dragon har bragt den efterretning fra Flensborg, at vore venner englænderne i nat har besat Rendsborg. Men vi ville ikke lade fremmede alene drive fjenden tilbage.

Haderslev, den 26. april 1848 klokken 1 eftermiddag.

S. Lundbye

commandant i Hadersev.

En rytter bragte denne melding til Kolding. Han red op foran prins Christians kvarter i Helligkorsgade. Prinsen kom selv ned og påhørte den, hvorefter han knyttede hænderne og udbrød:

Ja, er det sandt, så skal vi også knuse dem!

11.

Ved aftenstid den 23. april afbrød general Hedemann slaget ved Slesvig efter at have kæmpet hæderligt mod en overlegen modstander og trak sig tilbage til Flensborg, hvortil hovedstyrken ankom næste dag omkring middag for påny at ville optage forsvaret omkring Bov. *Panikken ved Flensborg.*

Påskeslaget ved Slesvig havde været hårdt, og begge parter tropper var udmattede. General Hedemann havde derfor valgt Flensborg by til rastplads, og de endnu ikke krigsvante afdelinger søgte omgående hvile uden at sørge for sikring i tilstrækkeligt omfang.

Dette var årsagen til, at de soldater, som dagen før havde kæmpet så sejt, ved halvsektiden om aftenen blev grebet af panik over et falsk rygte om fjendtlig overrumpling og i forvirring strømmede igennem byen nordpå. Ud på aftenen fik man igen nogenlunde hold på tropperne omkring Bov; men da stod det klart, at det var håbløst at tænke på forsvar. Hæren måtte fortsætte tilbagetoget.

Opgaven for overkommandoen, hvis ledende kraft var stabchefen, kaptein Læssøe, hærens største militære geni, bestod nu i at udarbejde en ny plan. Den valgte at trække hovedstyrken over til Als. Derfra skulle fjenden, hvis han rykkede mod nord, trues i sin tilbagetogslinje af en del af hovedstyrken, medens størsteparten skulle samles på Fyn omkring Middelfart for derfra at have mulighed for at angribe fjenden i Jylland. Et mindre korps, Det højre Flankekorps, skulle trække sig tilbage nordpå og med støtte af den nordslesvigske folkevæbning »forurolige fjenden under hans fremryk-

Nye forsvarsplaner.

ning«. Fortsatte han over Kongeåen ind i Jylland, skulle en del af dette korps overføres til Fyn, resten, 12—14 eskadroner rytteri, fordelt i strejfkorps på 2 eskadroner og støttet af den jyske folkevæbning, skulle blive og genere ham mest muligt og evt. trække sig tilbage nord for Limfjorden. I tilfælde af, at en »almindelig begejstring skulle gribe den jyske befolkning«, hvilket noget tydede på, da stemningen for »sammen med hæren at yde modstand var fremtrædende«, og fremkalde en rejsning af o. 40.000 mand, skulle hæren kastes over til Jylland »for i forening med folkemassen at kæmpe den store kamp for fædrelandet«. Så megen tiltro havde man i overkommandoen til folkevæbningen, og så dårligt var man underrettet om de faktiske forhold.

*Flanke-
korpsets til-
bagetog.*

Da general Wedell ud på natten den 24. havde fået overdraget kommandoen over flankekorpset, sendte han bud til Hans Krüger i Bevtøft om at møde med den nordslesvigske folkevæbning, og den 25. ved middagstid begyndte han tilbagetoget fra Bommerlund uden at blive generet af fjenden, som samme dag brød op syd for Flensborg og tøvende rykkede frem, da man ikke vidste, hvor den danske hovedstyrke var blevet af, og ikke kunne få noget at vide af befolkningen, hvorfor han allerede den 26. holdt rastdag og derefter fulgte flankekorpset i en dagsmarchs afstand.

Den 26. om morgenen brød general Wedell op fra egnen om Egebæk-Uge og tog stilling omkring Hellevad. Her ventede han at træffe Hans Krüger. Videre havde Laurids Skau stillet i udsigt, at ved den norrejyske grænse ville der stå 10.000 jyder.

Da Hans Krüger modtog general Wedells ordre, var han allerede i aktivitet. Den 24. havde han fået melding om slaget ved Slesvig. Han så, hvor udviklingen bar hen, og reagerede omgående, idet han fra Bevtøft ved stafetter kaldte befolkningen helt over til Ribe og Skærbæk uden våben. »Vor skæbne afgøres nu«, skrev han i et opråb til bønderne om hurtigt at møde ved Bov. General Wedell svarede han:

Hvad hr. generalen har ønsket, er tildels allerede blevet udført før brevets ankomst. Sammenkaldelsen af det våbendygtige mandskab er foretaget. Som samlingsplads har vi bestemt Hellevad og Arendrup mølle. Herfra skal vi uopholdelig efter generalens ordre indfinde os hos Dem!

*Krigsmini-
steren igen
vankelmodig.*

Major Cirsovius modtog Hans Krügers opråb og begav sig straks til Rødding for at træffe de nødvendige dispositioner. Her modtog han ordre fra oberstleutnant Baggesen i Kolding om straks at træffe foranstaltning til imødegåelse af en fremrykkende fjende. Imidlertid indløb samme dag til Cirsovius en skrivelse fra krigsministeren, dat. før den 23. april, hvori denne, der har hørt om hans virksomhed i Nordslesvig, mindede ham om instruksen af 7. april.

Cirsovius kom derved i en vanskelig situation. På den ene side havde han Hans Krügers og Baggesens ordre, på den anden side krigsministerens skrivelse. Han valgte ikke at gøre noget og red alene til Hellevad.

Mobiliseringen af folkevæbningen blev på grund af de modstridende ordrer ikke gennemført, og det ses ikke, at nørrejderne blev alarmeret. Spredte flokke helt fra Ribe og Skærbæk kom dog og forberedte sig på at gå i kamp.

Den 25. om eftermiddagen kom Cirsovius til Hellevad og refererede for Hans Krüger, hvad krigsministeren havde skrevet, hvorefter denne sendte folkene hjem. Ribefolkene ønskede dog at blive til næste morgen i håb om, at »noget ville vise sig«. Den 26. om morgenen viste der sig ikke noget, da marcherede general Wedell fra Uge, og så drog ribefolkene også hjem. Om aftenen kom generalen. I sin indberetning skrev han:

I Toftlund havde jeg håbet at kunne forene mig med de bevæbnede landboere, som efter indberetning fra Hans Krüger ville findes samlede ved Hellevad og sagdes at ville beløbe sig til 3000—4000 mand. — Da jeg ankom til egnen, erfarede jeg, at der vel havde været en betydelig del samlede, men at de alle var gået hver til sit, og der var kun 31 tilbage i kroen i en meget mædelig forfatning!

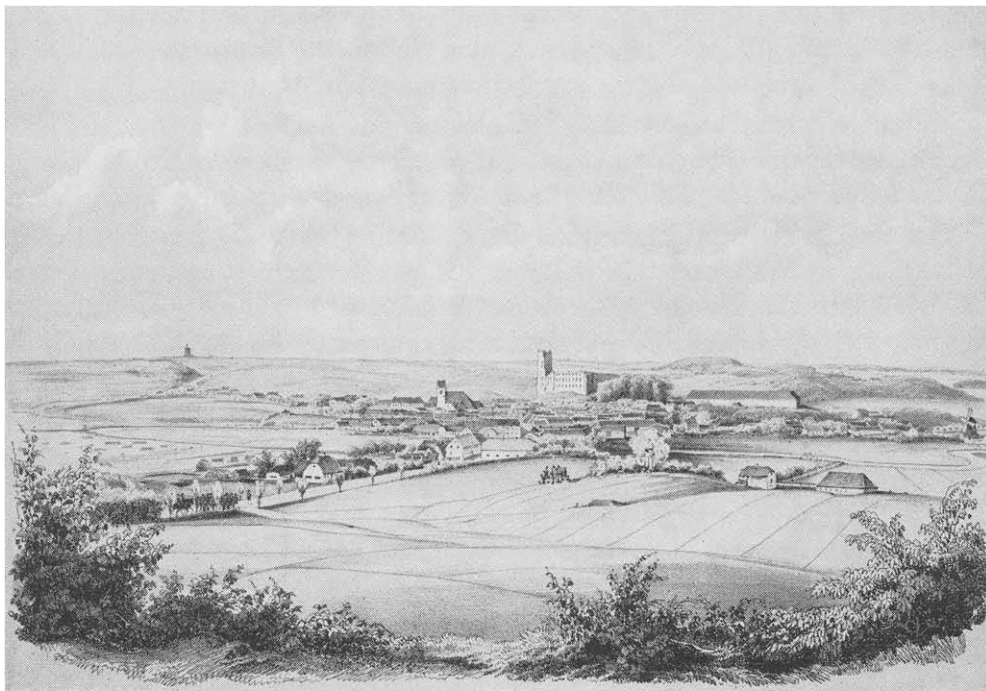
Disse 31 fulgte generalen kort tid, så drog de hjem. Men omkring 100 andre besluttede, at de ikke ville gå hjem, så længe fjenden var i landet. Midt om natten henvendte de sig til en mand, som lå og sov i en gård ved siden af, om han ville være deres fører. Han var netop kommet hjem fra England for at slås og sagde ja. *Jagd* hed han, og han blev fører for »Kanariefuglene«, det bekendte patruille- og strejfkorps, som senere skabte fjenden mange bryderier.

General Wedell fortsatte tilbagetoget uden kontakt til nogen side, heller ikke med fjenden, der ikke ville slås, hvis han kunne blive fri. Foruroligelse af fjenden blev der altså ikke noget af. *Tilbagetog uden kontakt.*

Den 27. april kantonnerede Wedell ved Toftlund. Her fik han melding om, at fjenden havde sendt styrker ud mod Tønder, slesvig-holstenerne kom bag efter ham, og fra Åbenrå blev der meldt, at der ventede man preussisk besættelse. Den arme general imødeså, at han kunne blive omgået, og skyndte sig nordpå.

Natten mellem den 28. og 29. april fik han melding fra Ribe om, at folkevæbningen der ikke kunne forsvare sig uden militær støtte. Wedell beordrede derfor en afdeling derud; men inden den kom af sted, indløb en ny melding, at ribeborgerne havde opgivet at forsvare sig og sendt våben og ammunition bort. Så blev Ribe afskrevet.

Den 29. april nåede flankekorpsset Kongeåen.

*Kolding i maj 1848, set fra Skovhøj. På vejen marcherer preussiske tropper ned mod byen.
Tegn. af en pr. officer. (Litografi)*

12.

*Panikken
breder sig.*

Ganske vist havde man den 24. april om aftenen nogenlunde fået hold på tropperne nord for Flensborg; men rygtet om overrumpling kunne ikke standses. Det for videre nordpå og skabte forvirring. Den 25. nåede det Kolding.

Atter opskræmtes byen af rygter om, at fjenden nærmede sig. Det første kom om natten, da en stafet jog gennem gaderne. Om morgenen kom en kaptajn med ekstrapost i fuld fart ind i byen og kørte op foran generalkommandoen. Helt forstyrret fortalte han, at den danske hær var tilintetgjort. På forespørgsel om, hvor han vidste det fra, kunne han kun henvise til rygter, men han var aldeles sikker i sin sag og ville hurtigst muligt af sted til Fredericia til kongen, som lå syg der. Hen imod middag kom en del vogne kørende med flygtninge, oversprøjtede med snavs. I den forreste vogn fandtes en bataillonsfane, og ved siden af sad en vagt med dragen sabel. De andre vogne var fuldt belæssede med oppakning o. l. Grunden til den vanvittige kørsel

var, at fjenden var lige i hælene på dem. Den tyske hær skulle være på vej fra Haderslev. Kort efter kom en jæger og en dragon ridende og meldte, at Åbenrå var taget. En tysk parlamentær, som søgte efter general Hedemann, skulle være set mellem Flensborg og Slesvig, og en dansk udsending skulle være rejst til Hamborg for at møde en preussisk, russisk og engelsk fredsunderhandler. Der kom vogne med syge og sårede, med lazaretartikler og med flygtende landboere med tilfældigt sammenskrabede ejendele. Alle råbte de: preusserne kommer! Over 80 sårede blev indlagt på byens sygehus, som havde 32 senge.

Oberstleutnant Baggesen og adjudanten red mod Vonsild for at få klarhed i spørgsmålet. Straks uden for byen mødte de flere højere officerer, derefter den slesvigske regerings medlemmer. Alle bekræftede de tidligere udsagn.

Ved Vonsild kro traf de 2 officerer Laurids Skau, der nu løb sin vej for anden gang, og pastor Hertel. Begge var oprevne og berettede, at alt var tabt. Da oberstleutnanten betvivlede dette, forsikrede de, at han personligt kunne overtyde sig derom, idet han snart ville møde artilleriets heste, der var sendt tilbage, efter at kanonerne var ladet i stikken. Lige syd for Vonsild kom da også 200—300 heste, der var frivilligt stillede i Kolding og sendt til hæren. Adjudanten red nu videre mod Christiansfeld, medens oberstleutnanten vendte tilbage til Kolding for at berolige borgerne. En del var da flygtede, »dog især den qvindelige del«. Mange folk mødte op foran gæstgiver Madsens gård for at høre, hvordan det hele hang sammen, og da det efterhånden blev klart, at rygterne var overdrevne, var det ikke blide ord, der faldt om dem, der så hurtigt havde grebet til harens våben.

*Laurids Skau
flygter for
2. gang.*

Fuldmægtig Saxild skrev ironisk til amtmanden:

Skrækken »traf ikke alene soldaterne, men også folk, om hvem man ikke skulle have tænkt sligt. Således var Laurids Skau en af de første, som kom her til Kolding for at udbrede de fabelagtigste rygter i stedet for at indfinde sig og sætte mod i den landstorm, som han roser sig af at have været med at oprette i det nordlige Slesvig«.

Det var altså ikke gået så galt, som rygterne havde fortalt. Alligevel skrev oberstleutnant Baggesen en melding til krigsministeren om, hvad han havde hørt. Den ankom til København den 26.

13.

Tscherning havde længe været bange for Slesvigs forbindelse med Holsten. Han frygtede landsdelens løsrivelse, som for ham betød Danmarks udslettelse. Nu anede han landets endeligt.

*Krigsmini-
steren skaber
forvirring på
Als.*

Denne frygt beherskede ham, da han modtog Baggesens melding, inden han endnu havde hørt fra overkommandoen. Han så for sig, at hæren var

opløst, alt var tabt, og der var intet andet at gøre end at få et forlig i stand med slesvig-holstenerne. Under indtrykket af denne frygt faldt han for sin svaghed til at gribe ind i hærledelsen. Om aftenen sendte han oberst Hansen til Als med fuldmagt til at foretage sig, hvad han fandt fornødent efter visse af krigsministeren lagte retningslinjer. Obersten nåede frem den 27. om aftenen.

Overkommandoen var kommet til Als den 25. og var straks gerådet i strid med kommandanten over øen, som nu også krævede overkommandoen over hæren. General Hedemann kunne begribeligvis ikke anerkende dette krav, og følgen blev en kompetencestrid med skriverier frem og tilbage, som overkommandoen ganske vist kom ud af den 28. om morgenen ved hjælp af kongen, som besøgte øen, men kun for at blive inddraget i en ny med oberst Hansen.

Obersten mødte med absolut defensive planer, som yderligere understregedes af senere ordrer fra krigsministeren, der gik ud på, at tropperne på en minimal styrke nær, skulle samles på Fyn, og hertil skulle overkommandoen forlægges, så snart det var muligt. Med fjenden skulle indledes forhandlinger om våbenstilstand, under hvilke man endog skulle være villige til at rømme Als for at samle forsvaret om resten af landet. Fra Jylland skulle flankekorpsset overføres til Fyn. Krigsministerens håb var, at de påbegyndte forhandlinger med Sverige skulle krones med held.

Disse planer kunne den offensivt indstillede overkommando ikke acceptere. Den følte sig uberettiget hæmmet i sine dispositioner, og en bitter strid opstod og lammede overkommandoen i en tid, hvor den skulle have nok at gøre med andre ting.

*Forvirringen
breder sig
til Jylland.*

Imens overskred flankekorpsset Kongeåen og blev hermed underlagt generalkommandoen i Kolding. Her var man indstillet på at følge overkommandoens planer og sendte bud til general Wedel samtidig med, at man den 28. skrev til krigsministeren herom. Denne havde imidlertid den 27. skrevet til generalkommandoen, at mest muligt af korpsset skulle overføres til Fyn. Denne ordre var ikke i uoverensstemmelse med generalkommandoens planer, og den 30. opsøgte oberstleutnant Baggesen, som i ca. 20 år ikke havde været i direkte berøring med troppeafdelinger og mere var digter end officer, general Wedell, som var nået til Sønderkov, og enedes med ham om, at en del af korpsset skulle blive i Jylland under navn af Arriergarden for Det norske Reserve-Armekorps. Dette eksisterede, som tidligere berørt, kun i form af enkelte frikorps fra forskellige købstæder, hvoraf Ribe som nævnt havde givet op, andre var ikke færdiguddannede, og ingen kunne anvendes over for regulære styrker. Fra Ringkøbing amt var det

*Et korps,
som kun
eksisterer på
papiret.*

blevet tilbudt at stille 2000 mand, som betegnende for hele situationen, hverken havde officerer eller våben — kun forsvarsvilje.

Om aftenen red Baggesen tilbage til Kolding, og arrieregarden marcherede til Egtved, hvor den ville holde rastdag 1. maj, medens resten af korpset rykkede mod Snoghøj for at overføres til Fyn. Hertil fortsatte Baggesen om natten for at overvære overførelsen af tropperne.

I Snoghøj fik Baggesen en ny ordre fra krigsministeren, som kulkastede planerne fra Sønderskov. Krigsministeren havde den 29. modtaget general-kommandoens melding af 28. og skrev omgående, at hele korpset så vidt muligt skulle overføres til Fyn.

Baggesen skyndte sig nu til Fredericia til general Moltke, som opholdt sig her for at påse, at fæstningen blev rømmet, en mærkelig faren omkring af en mand, som lige havde fået ledelsen af et korps på tilbagetog. Nye planer blev i en fart lagt, og den såkaldte arrieregarde fortsatte tilbagetoget nordpå og udskibedes efterhånden fra forskellige østjyske havne.

Det helt store kaos var endt, den jyske folkevæbning var også endt. Nu *Kaos er endt.* havde man travlt med at gemme våbnene.

Jylland lå åben for fjenden. De glade martsdage var forbi — i hvert fald for jyderne.

14.

For embedsmændene havde der været visse spørgsmål, som måtte klares. 22. april havde justitsministeren skrevet et brev til amtmanden og i tidens vidtløftige sprog gjort ham opmærksom på, hvad der var i vente. (Bilag 18). *Embedsmændene kræver instrukser.*

Dette brev var resultatet af forhandlinger i statsrådet 21. april. Monrad havde herunder fremhævet nødvendigheden af at danne »en dygtig lokalbestyrelse« i Jylland, da man ikke anså amtmændene der for at være deres opgave voksne under en tysk besættelse.

Tscherning sluttede sig hertil. Man burde sende en regeringskommissær med udstrakt fuldmagt derover. Videre fremhævede han som sin anskuelse, at det var forkert, at man havde bevæbnet befolkningen, som ikke kunne følge hæren under et tilbagetog.

25. april skrev amtmand Hoppe til justitsministeren, at han i det tilfælde, at de danske tropper ville blive tvunget til at trække sig tilbage, var Vejle amt og navnlig Kolding købstad den del af Jylland, som først kunne ventes besat af fjenden, hvorfor han tillod sig at spørge, om ministeriet ikke måtte finde anledning til at meddele ham nogen instruktion om, hvorledes han og de øvrige embedsmænd i så tilfælde ville have at forholde sig, navnlig, hvorvidt de skulle blive og fungere, til de blev afsat, samt hvorhen de

offentlige kasser skulle bringes. Situationen kunne let blive den, at der både ved Kolding og Vejle ville finde kampe sted.

Senere skrev amtmanden igen, om det ikke var hensigtsmæssigt at sende en embedsmand med udstrakt myndighed til Jylland, til hvem amtmændene og andre kunne henvende sig i vigtige sager. Denne embedsmand skulle straks indfinde sig i den sydlige del af landet. »En mand med energisk karakter og i besiddelse af folkets tillid ville kunne bevirke sammenhold«.

Disse spørgsmål blev behandlet i et statsrådsmøde 28. april, hvor amtmand Hoppes brev forelå. Justitsministeren forelagde sagen, som fandt almindelig tilslutning. Tscherning foreslog endog, at denne foranstaltning blev gjort vedvarende, da han mente, Danmark burde regeres »providensviis«. Monrad foreslog Orla Lehmann, som med klædelig beskedenhed gav udtryk for, at han aldrig tidligere havde stået i en administrativ funktion. Han ville dog ikke af frygt for vanskeligheder holde sig tilbage og sagde efter nogen betænkning ja.

Resultatet blev, at statsrådet 29. april blev enigt om, at Orla Lehmann som regeringskommissær skulle »bereise« Nørrejylland, og 30. april fik amtmanden et nyt brev fra justitsministeren, hvori der meddeles ham, at regeringen havde besluttet at sende Orla Lehmann til Jylland som regeringskommissær med udstrakt fuldmagt til at foretage, hvad han på stedet fandt nødvendigt. Til ham kunne amtmanden henvende sig og i øvrigt »iagttage, hvad der af ham i det tilsigtede øiemed måtte blive foreskrevet«.

Da var Orla Lehmann i Middelfart, hvor han traf stiftamtmanden fra Ribe, grev *Sponneck*. Sammen rejste de til Kolding, hvorfra amtmanden udsendte et cirkulære, som Orla Lehmann havde haft med fra København, til øvrighederne med retningslinjer for, hvordan embedsmændene og befolkningen havde at forholde sig. (Bilag 19).

Herfra fortsatte Orla Lehmann i stor hast nordpå, medens han kortelig udfoldede sine talegaver i forskellige købstæder. 12. maj blev han kaldt til København for at blive der. Således endte hans funktion som regeringskommissær.

På Als sad Læssøe og ventede, at de jyske bønder skulle rejse sig.

3. maj meddelte toldinspektør kommandørkaptajn Schultz, Vejle, til det kongelige generaltoldkammer, hvilke forholdsregler der var taget med hensyn til told- og konsumtionsvæsenet for at sikre den kongelige kasses indtægter:

1. Alle til dato indløbne kontanter er afsendt pr. post til København og Århus for forrige måned og til Bogense toldkammer for denne måned.
2. Regnskabsbøgerne er afsendt til Bogense toldsted.
3. Alt transitgods er søværts afsendt til Bogense toldsted.
4. Alle større og mindre skibe er herfra afgået til de nærmeste havne på Fyn.

Hvad angår skibenes fjernelse gik det for Koldings vedkommende for sig på den måde, at de frivillige herregårdsskytter den 29. april sejlede ud ad fjorden og samlede alle fartøjer, 62 både og 2 jagter og afleverede dem i Middelfart.

Til embedsmænd og pensionister, der nu ikke kunne hæve løn eller pension, blev det gennem amtmanden ordnet således med købmændene, at de kunne få udleveret varer på kredit og så senere få penge fra statskassen til at betale med.

2. AFSNIT

1.

29. april holdt den preussiske general Wrangel krigsråd i Åbenrå.

*Vi må have
noget i vor
magt.*

Han havde nået sit mål, at tvinge den danske hær ud af hertugdømmet, men hvordan skulle han få en ende på krigen, inden andre blandede sig i sagerne. Danmark var herre på søen og opbragte tyske skibe og blokerede visse tyske havne, fra Als truedes hans hærs tilbagetogslinje, og på Fyn blev den danske hovedstyrke reorganiseret og forstærket.

Under mødet antydede han sin plan. Han ville marchere ind i Jylland, for, som han sagde, »vi må have noget i vor magt, hvormed vi kan tvinge fjenden til at slutte fred.«

Slesvig-holstenerne protesterede, de ønskede ikke at føre krigen ind i Danmark; men det tog general Wrangel intet hensyn til.

1. maj stod brigaden Bonin omkring Christiansfeld, slesvig-holstenerne vest for med fortroppen i Ødis, længere ude friskarerne. Den dag holdtes i Christiansfeld et nyt krigsråd. Det åbnedes med, at en officer læste op af en topografi, hvorledes den svenske general Wrangel, generalens stamfader, havde erobret Fredericia i 1657. Dernæst blev dispositionen for indmarchen givet og en proklamation til befolkningen forelagt (bilag 20).

2. maj, klokken 7, gik det slesvig-holstenske rytteri over vadestedet ved Vranderup og infanteriet ved Rolles mølle og rykkede frem til Viuf.

Klokken 8,30 gik brigaden Bonin over Sønderbro og frem til vejkrydset Kolding-Fredericia-Snoghøj. Man havde ventet at møde militær modstand i Kolding; men intet skete. Bystyret havde vedtaget, at gaderne skulle være tomme, når fjenden holdt sit indtog, og husmødrene rullede gardinerne for vinduerne. Kolding var en by, hvis indbyggere »på grund af særlige interesser var fanatiske og fjendtligsindede«.

Afdeling efter afdeling marcherede gennem byen, ammunitions- og bagagevogne parkerede i gaderne, i Harte blev 30 mand indkvarteret, i Seest 78 og 80 heste, i slotssognet 37 mand, i Stubdrup 167, i Bramdrup 50, i Nr. Bjært afdelinger af garderegimenterne o. s. v.

I Kolding blev indkvarteret ca. 2000 mand. De skulle bespises af kvarterværterne, og borgmesteren lod byens trommeslager, *Bergh*, gå rundt i ga-

derne og udråbe, at »byens indvånere må straks sørge for at have mad til den indkvartering, de erholde i dag!« hvorfor han af kærnerkassen fik udbetalt 2 sk. sølv.

Ved Foldingbro marcherede de tyske friskarer ind i Jylland, i et antal af 3—4000 mand, dukket op fra alle Tysklands egne og med de mest forskelligartede forestillinger om, hvori deres opgave bestod. En afdeling marcherede til Vejle, hvor de skulle være livgarde for prinsen af Nør, som ikke var alt for sikker på sit liv, de øvrige til Harte, Nybjerg vandmølle, Lejrskov, Bølling og Egtved.

3. og 4. maj fortsatte gennemmarchen, og i de dage bespiste borgerne i Kolding foruden den indkvarterede styrke 217 officerer og 4968 menige, som skulle videre — uden betaling. Følgen var et stormløb på levnedsmiddelbutikkerne, og 5. maj var mad ikke til at opdrive i byen.

Det preussiske hovedkvarter blev oprettet i Kolding, hos købmand Frederiksen på torvet, hvor nu hotel Kolding ligger, hovedvagten var på Rådhuset, ordonnanshus i gård nr. 68, lazaretter blev indrettet i købmand P. Brandorffs klublokale med ham selv som økonom, og i amtssygehuset og en del af hospitalet i Hospitalsgade med købmand Peter Kjær som økonom, arrester i gård nr. 34 og 214, vagtstue i Gøhlmanns mølle. Nørreport, Sønderport og på Staldgården, hvor der tillige skulle være stalde og magasiner.

General Wrangel tog foreløbig ophold i Gudsø, hvor han modtog en protest mod indrykningen fra den engelske og russiske gesandt i København og et forslag om våbenstilstand i 3 uger, men afviste begge dele.

Herfra skrev han til amtmand Hoppe i Vejle og meddelte, at han var rykket ind i Jylland. I landets egen interesse håbede han, at man ville rette sig efter hans befalinger, da han ellers ikke ville kunne hindre uregelmæssigheder. Med brevet sendte han 50 eksemplarer af proklamationen til uddeling i amtet.

3. maj om formiddagen rykkede slesvig-holstenerne ind i Vejle, hvor prinsen af Nør tog kvarter. Kommunalbestyrelsen var samlet på rådstuen, da de modtog rekvisitionen om kvarter til 1400 mand. Borgmesteren forlangte betaling for bespisning af soldaterne, hvilket blev indrømmet. Bag efter viste det sig, at fjenden alligevel ville have alt leveret frit, og da vejleborgerne protesterede, fik de valget mellem at levere bespisningen gratis eller blive udplyndret. De valgte det første. Dagen efter blev indkvarteringen forøget til 2500 og kom senere op på det dobbelte.

Kommandanten i byen, den slesvig-holstenske kaptajn Lesser, overbragte amtmand Hoppe generalens skrivelse fra Gudsø. Amtmanden svarede omgående og sluttede brevet:

Jeg kan ikke holde den ytring tilbage, at det har smertet mig dybt, at den første parlamentær, som bliver sendt til mig, har været en officer, som jeg må anse som en oprører mod min konge, og hvis en bon må være mig tilladt, er det den, at jeg i fremtiden må blive forskånet for lignende smerte!

Det blev han ikke.

I Fredericia forbeholdt general Wrangel sig at holde indtog, som hans stamfader havde gjort det, i spidsen for brigaden *Bonin*. Herfra udsendte han en dagsbefaling, hvori det bl. a. hed:

— — Vi er rykket ind i Jylland, og fæstningen Fredericia er vor. Jeg vil nu give jer ro, så I kan samle nye kræfter og vinde nye sejre! Krigen ender ikke, før vort samlede fædrelands ret er sikret.

Hermed var fremrykningen tilendebragt og målet synligt. Ved at besætte et så begrænset område som Vejle amt og tilgrænsende dele af Ribe amt med sin hær på ca. 20.000 mand opnåede general Wrangel 2 ting, han kunne holde sine styrker samlede og imødegå et evt. angreb fra Fyn, og gennem en hårdhændet udskrivning af hærens fornødenheder i det besatte område ville han hurtigt bringe befolkningen i en tilstand, i hvilken den ville kunne bruges til at lægge pres på den danske regering for at få sluttet fred. Men før vi går videre, vil vi følge et lille mellemstil, som foregik for næsen af de fremrykkende fjender, medens de marcherede gennem Kolding.

Midt i april var premierleutnant *Meldsted* kommet hjem fra Amerika. Han meldte sig frivilligt og fik 2. maj den opgave »at bemægtige sig den forræderske skovrider v. *Schrader* i Stenderupskov«, men blev gjort opmærksom på, at v. *Schrader* var forsynet med våben og også havde uddelt til sine folk, samt at der i nabolaget var stor indkvartering.

Den forræderske skovrider i Stenderupskov?

2. maj om formiddagen sejlede *Meldsted* fra Fyn ud til en kanonbåd, som lå i farvandet ved Stenderupskov. Om aftenen lod han sig ro ind til kysten og undersøgte mulighederne for landgang.

Næste nat sejlede han igen til Stenderupskov. Denne gang med 2 både, bemandede med borgere fra Middelfart. Sammen med en fisker vadede han i land; men i mørket kom de for nær til et hus, hvis hunde modtog dem med en stærk gøen, der kaldte folk til, uden at de kunne se, hvem det var.

De vadede ud til bådene igen og foreslog de patriotiske middelfartborgere at foretage en rask landgang; men så langt strakte dissers fædrelandskærlighed sig dog ikke, fjenden stod antagelig derinde i mørket. Der var ikke andet at gøre end at ro tilbage til kanonbåden.

Her fik *Meldsted* at vide, at hos skovrideren blev samme nat holdt gilde, og at en landgang henimod morgenstunden sikkert ville lykkes. Patrioterne fra Middelfart fik lov at sejle hjem, og i stedet tog *Meldsted* 6 matroser fra kanonbåden og 3 fiskere med.

Forsigtigt nærmede de sig kysten. Meldsted og matroserne vadede det sidste stykke, fiskerne fik ordre til at ro lidt fra land, men nærme sig på et bestemt signal.

Det var begyndt at lysne, da troppen sneg sig op mod skovridergården; men nu ville uheldet, at de i skoven traf 5 brændehuggere, som gik på arbejde. Fik de lejlighed til at gøre anskrig, ville en overrumpling være umulig. For at forhindre dette blev brændehuggerne sendt ned til båden og blev betydet, at ved mindste alarm ville de blive skudt.

Oppe ved skovridergården var alt roligt. Meldsted posterede 4 matroser rundt om bygningen og gik med de øvrige 2, som var bevæbnede med pistoler, op til hovedindgangen. Her løb de på skovrideren, bevæbnet med en dobbeltløbet bøsse. Forbavselsen var lige stor på begge sider. 3 pistolbevæbnede mænd stod over for en dobbeltløbet bøsse; men hvad skjulte sig i baggrunden, stod nogen mon og truede fra et baghold, eller var skovriderens tilsynkomst en tilfældighed?

v. Schrader var ikke hurtig nok til at udnytte angribernes vaklen. I samme øjeblik, han gjorde mine til at bruge sit våben, var Meldsted inde på livet af ham og bød ham lægge geværet. Han gjorde det modstræbende, medens han skævede til siden. Ved at følge hans blik opdagede Meldsted 3 mænd, ligeledes med geværer.

Betuttede over det pludselige angreb nedlagde også de våbnene. Den ene var amtsforvalter v. Krogh, Haderslev, den anden hans tjener. Den tredje var en mand fra egnen.

Smilende erklærede Meldsted, at hans jagt egentlig ikke gjaldt så ædelt vildt. Han ville dog tage amtsforvalteren med, da lejligheden dertil sikkert ikke kom igen.

De fulgte ad ind i huset for at få fat i skovriderens våben, men havde der nær afstedkommet en ulykke, idet nogle damer derinde begyndte at skriges op. Først efter at have udstødt nogle kraftige trusler fik Meldsted dem til ro.

Våbnene var skovrideren ikke villig til at udlevere, men blev dog formået dertil. Byttet var 6 geværer og 2 hirschfængere. I en fart gik det ned til stranden med de 3 fanger. Manden fra egnen lod man løbe efter at have kradset ladningen ud af hans bøsse og taget ammunitionen fra ham. Ved stranden fortalte brændehuggerne, at i nabolaget var en fjendtlig officer og 23 mand indkvarteret.

*Det samme
kan overgå
os!*

Det dristige togt ængstede slesvig-holstenerne og oplivede den danske befolkning. Skovriderens kone kørte til Stenderup og alarmerede præsten dér med budskabet om fjendtlig landgang, hvorefter han skyndsomst pakkede sine sager og forsvandt. I Haderslev blev slesvig-holstenerne også

urolige. Det samme kunne overgå dem. De henvendte sig til general Wrangel og bad ham lægge en vagt ud til kysten, og da et frikorps netop var i byen for sydgående, kommanderede han et kompagni ud til Årøsund. Også den konstituerede amtsforvalter *Eden* i Haderslev blev bange. Han turde ikke længer huse den slesvig-holstenske krigskasse, der bestod af 4 tønder sølvmonter, og fik dem transporteret til Kolding, hvor de blev opbevaret sammen med den preussiske krigskasse.

Da amtmænd Hoppe i april blev orienteret af regeringen om, at en fjendtlig besættelse kunne ventes, havde han anmodet om, at en embedsmand med udstrakt myndighed måtte blive sendt til Jylland. Regeringen havde sendt Orla Lehmann, hvis eneste indsats af betydning var at aflevere et cirkulære, som en hvilken som helst anden kunne være kommet med, hvorefter han hurtigst muligt forsvandt nordpå. Det var ikke det, amtmanden havde ment. Han havde ønsket en mand, hvis opgave var at samle den administrative ledelse af det besatte område i forholdet til fjenden i sin hånd. Det ville kunne skabe ensartethed, og så var der det, at amtmanden var syg, han led af »strubetæring«. Han ville ikke være i stand til at mestre en fjendtlig besættelses besværligheder. Alligevel overlod regeringen ham til sig selv.

*Den syge
amtmand
blev over-
ladt til sig
selv.*

4. maj blev amtmanden igennem skrivelse fra intendanturråd *Loas* efter befaling af general Wrangel opfordret til hurtigst at komme til Kolding for at forhandle om besættelseshærens fornødenheder.

Han svarede samme dag, at han var forhindret på grund af sygdom, men ville sende herredsfogederne *Stockfleth*, *Holck* og herredsfoged *Qvistgård* for den besatte del af Ribe amt.

Dernæst skrev han til *Qvistgård* og bad ham sætte sig i forbindelse med den preussiske intendantur i Kolding for at foretage det nødvendige med hensyn til rekvisitioner, der ville blive gjort, og navnlig drage omsorg for, at de blev ligeligt fordelt, ligeledes søge at få kendskab til utilbørlig adfærd mod indbyggerne og i så tilfælde klage hos general Wrangel, og endelig sørge for, at der blev givet nøjagtig kvittering for, hvad der blev leveret.

Videre skrev han til toldinspektør *Schultz* i Vejle og konstituerede ham til som dansk kommissær indtil videre at opholde sig i hovedkvarteret for at varetage landets interesser med hensyn til forplejningen. Amtmanden ventede embedsmanden fra København.

Så kunne den syge amtmænd ikke gøre mere og måtte vente og se, hvordan hans stedfortrædere fik tingene til at glide.

5. maj mødte de 3 herredsfogeder og *Schultz* i hovedkvarteret og fik fjendens krav forelagt, og de var ikke små.

*Møde i
Kolding.*

Der skulle oprettes 3 magasiner i Kolding, Fredericia og Vejle, og udlevering fra dem skulle begynde næste dag.

Hver mand skulle pr. dag have:

1 pd. oksekød

grøntsager eller $\frac{1}{4}$ pd. ris eller $\frac{1}{3}$ pd. gryn

2 lod salt

$\frac{1}{4}$ l. brændevin

2 pd. brød

4 lod smør eller fedt eller $\frac{1}{4}$ pd. flæsk.

Derudover skulle officererne have:

$\frac{1}{2}$ fl. rødvin og 5 cigarer om dagen

1 pd. sukker hver 8. dag

og underofficerer og menige:

1 pd. tobak og 25 cigarer om ugen.

Magasinerne skulle forsynes både fra oplandet og byerne. Hvad bønderne ikke kunne levere, skulle rekvireres hos byernes købmænd.

Fra magasinerne skulle forplejningen igen føres ud til kantonnementerne. Bønderne skulle derfor daglig stille 100 vogne ved de 3 magasiner, dog skulle disse også bruges til andre formål: stafettjeneste, befordring af officerer o. l. Vognene skulle i hvert herred skaffes af herredsfogeden på opfordring af en særlig befordringskommissær, for Kolding fuldmægtig *Føns*, og holde mindst et døgn på pladsen.

Dermed var det dog ikke slut. Generalen stillede rekvisitioner af klæder, linned, skotøj, gaze, tæpper o. l. i udsigt, og inden 15. maj skulle på staldgården i Kolding stilles 300 heste, 100 stangheste, 100 forløbere og 100 rideheste. Vognhestene skulle være forsynede med seletøj og ridehestene med trense. Til modtagelse af hestene skulle udnævnes en kommission, bestående af en preussisk stabsofficer, en militærkommissær, 2 danske distriktsdeputerede, kyndige i faget, og 1 dyrlæge, som skulle taksere hestene.

En del skulle være mindst 5 fod høje, andre ikke under 4 fod og 10 tommer. Blandt ridehestene skulle der være 20, brugelige for kyradserere, mindst 5 fod og 1 tomme, de øvrige ikke under 4 fod og 10 tommer, preussisk mål, ikke under 4 og ikke over 10 år.

*Amtet kan
ikke bære så
store byrder.*

Forhandlerne var forfærdede og protesterede. I løbet af få dage ville amtet være aldeles udmattet, når der også skulle være så betydelige indkvarteringer og ægtkørsel, og forskellige naturalier kunne umuligt skaffes i det krævede omfang.

General Wrangel var naturligvis uimodtagelig for indvendinger, for rekvisitionerne skulle jo netop være uoverkommelige. På nær ubetydelige indrømmelser krævede han »ufravigeligt« det forlangte præsteret, ellers ville

kravene blive afløst af »efter krigsbrugens regler i fjendtligt land at tage sig selv til rette«.

Forgæves søgte forhandlerne at få betaling for det rekvirerede. Det eneste, general Wrangel ville gå med til, var, at et bevis blev udstedt, men kun hvis leveringen var frivillig.

Kunne rekvisitionerne ikke skaffes, måtte de erstattes i penge. Kunne dette ikke lade sig gøre, og det kunne det ikke, da de offentlige kasser var ført bort, ville nye rekvisitioner for beløbet blive udstedt; men kunne man f. eks. ikke straks skaffe brød og mel, fandtes i Christiansfeld et magasin, der kunne man få. En transport med brød var på vej til Vejle. Af det kunne købes indtil 30.000 pd. til den første forsyning af magasinerne — men altså for penge, og da de ikke var for hånden, skulle der udskrives nye rekvisitioner af rug, som skulle transporteres sydpå og sælges.

Et gode opnåedes, generalen gav tilsagn om, at friskarerne marcherede ud af landet igen. De havde allerede lavet så meget postyr, at alle parter helst ville af med dem.

Den omtalte transport af brød fra Christiansfeld til Vejle, ialt 72.000 pd., 12.000 stk., kom til Kolding 5. maj om morgenen klokken 5 på 60 vogne. Pladsen foran rådhuset brugtes af preusserne til alarmplads, vognene kørte derfor hen på Rendebanen, hvor omladning på nye vogne skulle finde sted; men pladsen var for kneben, når der skulle holde 120 vogne, og »ægtkuskene var opsætsige, berusede og fanatiske«, så den kommanderende officer havde besvær med at holde styr på dem. Borgerne fra byen gik omkring på pladsen og ophidsede kuskene, så de kastede brødene af vognene, når vagterne vendte ryggen til. Der var jo brødmangel i byen. Til sidst blev situationen officeren for broget, han jog borgerne bort, kaldte kuskene sammen og gjorde dem ansvarlige for, hvad der blev borte. »Det var dog som at tale mod stormen«, og så måtte klingen frem.

»En anstændig klædt kolding-borger«.

Medens officeren red rundt og tilså arbejdet, kom han ud for et hus »ved siden af købmand Kjær, hvor en ung, smuk og fanatisk frue med et hoved som en furie« så ud af vinduet. Da deres øjne mødtes, råbte hun: din spitsbub, din spitsbub! og forsvandt.

For at gøre plads lod officeren de vogne, der var læsset, køre i forvejen ud til Vejle landevej. For at kontrollere dem red han der ud. Han så da »en anstændig klædt« koldingborger, ivrigt beskæftiget med at tage brød fra vognene, efterhånden som de kørte forbi ham. Det var kun et øjeblik's sag for ham at få gjort plads, så han kunne komme frem med hesten, hvorefter han red manden ned og gav ham nogle drøje rap af den flade klinge. Inde bag hegnet fandt han »2 nydelige unge koldingpiger«, travlt optaget af at

samle brødene sammen. De havde fået sytten. Under mange udflugter måtte de bære dem tilbage igen.

Fjenden vil ikke indlade sig på undskyldninger.

Hjemkommet fra forhandlingerne med general Wrangel satte toldinspektør Schultz sig om aftenen til at skrive en højst alarmerende rapport til amtmanden om fjendens krav, som »ufravigeligen forlanges præsterede, uden i fjerneste henseende at ville indlade sig på selv de mest talende undskyldninger«. Toldinspektøren så meget mørkt på fremtiden, og

»dersom jeg skal kunne virke i denne stilling, må jeg nødvendigvis udrustes med udstrakt fuldmagt — hvis en sådan bør betroes mig, som i denne højst vigtige sag så lidet bevandrede mand — — ligesom det vil være af påtrængende nødvendighed, at jeg daglig tilstilles rapporter om såvel Vejle som Fredericia magasiners tilstand for med nytte at konferere med intendanturråden«.

Brevet slutter, at

»gentagne skrivelser til ministeren var vistnok at anbefale«,

for der ville komme langt flere rekvisitioner,

»og den ringeste erklæring om, at noget ikke kan leveres, vil uopholdelig have til følge, at intendanturen tilvejebringer sagerne på landets bekostning, og vilkårlig fremfærd i den retning kan få uberegnelige følger«.

Rapporten blev ved stafet afsendt samme aften.

Toldinspektøren havde været et let bytte i general Wrangels hænder, og amtmanden, som var uden personlig kontakt med begivenhederne og psykisk ude af stand til at bære det ansvar, som regeringen her havde ladet ham være ene om, havde kun at holde sig til den konfuse toldinspektørs betragtninger.

Naboamterne anmodes om hjælp.

I klar modstrid med regeringens cirkulære lod han med general Wrangels tilladelse omgående skrivelser udgå til Ribe, Ringkøbing, Skanderborg, Århus, Viborg og Randers amter med anmodning om hjælp. På grund af de betydelige rekvisitioner ville Vejle amt i løbet af få dage være aldeles udtømt, hvilket igen gennem plyndringer og røverier måtte få de ulykkeligste følger og muligvis foranledige, at fjenden ville udsende afdelinger og friskarer i naboamterne for vilkårlig at tilvejebringe det fornødne! — Af den grund håbede han, at amterne snarest ville sende så betydelige mængder som muligt til magasinerne i Vejle, Fredericia og Kolding, i særdeleshed af brød og smør.

Også toldinspektørens opfordring til »gentagne skrivelser til ministeren« fulgte amtmanden og forklarede amtets ulykkelige situation, hvad han havde foretaget sig og henstillede indtrængende at give de forskellige amter pålæg om at træde til, og da besættelsen formentlig ville vare i længere tid, sende en embedsmand derover med den fornødne myndighed til at fordele byrderne og forhandle med besættelsesmagten. — »Det er indlysende, at såvel

bonden som købstadborgeren lider uhyre med indkvarteringer, ægter og rekvisitioner, så at de ei i lang tid vil kunne udholde samme — —«.

Amtmanden havde den bedste vilje til at værge sit amts beboere, men han var ikke politiker, og da han gennem en årrække havde været enevoldskongens tro tjener, var han heller ikke i stand til i særlig grad at tage hverken et personligt initiativ eller ansvar. Han skulle have alt fra regeringscentret i København.

2.

Når magasinerne skulle være leveringsdygtige allerede 6. maj, måtte amtet gå hurtigt til værks. Stafetter blev sendt rundt i de forskellige jurisdiktioner med opgivelse af, hvilket magasin der skulle leveres til, og ordre om at sende alt det, der fandtes af de krævede sorter. Endvidere ønskedes oplyst, hvor meget der kunne leveres efter ejendommenes hartkorn. Ved magasinerne ville man få kvittering for, hvad der var leveret, i håb om, at den danske regering efter krigen ville yde erstatning. Herefter kunne leveringerne sættes i system og byrderne fordeles ligeligt. På samme måde forholdt man sig med hensyn til at stille vogne til ægtkørslerne. Ordren lød på, at fra 6. maj klokken 8 skulle et vist antal vogne til stadighed holde ved hvert magasin, i Vejle 50. Når et antal var brugt, skulle et lignende skaffes til veje.

Ved magasinet i Kolding stillede fra Ribe amt i tiden 3.—18. maj følgende antal vogne:

Seest sogn	15 vogne	Jordrup sogn	8 vogne
Hjarup sogn	12 —	Andst sogn	20 —
Vamdrup sogn	16 —	Gjesten sogn	16 —
Skanderup sogn	27 —	Veerst sogn	4 —
Lejrskov fogderi	12 —	Bække sogn	8 —
Ferup fogderi	11 —	Vejen sogn	5 —

Fra Vejle amt stillede ved samme magasin i ovennævnte tid følgende antal vogne:

Harte fogderi	5 vogne	Starup fogderi	9 vogne
Stubdrup fogderi	5 —	Hesselballe fogderi	7 —
Bramdrup sogn	5 —	Nebel sogn	5 —
Alminde sogn	8 —	Egholt fogderi	9 —
Spjarup fogderi	9 —		

Bestyrerne for magasinet i Kolding var: købmændene *I. S. Borch* og *Warming*.

Hjælpere var:

toldbetjent	Lund	patrouillekarl	Søren Simonsen
—	Hartmann	—	Jes Andersen
—	Lebrecht	—	Niels Christensen
—	Hindrichsen	—	Hans Skak
—	Thrane		

Deres lønninger skulle udredes af byen; men da den ingen penge havde, blev der udskrevet ekstra leveringer.

Slagtermester Graff slagtede kreaturerne i konsul Wissings pakhus, gennemsnitlig 15 om dagen. Garver Gøhlmann købte huderne, købmand Frederiksen talgen.

Daglig skulle der fra 3 magasiner udleveres.

	Kolding	Fredericia	Vejle	ialt
oksekød	4200 pd.	7200 pd.	9300 pd.	20700 pd.
ris	1050 »	1800 »	2350 »	5200 »
gryn	1400 »	2400 »	3100 »	6900 »
salt	300 »	500 »	600 »	1400 »
smør	550 »	900 »	1200 »	2650 »
flæsk	1050 »	1800 »	2350 »	5200 »
brændevin	1000 fl.	1800 fl.	2350 fl.	5200 fl.
	750 pt.	1350 pt.	1725 pt.	3825 pt.
brød	8000 pd.	14000 pd.	18000 pd.	40000 pd.
hvedebrød	400 »	400 »	600 »	1400 »
vin	100 fl.	100 fl.	150 fl.	350 fl.
cigarer	1000 stk.	800 stk.	1500 stk.	3300 stk.
tobak hver				
8. dag	4000 pd.	7000 pd.	9000 pd.	20000 pd.
eller cigarer	100000 stk.	175000 stk.	250000 stk.	525000 stk.
sukker hver 8 dag	200 pd.	200 pd.	300 pd.	700 pd.
havre	90 tdr.	60 tdr.	175 tdr.	325 tdr.
hø	4500 pd.	3000 pd.	9000 pd.	16500 pd.
halm	5400 »	3600 »	10800 »	19800 »

Det var store krav, ca. 50 % mere, end den danske soldat fik, og mere end den fjendtlige hær kunne fortære, hvorfor også meget blev sendt sydpå. At holde styr på alt dette, leveret i småportioner, var både et stort og vanskeligt arbejde, og toldinspektør Schultz havde fuldt op at gøre.

*Fredericia
kan ikke
levere.*

Navnlig kneb det for Fredericia. Tobak til magasinet måtte man bede om i Horsens. 7. maj sendte borgmester Ræder, her, en skrivelse til amtet og meddelte, at

»politibetjent *Bietenberg* overbringer på 3 vogne de af Deres højvelbårenhed og af Fredericia by for den fjendtlige armé rekvirerede 150.000 stk. cigarer, og håber jeg derfor at modtage kontant betaling. — Efter borgerskabets forlangende måtte jeg derhos bede, at Deres højvelbårenhed behageligt vil lade undersøge, hvorledes det er muligt, at forrådet af tobak og cigarer allerede kan være udtømt i Fredericia, hvor så store fabrikker er etablerede. — Hvad angår opfordringen til, fremdeles at levere tobak og andre artikler til magasinerne i Vejle vil dette bero på omstændighederne.«

Også fødevarer var det vanskeligt at finde frem i Fredericia, og herredsfoged Holck skrev til amtet, at området kun i få dage ville kunne efterkomme de store rekvisitioner og bad om hjælp fra mindre bebyrdede egne.

Magistraten henvendte sig samme dag til amtmanden om legitimation for en mand fra byen ved navn *Lars Munck*, som skulle rejse ud i sognene for at finde fødevarer frem. Amtmanden gav legitimationen.

Da *Lars Munck* af magistraten er udsendt for at få tilvejebragt hvad muligt er af smør eller fedt, eller i mangel deraf af flæsk, til det i Fredericia oprettede magasin, er det min tjenstlige begæring til alle amtets beboere at være ham behjælpelig, imod at han meddeles kvittering, og tør jeg antage, at den danske regering vil i sin tid sørge for, at enhver ved forevisning af kvitteringerne vil erholde en godtgørelse for det leverede. Ligeledes vil vedkommende sognefogeder ved forevisning heraf hjælpe *Lars Munck* til de nødvendige befordringsmidler!

Åmtmanden gjorde, hvad man bad om, men samtidig anmodede han Fredericia om i tide at henvende sig til toldinspektør Schultz i Kolding. De forskellige magasiner skulle hjælpe hverandre; men amtmanden var overbevist om, at herredsfoged Holck ville drage omsorg for, at hans jurisdiktion, lige så vel som de øvrige i amtet ville tilvejebringe, hvad der var nødvendigt til magasinernes stadige forsyning. Det var en mild tilrettevisning.

3.

6. maj skrev toldinspektør Schultz til justitsministeren, meddelte om sin konstitution og vedlagde en liste over besættelsesmagtens krav, hvorefter han føjede til:

*Kravene
bringer den
kækkeste
patriot til
at blegne.*

Jeg har i overbevisning om at handle i landets interesser — — — begivet mig i det fjendtlige hovedkvarter for, i forening med andre ligesindede embedsmænd, af yderste kræfter at bestræbe mig for at bidrage til denne vanskelige opgaves løsning. De lige så uventede som hårde betingelser, hvorunder leverance fastsættes i forening med, hvad der endnu kan ventes — — — bringer den kækkeste patriot til at blegne; thi er allerede den føleligste mangel for selve borgerne. — — — Et så lille distrikt som dette kan umuligen bære denne byrde, og der er desværre ingen udsigt til at erholde nogen som helst lindring i rekvisitionerne. — — Skont fri samfærdsel med Slesvig, kommer ingen provisioner derfra. — — General *Wrangel* er en meget venlig mand — kun ikke når det gælder forandring i rekvisitionerne. — — Af ovennævnte relation vil Deres eksellence erkende, hvilken farefuld situation provinsen Jyllands sydlige del er underkastet. Uden hurtig bistand vil den ikke kunne bestå —.

Han beder om, at de øvrige amter må få ordre til at hjælpe, og at en embedsmand måtte blive sendt derover.

Derefter sendte han amtmanden de detaljerede krav vedrørende hesterekvisektionen sammen med et brev med en fornyet anmodning om at foreholde ministeren den højst kritiske situation, amtet var kommet i.

Det synes, som om det er den konstituerede, konfuse kommissær, som er den egentlige leder i amtet i forholdet til fjenden.

Alt var nu tilvejebragt til Kolding magasin, fortsætter toldinspektøren; men

»allerede har der været en deputation af byens (Koldings) borgere hos mig, som har erklæret, at det var umuligt for dem at tilvejebringe livets fornødenheder«.

Eksporten af stude og heste fortsætter.

I en efterskrift fortalte han, at hidtil havde man ikke anholdt »nogen af de daglige sydefter trækkende stude og heste«. Nu havde han imidlertid beordret alt stoppet og blev derved i stand til at sende en del stude til Vejle og Fredericia.

Jyderne fortsatte altså at levere stude og heste til markederne i Sydslesvig og Holsten.

Toldinspektøren blev dog ikke færdig med brevet, inden intendanturråden aflagde ham et besøg og afleverede en befaling fra general Wrangel om, at forbudet mod udførsel af stude skulle ophøre »til gensidig interesse«. Forinden var 100 stude blevet stoppet og 50 sendt til Vejle.

Amtmanden skrev i den anledning til Ribe og Ringkøbing amter:

Da det er mig bekendt, at der for tiden udføres både magert og fedt kvæg i ikke ubetydelige mængder sønderpå, og da general Wrangel har befalet, at passagen skal være fri over toldgrænsen, og jeg således ikke ser mig i stand til at hindre denne udførsel, tillader jeg mig at henstille om der ikke i de forhåndenværende omstændigheder, dels det betydelige forbrug i Vejle amt, dels vore egne troppers rustning i det øvrige Danmark, kunne være anledning foreløbigt forinden kvæget når toldgrænsen forsåvidt ske kan at standse udførselen i Deres amt, indtil videre bestemmelse desangående kan indhentes fra regeringen.

Af forsigtighedsgrunde sluttede han brevet til Ringkøbing:

Medfølgende brev bedes afsendt til sin bestemmelse, dersom det kan ske på sikker måde!

Denne fordring kommer mig uventet.

Hesterekvisektionen berørte amtmanden på det dybeste, og han satte sig, indigneret og fuld af harme, til at skrive kladden til et brev til general Wrangel:

— — — denne fordring kommer mig, jeg tilstår det frit, højst uventet af Dem, hr. general; i proklamationen af 1. maj bliver såvel personer som deres ejendom lovet beskyttelse, kun de til levnedsmidler hørende artikler er undtaget; disse har indvånere med hjælp af embedsmændene indtil nu samvittighedsfuldt fremskaffet, og nu følger

man denne nationalkrænkelse til; thi efter den vigtighed, som hesteavlens som bekendt har for jyderne, og efter den omsorg, hvormed han opdrætter sine heste, vil det være indlysende for Deres ekscellence, hvor dybt krænkende det må være for enhver mand i landet, at det bedste, han besidder, skal gives fjenden i hænderne imod hans eget fædreland (efterretningen om et sådant offer vil fremkalde følelser, lignende dem, som efter det af historien stemplede togt af englænderne i 1807 udbredte sig over landet).

(I marginen står:

efter forestilling fra comm. *Schultz* er denne passus slettet i den endelige redaktion).

Under sådanne omstændigheder kan jeg ikke andet end indtrængende at anmode Deres ekscellence om at tillade mig at bede min regering om de nødvendige instruktioner; jeg må dog allerede nu udtale, at ved fjendtlighedernes begyndelse er det på det strengeste blevet embedsmændene forbudt at medvirke til en hvilket som helst brandskatning, hvis den mod alles forventning skulle blive virkeliggjort; jeg ved virkelig ikke, hvordan min regering vil opfatte denne fordring.

Amtmanden havde ikke erkendt sin situation.

Skulle Deres ekscellence af disse grunde ikke føle sig bevæget til at afstå fra en fordring, som synes mig så lidet overensstemmende med ordene i den ædle proklamation til jyderne, må jeg dog for retfærdighedens skyld vente af Deres ekscellence, at De giver mig tid til at rapportere til min regering, da min autoritet som bekendt kun dækker en meget ringe del af Jylland, Vejle amt, og på ingen måde strækker til allerede nu at gribe til forholdsregler, hvorved en sådan uhyre belastning kan blive fordelt på hele landet!

Det var en skrivelse, som lå temmelig langt fra de sædvanlige diplomatiske former, og amtmanden fandt det rådeligst at lade toldinspektøren læse korrektur på den.

Schultz blev forfærdet. Lige så grebet, amtmanden var af en retfærdig harme, han måtte have udløsning for, lige så betænkelig blev toldinspektøren, som ønskede, at tingene skulle glide, og gerne slog af på fordringerne for at undgå spektakler. Ingen af de to var situationen voksen.

Toldinspektøren bliver forfærdet.

— — — Jeg ville visselig aldrig,

skrev han til amtmanden,

have tilladt mig at vove modbemærkninger ved en så vigtig skrivelse, der udgår fra Deres hånd, dersom ikke omstændighederne og min særegne stilling tvinger mig dertil, og fordi jeg tror ved nærmere oplysning at kunne forebygge højst ulykkelige konflikter. — Jeg kan umulig fortie for Deres højvelbårenhed, at en enkelt sætning i Deres brev *upåtvivlelig* vil sætte generalens lidenskaber i bevægelse, dersom den bliver stående — — — det er mig allerede noksom bekendt, at lige så venlig og dant han er, lige så pludselig overgår han til den heftigste storm, for ikke at sige strengthed, når han anser sig fornærmet. — — Hesteudskrivningen er en streng forholdsregel, jeg har talt meget med de herrer denne genstand betræffende; men ideligen vender de tilbage til samme thema, at en fjendtlig armé i fjendens land til vedligeholdelse af armeen, ikke kender anden udvej end rekvirition. —

Toldinspektøren har heller ikke erkendt situationen.

Hvis De kan bevirke henstand, til svar indløber fra København, så er den tid vundet; skønt jeg bliver hårdt presset for at navngive de to danske, som skal tiltræde kommissionen. —

— — Jeg anser dette øjeblik, i hvilket general Wrangel synes særlig vel stemt, og hvorpå jeg daglig modtager beviser af yderste vigtighed for landet. — — — I den forbindelse tillader jeg mig at gøre opmærksom på vigtigheden af friskarernes fjernelse. Daglig bringer jeg denne genstand på bane, fordi der ideligen indløber sager fra landet, og generalen har bestemt, at de skal sendes tilbage, men samtidig lader de mig forstå, at de ville være en farlig svøbe for os, hvis de blev — — og de vil ufejlbarlig blive, dersom generalen antog sig fornærmet. Desuden er der mødt andre tilfælde, som sætter lidenskaberne i bevægelse, alt dette lader mig frygte for et brud af den nu velvillige forståelse. Jeg anråber Dem derfor at overveje sagen og udelade den antydede sætning.

Jeg kan ikke beskrive Dem, hvorledes embedsmændene her er i alarm og underkastede idelige rekvisitioner. Det er næsten uoverkommeligt, og jeg har skrevet alle vegne hen for at få mere tilførsel.

Toldinspektørens frygt ombestemte amtmanden, og han slettede den omtalte sætning.

De antydede klager over friskarerne kom i 2 skrivelser fra herredsfoged Qvistgård. 6. maj skrev han:

Befolkningen tør ikke forlade hjemmet.

I alle vedkommendes interesser tillader jeg mig at henlede Deres ekscellences opmærksomhed på, hvor påtrængende nødvendigt det er, at de i Jylland indrykkede tyske friskarer *ufortøvent* fjernes fra denne provins, ikke alene fordi beboernes ejendom og liv ved dem udsættes for den største fare, men også fordi den herved fremkomne usikkerhed i landdistrikterne gør det umuligt at efterkomme den preussiske armés rekvisitioner. Fra mange steder i min jurisdiktion er der i de senere dage indløbet de stærkeste klager over disse skarer, der ikke alene indkvarterer sig selv, hvor de drager omkring og efter forgodtbefindende tiltager sig af beboernes ejendom, hvad det behager dem, men også tager heste og vogne fra de vejfarende, som de ikke engang i flere tilfælde har taget i betænkning at true på livet, ja endog skyde efter. Ligesom jeg tør håbe, at Deres ekscellence vel anser slige folk som en uværdig bestanddel af en civiliseret nations armé. således har denne usikkerhed til følge, at beboerne for en stor del ikke tør forlade hjemmet med heste og vogne, hvorefter atter flyder, at man snart hverken kan tilvejebringe de forlangte befordringer eller de til armeens brug nødvendige levnedsmidler. — — Som øvrighed i landdistrikterne og i henhold til den af Deres ekscellence udstedte proklamation har jeg således ikke kunnet undlade at frembringe den indstændigste bøn, at alle friskarer i fornødent fald med militær magt, uden ophold bortfjernes fra Jylland!

7. maj fortsatte han:

I forbindelse med min skrivelse af gårs dato kan jeg ikke undlade herved at tilmelde Deres ekscellence, at der i morges indløb klage til mig om, at en talrig friskare i går aftes var ankommet til Egtved sogn, hvor de husere på sædvanlig måde. Jeg havde givet sognefogeden i bemeldte sogn ordre til i dag at sende vogne til Kolding; men han underrettede mig, at friskarerne hindrede ham i at komme ud af huset, og at det derfor var ham umuligt at efterkomme rekvisitionen. — —

Over 30 klager over friskarerne skal have ligget hos general Wrangel, og da de den 9. maj begyndte tilbagemarchen, drog han og omegnens befolkning, blandt hvem minderne om friskarernes »bedrifter« levede i flere slægtled, et lettelsens suk.

8. maj svarede General Wrangel »på den meget lidt passende skrivelse« fra amtmanden,

Wrangel lægger pres på amtmanden.

»der skyldes fuldkommen uklarhed med hensyn til krigsbrug og besættelse af fjendtligt land. Alt, hvad der behøves til hæren og dens underhold, vil jeg forlange, så snart jeg skal bruge det; men jeg vil nødig bruge magt. Leveringerne skal fordeles gennem landets regering og erstattes af samme. Det kgl. amtshus har at stille de af mig forlangte 300 heste i Kolding. — Skulle amtshuset ved vægring gøre det nødvendigt for mig direkte at tage det rekvirerede, vil jeg gøre landsdelen bekendt med, at det er dens egen regering, der er skyld deri. — Regeringen i København skal gøres bekendt med, at hvis den ikke inden ret længe frigiver de opbragte preussiske og tyske skibe og erstatter den skade, der er påført preussisk og tysk handel og privatejendom, ser jeg mig nødsaget til igennem contributioner i Jylland at inddrive erstatning for denne skade«.

Generalen vil ikke presse på med hesterekvisitionen, som efter hans mening skulle foregå successiv, men han strammer grebet. Han har travlt.

Amtmanden svarede, at generalen måtte undskylde ham, men sådan krigsbrug forstod han sig ikke på.

7. maj modtog amtmanden svar fra Ringkøbing og Århus amter på sin anmodning om hjælp. Fra Ringkøbing lød svaret, som Orla Lehmann havde skrevet. På sin færd gennem Jylland var han netop da nået dertil:

Ringkøbing amt holder sig til regeringens cirkulære og nægter at hjælpe.

Af Deres højvelbårenheds skrivelse af 5. d. m. har jeg med retfærdig forbitrelse erfaret, hvilke uforskammede fordringer den preussiske arme, tværtimod al lovlig og hæderlig krigsbrug gør til beboerne af de steder, på hvilke den desværre i øjeblikket de facto har magten. Trods den mest levende medfølelse for de af vore medborgere, hvem denne ulykke rammer, er jeg dog, selv afset fra Vestjyllands notorisk store fattigdom, fuldkommen ude af stand til at gøre noget for at lindre dem trykket, thi hvor fjenden ikke har magt til at tage, der har Hans Majestæt kongen af Danmarks undersætter naturligvis ikke ret til at give, og magten til at tage, har fjenden Gud ske Lov intetsteds i det mig anbetroede amt, ligesom vi have vore gode grunde til at nære det faste håb, at han heller ikke her vil kunne komme. Vi have med hensyn til preusserne derhos intet andet at gøre, end at vente på den stund, der atter vil vise disse ubudne gæster tilbage over vort elskede fædrelands grænser.

Amtmand Gråh, Århus, skrev:

Da det i flere henseender må anses betænkeligt for de nærliggende amter at være for ilsomme ved at komme Vejle amt til hjælp med provisioner til fyldestgørelse af de her indtrængte fjendtlige troppers rekvitioner, og da dette, når den uundgåelige nødvendighed måtte kræve det, i alt fald må antages rettest at ske ved, at hjælpen først ydes af de nærmest tilgrænsende amter, og at disse, når de occuperes, igen såvidt muligt assisteres fra de længere bortliggende, hvorved i det mindste besværligheden

Århus amt anviser en udvej til omgåelse af cirkulæret.

med transporten betydeligt ville formindskes, så skulle jeg for Århus amts vedkommende anse det rigtigst at forvente, hvad der fra Skanderborg amt måtte foretages, idet jeg derfor bemærker, at det ville turde anses for at være tvivlsomt om anførererne for de fjendtlige tropper ville være tilbøjelige til at anvende magt for at fremtvinge rekvisitionernes udførelse i deres hele omfang.

Selv om noget sådant måtte finde sted, er det dog sandsynligt, at det ville blive iværksat ved udsendte afdelinger, med hvilke de lokale myndigheder kunne underhandle og efter omstændighederne indrømme, hvad der ikke måtte kunne undgås.

Dette er, hvad jeg for tiden kan have den ære at meddele i anledning af den fra det kongelige amtshus modtagne skrivelse af gårs datum.

*Ribe amt vil
hjælpe, men
holder sig til
cirkulæret.*

Stiftamtmanden i Ribe, grev *Spønneck*, rejste efter brevets modtagelse til Estrup for at orientere sig. Her hørte han, at også en del af Andst herred var besat, og fortsatte til Vejle, hvor han blev enig med amtmand Hoppe om, at Andst og Slaugs herreder skulle deltage i de daglige leveringer til magasinet i Kolding. Andst herreds daglige leveringer skulle være:

2100 pd. oksekød	1000 pd. halm
4000 pd. brød	1000 pd. hø
500 pd. smør	30 tdr. havre

Slaugs herreds andel skulle være en fjerdedel heraf. Derimod nægtede stiftamtmanden at levere andet end de her nævnte naturalier. De to herreders leveringer begyndte dog først 10. maj og ikke i fuldt omfang.

*Fjenden
truer med
represalier.*

8. maj skrev toldinspektøren påny til amtmanden og meddelte, at intendanturråden havde været hos ham for at få ham til at gøre noget for de rekvirerede hestes anskaffelse,

»hvilket jeg naturligvis ikke kan, fordi min konstitution indskrænker sig til som kommissær at varetage landets interesse forsåvidt armeens forplejning angå — — —«

»De truer med at tage represalier — —. Forøvrigt er fordringerne med hver dag stigende. Ligeledes kan det ikke undgås, at klager jævnlig indløber, snart over dit og dat — —«.

*Amtmanden
skriver påny
til ministeriet.*

»— Jeg ved virkelig ikke, hvordan min regering vil opfatte denne fordring. — De må tillade mig at bede om de nødvendige instrukser!«

havde amtmanden skrevet til general Wrangel. Han vidste hverken ud eller ind og satte sig samme dag påny til at skrive til justitsministeriet og meddelte om hesteudskrivningen:

»— — — Ministeriet vil deraf erfare, hvor påtrængende nødvendigt det er, at der, som jeg har tilladt mig at anholde om, uopholdelig hertil oversendes en kommissær fra regeringen eller at anden foranstaltning træffes til, at de uundgåelige krigsbyrder fordeles på et større distrikt — —«.

»Hvorvidt general Wrangel vil tillade, at den fordrede levering af heste udsættes, kan jeg ikke vide; men af hans ved andre lejligheder udviste humane adfærd smigrer jeg mig med, at det dog vil være muligt. Men i hvert tilfælde er det ikke blot med hensyn til heste, men også med hensyn til andre rekvisitioner påtrængende nødven-

dig at disse udredes af et større distrikt, så meget mere som jeg fra de fleste amter ikke har modtaget noget svar. Fra Ringkøbing og Århus amter endog afslående. Kun Ribe amt har henlagt Andst og Slaugs herreder til rekvisionsdistriktet.

Brevet blev af besættelsesmagten ekspederet til København over det danske hovedkvarter på Als.

Han skulle snart blive klogere.

10. maj kom hans skrivelse til behandling i statsrådet sammen med en skrivelse fra amtmanden i Viborg til general Wrangel angående dennes rekvisitioner.

D. G. Monrad følte sig bestyrket i sine tidligere fremsatte udtalelser om de jyske amtmænd. Han fremhævede det urigtige i, at amtmanden i Vejle havde sat sig i forbindelse med andre amter. Konsekvensen ville blive, at først blev de udtømt, dernæst fjernere amter og til sidst øerne for at føde Wrangels hær i Vejle amt. Ville fjenden ikke vise mådehold, var der ikke andet at gøre end at opbringe og sælge de tyske skibe for at give jyderne erstatning. Et amts embedsmænd måtte kun udskrive fornødenheder til fjenden, når amtet var besat. Det var »uforsvarligt og uden conduite« af en amtmand i et ubesat amt at indlede sig i korrespondance med fjenden.

Udenrigsministeren: vor interesse må være at få fjenden til at rykke mod nord.

Krigsministeren: misgrebene hos begge amtmændene ligger i formen. Amtmanden i Viborg må ikke svare Wrangel, og amtmanden i Vejle har gjort fejl i at henvende sig til regeringen. Han må være klar over, at herpå kan vi ikke indlade os.

Alle var enige. Regeringskommissær talte de ikke om. Der var jo én. Han sad i Ålborg uden for fjendens rækkevidde og langt fra, hvor der var brug for ham. Resultatet blev en skrivelse af 12. maj.

Hr. kammerherrens behagelige skrivelse af 8. d. m. har jeg modtaget. Den hermed oversendte fortegnelse over den fjendtlige armés rekvisitioner — — godtgør kun alt for klart, at den fjendtlige højstkommanderende ikke alene tilsigter at skaffe sin armé forplejning, men at det meget mere er hans hensigt, tværtimod alle folkeretlige grundsætninger at plyndre en provins, hvor der ikke modsættes ham krigsmagt. Øvrigheden kan ikke række hånden til slig udplyndring. Vel må der påhvile Dem, sålænge fjenden holder det Dem betroede amt besat, at anvende Deres embedsmyndighed til inden for Deres distrikt at sørge for på den lempeligste måde at tilvejebringe fjendens rekvisitioner, forsåvidt amtet formår at bære dem. Overskrider fjenden i sine rekvisitioner det mål, inden for hvilket hr. kammerherrens beføjelser således strækker sig, så er det Deres pligt for den fjendtlige armés øverstkommanderende at nedlægge de allerbestemteste protestationer mod det Dem anbetroede amts udplyndring. Agter den øverstkommanderende ikke på deslige i menneskelighedens navn nedlagte protest, da vil ansvaret for følgerne hvile tungt på fjenden. Hans Majestæts regering vil i sin tid vistnok anvende det yderste for at erstatte de ulykker, en umenneskelig fjende måtte have påført de enkelte undersåtter.

Ministeriets næse.

Overensstemmende hermed vil De behage at give kommandorkapt. *Schultz*, der af Dem er beskikket til kommissær med hensyn til forplejningsvæsenet ved den fjendtlige armés intendantur, fornødne ordrer.

4.

Toldinspektøren foreslår fjenden at søge til andre amter.

Den faretruende krise nærmer sig med stærke skridt. Fødemidler, især smør og flæsk, kan næsten ikke bekommes, ikke mindre haves mangel på tobak, cigarer og vin, da kvaliteten ikke er god nok. — Sydfra får vi intet, omegnen har intet, — længere borte fra erholdes ikke noget, og borgerne savner så godt som alt. Erklæringens tidspunkt, da distriktet er udtømt for alt med undtagelse af brød, vil inden få dage indtræde. — Hvad der da vil ske, er mig ikke klart.

— Jeg har i dag talt med intendanten og omtalt nødvendigheden af at modtage generalens ordre til at melde distriktets lidende tilstand til fjernere amter, forlangende deres bistand. — Jeg frygter for, at der endnu i dag udsendes kommandoer til disse sogne. — Men det er hermed som med alt det øvrige. Sålange orden og fornuftig efterlevelse af herredsfogedens bestemmelse overholdes, sålænge er der mulighed for at udholde byrderne, men forstyrres gangen, så tages tingene, hvor de er, og da mister bonden alt håb.

Passiv modstand.

Således skrev toldinspektør *Schultz* til amtmanden i dagene omkring 9. maj, en dato, som i flere henseender var bemærkelsesværdig.

Det besatte område var på vej til at blive udtømt for flere arter levnedsmidler, og besættelsesmagtens krav steg, ægtkørslerne var hårde, både for mennesker og dyr, og landmændene kunne ikke få udført deres forårsarbejde på markerne, hesterekquisitionerne hang truende i luften, og hverken fra de nordlige amter eller regeringen kunne der ventes hjælp. Uviljen og den passive modstand voksede. Fremtiden tegnede sig mørk, og toldinspektøren var meget betænkelig. De følgende dage skulle bestyrke ham i hans betænkeligheder.

Et nyt magasin skulle oprettes i Nr. Bjært, hvortil krigsråd *Møller* var udnævnt til bestyrer. Det betød forøgede rekquisitioner.

I Vejle nægter man.

I Vejle havde man nægtet at levere kaffe, blandet med cikorie, mod en vis nedgang i brændevinsleverancen. I Kolding havde intendanten ønsket en lignende ordning; men den lod sig ikke realisere, for der var total mangel på kaffe. I Vejle havde man ligeledes nægtet at opfylde en rekvisition af nogle skrivematerialer. Intendanten påberåbte sig en aftale med amtmanden, som ingen kendte noget til, og besluttede sig til at gennemtvinge rekvisitionen.

— Jeg antager det stadig for held at kunne forhandle i fred med hverandre og ville derfor ønske, at $\frac{1}{2}$ ris papir mere ikke måtte forstyrre forholdet, skrev toldinspektøren og sendte brevet med den preussiske feltpost, for at det hurtigere kunne nå sit bestemmelsessted.

13. maj forelagde intendanturen borgmester Qvistgård en rekvisition på 6000 pd. sålælæder. Borgmesteren forhandlede med borgerrepræsentationen og nægtede derefter »i fjerneste henseende ved personligt møde at fremme deslige rekvisitioner«, hvorefter 1310 pd. sålælæder ved militæresekution blev beslaglagt hos garver Gøhlmann. Det var, hvad han havde.

*I Kolding
nægter man
også.*

Ligeledes forlangtes flere hundrede senge til et militærsygehus. Det kunne ikke skaffes, hvorefter intendanturen meddelte, at det manglede, deri 10 sygevogteres betaling ville blive fremskaffet ved eksekution, ligesom 2000 skjorter.

— Det ligger mere end klart for hvermands øje, klagede toldinspektøren, at rekvisitionerne snart, ret snart vil blive indført efter krigsbrugens strengeste regler. Thi selv om det efter min overbevisning ligger i landets interesse, sålænge muligt er at vedligeholde orden i rekvisitionsvæsenet, således at enhver får lovlig kvittering, så vil alligevel de uoverkommelige krav også forstyrre dette for os, alle embedsmænd, fastholdte princip og afløses af hint ulykkelige onde efter krigsbrugens regler at tage sig selv til rette.

*Uoverkom-
melige krav.*

Ligeledes havde i Vejle kaptajn Lesser, »den lumpne slyngel«, rekvireret 200 spader, som skulle bruges ved nogle befæstningsarbejder.

*Ingen
personelle
ydelser.*

Samme dag havde han fordret udskrevet 100 arbejdere. Borgmester Hersleb sagde nej, fjenden kunne ikke få arbejdere fra byen, og sendte rekvisitionen til amtet. Her gav man ham medhold. — Det forekommer mig, skrev amtmanden, at slige personelle ydelser strider imod den af general Wrangel under 1. maj udsendte proklamation, hvori loves jyderne, at deres person skal være hellig!

Idelige gennemmarcher af større troppeenheder havde gjort det umuligt for magasinet i Kolding at honorere kravene. 10. maj var der således uventet kommet 3000 mand, som skulle bespises, fra Fredericia, hvortil toldinspektøren oven i købet i 2 dage havde måttet sende 6000 pd. brød hver dag. Her manglede man forøvrigt også gryn; men det »er mærkeligt — — — i Fredericia er der korn og møller nok«. Nu måtte toldinspektøren anmode amtmanden om at søge gennemført, at magasinet i Kolding fik tilførsler fra de syd for Vejle liggende sogne. Desuden blev der skrevet til Horsens om hjælp.

I Vejle havde det været rent galt med ægtkørslen. 11. maj var 30 vogne fra Stouby og Klakring sogne beordret til at møde næste morgen klokken 6. De skulle køre den tidligere omtalte rug, der var betaling for brød, sydpå.

*Vogne fra
Ribe amt
udeblev.*

Klokken 14 var transporten kommet til Kolding og fik ordre til straks at køre videre. Toldinspektøren søgte at få vognene omlæssede; men ingen vogne var til stede, da de, der skulle komme fra Ribe amt, var udeblevet. Så fik hestene et foder fra magasinet, og bønderne kørte videre under kraftige

protester, som den kommanderende officer besvarede med, at sådanne krav var »uundgåeligt forbundne med krigen i fjendtligt land«.

Dagen efter skulle 50 vogne køre fra Vejle i lignende ærinde med viktualier; men kuskene nægtede at køre, før de fik garanti for, at de ikke skulle længere end til Kolding.

*Jeg har kun
de samme
2 heste.*

11. maj var gårdmand *Anders Petersen*, V. Gjesten, tilsagt at møde på Staldgården i Kolding med en velbygget vogn. Han holdt på pladsen til klokken 12 om natten, da en preussisk officer befalede ham at køre til Haderslev for sig og en kuffert. Da officeren kom op på vognen, tog han tømme og pisk og kørte så stærkt, som hestene kunne rende, til Skoubølling, 1 mil fra Haderslev. Da hestene var blevet trætte, brugte han pishen, hvorefter de løb løbsk, væltede vognen og løb bort. Efter nogen tid blev de fundet i sognefogedens port. Den ene havde løbet panden imod portstængerne og lå på jorden, den anden stod over den. De rejste hesten op og fik den hjem; men få dage efter døde den.

Anders Petersen klagede over sit tab til amtet, da han kun havde de samme to heste og ikke havde råd til at købe en ny, og bad om at få erstatning.

Vanskelighederne blev med hver dag større, og 12. maj meddelte herredsfoged Qvistgård den preussiske intendantur, at det var lykkedes ham at stille 30 forspændte vogne på staldgården; men han ville ikke undlade at bemærke, at han fra sin jurisdiktion hver morgen udskrev 200 vogne til at møde på slotsgrunden; men langt fra alle mødte, dels fordi vognene blev taget i brug af det indkvarterede militær, og dels fordi de havde fået ordre fra amtmanden om ikke at møde. Han så sig derfor nødsaget til, at om et sådant tilfælde skulle indtræffe igen, at overlade det til intendanturen selv at træffe de fornødne foranstaltninger.

5.

*General
Wrangel
nærer be-
kymringer.*

Også general Wrangel havde omkring 9. maj anledning til at nære bekymring med hensyn til fremtiden.

Hans spekulationer så ud til at slå fejl. Vel var Vejle amt ved at blive udsuget; men der var ingen tegn på, at Danmark ville slutte fred. Skulle han holde stillingen, måtte han enten sprede sine styrker eller hente forplejningen længere borte. Det første fandt han ikke rådeligt, for han kunne blive angrebet både fra Als og Fyn, og så var der rygterne om, at svenskerne ville komme Danmark til hjælp.

*Han følger
toldinspektø-
rens råd.*

Omkring 9. maj søgte generalen derfor kontakt med de omkringliggende amter, men fik blankt afslag. — »Der kan ikke ventes det ringeste supplement fra nogen af fjenden ubesat egn«, klagede toldinspektøren 11. maj.

Stiftamtmanden i Ribe var gået med til at levere en vis del, som generalen forøvrigt var meget utilfreds med; men som stiftamtmanden ikke ville øge, så han svarede end ikke. Disse embedsmænds stivsindede holdning irriterede general Wrangel. Det var han ikke vant til.

Og så fik han i de samme dage et brev fra den preussiske udenrigsminister friherre v. *Armin* om, at såvel af indenrigs- som udenrigspolitiske grunde var det ønskeligt snart at komme til ende med fjendtlighederne. Vejle amt var blevet et storpolitisk problem.

Vi har berørt Danmarks diplomatiske bestræbelser i begyndelsen af krigen, som navnlig ikke var uden frugt i Sct. Petersborg.

Den russiske kejser havde med forfærdelse fulgt den revolutionære pests udbredelse i Europa. Lykkedes de tyske enheds- og frihedsbestræbelser, ville de skabe et stærkere Tyskland, som han mistede sin indflydelse på. I Preussens støtte til slevig-holstenerne så han et forsøg på at skabe en sømagt, som kunne true hans interesser i Østersøen. Indtryk havde det også gjort på ham, at den danske gesandt havde udtalt, at ville England og Rusland ikke hjælpe, måtte Danmark kaste sig i armene på Sverige. Han ønskede ikke, at krigen skulle udløse samlede nordiske bestræbelser.

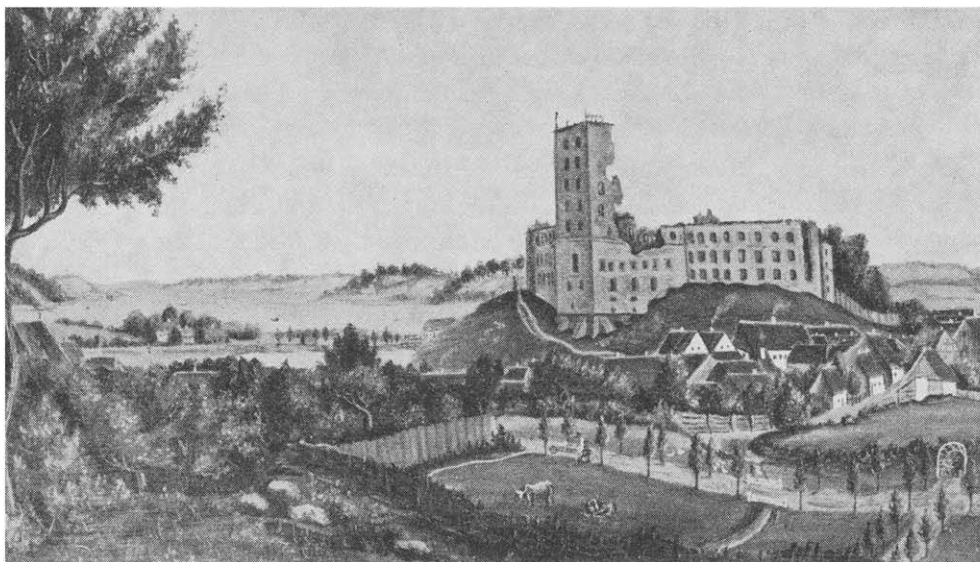
Den revolutionære pest.

I Sct. Petersborg frygtede man, hvad krigen kunne udvikle sig til, og sendte 8. maj — uden at vide, at Vejle amt da var besat — en note til Berlin om, at et angreb på kongeriget Danmark ville medføre et brud, en udvikling, som kejseren dog nødigt så, fordi den preussiske konge under en krig ville blive tvunget til at påkalde et enigt Tyskland og dermed fremme en politik, som var dem begge imod. Han ønskede derfor at fare med lempe og gik i lighed med England ind for Slesvigs deling.

I Sverige havde oprøret og Preussens støtte fremkaldt en så levende bevægelse, at den preussiske gesandt i Stockholm 29. april havde meddelt sin regering, at stemningen i Sverige var i så stærk stigen, at en tysk hær indrykning i Jylland ville føre til kraftige demonstrationer. I Stockholm ville man med hensyn til Slesvig intet foretage sig uden i overensstemmelse med England og Rusland, og en henstilling fra Sct. Petersborg om at bevare neutralitet havde gjort sin virkning. Et angreb på kongeriget betragtede man imidlertid som et angreb på Norden, og 2. maj gav den svenske regering ordre til at samle tropper i Skåne. 9. maj blev en note herom overrakt regeringen i Berlin, og 11. maj vedtoges at sende et korps på 15.000 mand til Fyn. Hele det europæiske diplomati var kommet i bevægelse for at hjælpe befolkningen i Vejle amt.

Stemningen i Sverige i stærk stigning.

Regeringen i Berlin følte sig isoleret, og under indtryk heraf sendte den preussiske udenrigsminister førnævnte skrivelse til general Wrangel.

Kolding 1848, set fra vest, Carl Andersen.

*Jeg vil anse
det for en
skandale.*

— Jeg vil anse det for en skandale for de preussiske tropper, om det skulle blive nødvendigt at rømme den sejrrikt vundne jord, som er basis for en fast og ærefuld fred, sagde general Wrangel harmfuld, da han havde modtaget brevet. Han var ikke til sinds at rømme Jylland, men forøget tilførsel af levnedsmidler måtte han have, hvis han skulle gøre sig håb om at nå sit mål. I stedet gav han ordre til, at en afdeling skulle gå til Ribe og arrestere stiftamtmanden der og føre ham til Kolding. Det skete natten mellem 13. og 14. maj.

En anden afdeling gik nordpå til Skanderborg og Århus amter for at skaffe rekvisitioner og tage stiftamtmand Gråh i Århus med til Kolding. Den skulle endvidere undersøge, om det var rigtigt, at en folkeopstand der forberedtes.

Selv rejste generalen til Sundeved for at inspicere tropperne og foretage visse omgrupperinger. Forinden anmodede han i Berlin om at få en forstærkning på 10.000 mand for at kunne imødegå et evt. svensk-dansk angreb. — Det blev nægtet.

*Gråhs arre-
station.*

Fremrykningen mod Århus foregik med største forsigtighed. Fra Horsens blev patruller sendt nordpå og bragte efter beboernes udsagn melding om, at Århus var besat af danske tropper. Forsigtigt rykkede man nærmere og fandt igen danske tropper; men stemningen i byen var så foruroligende, at alle sikkerhedsforanstaltninger blev truffet, og medens kommandøren ordnede rekvisitionerne, holdt tropperne rast på Århus gader.

Århus og Skanderborg amter skulle 5 dage senere ved Thorsted kirke, ½ mil syd for Horsens, levere forplejning til 7.500 mand i 14 dage.

12. maj begyndte tilbagemarchen, stiftamtmand Gråh blev taget med til Kolding som arrestant. Amtmanden fra Skanderborg var ikke med, han var suspenderet af Orla Lehmann.

13. maj blev styrken bragt i forvirring ved Horsens efter en melding om, at danske tropper var landsat ved Klakring strand, hvorfor den skyndsomst marcherede mod Vejle, medens ilbud blev sendt i forvejen til prinsen af Nør om at komme til hjælp. Efter at have marcheret hele natten kom tropperne om morgenen 14. maj til Vejle.

16. maj vovede kommandøren sig påny til Thorsted og modtog den udskrevne forplejning, der havde en værdi af 40.000 rdl.

6.

Der findes ikke mange direkte udtryk for befolkningens holdning til de fjendtlige tropper. Stort set synes den dog at have været kølig og korrekt, som regeringens cirkulære anviste. *Kølig, korrekt holdning.*

Nogen overraskelse og forvirring synes den danske hær noget hastige og flugtliggende tilbagetog at have skabt, det var ikke det, man havde ventet, og den fuldstændige rømning af Jylland uden sværds slag skabte også bitterhed. Tilliden til regeringen forblev dog usvækket, og man stolede på, at den danske hær ville komme tilbage og drive fjenden ud af landet. I den forbindelse beskæftigede man sig en del med rygterne om, at Sverige ville hjælpe os. Man synes at have sat sin lid til, at indre vanskeligheder skulle betage Preussen og de øvrige tyske stater lysten til at blande sig i det danske monarkis forhold, og at det skulle blive nødvendigt for dem at trække nogle tropper tilbage. Under sådanne omstændigheder skulle vi snart ordne tingene.

Men som ved senere lejligheder blev der også den gang givet udtryk for, at jyderne i tyskerne havde en stor kunde, og det var den danske regering, som var skyld i, at vi nu var kommet i krig med dem, det var tåbeligt, og vi burde slutte fred snarest. Det var den tankegang, general Wrangel havde sat sin lid til.

Disse tanker var dog ikke fremherskende. Man harmedes ved at se fjenden slæbe af sted med vore varer sydpå uden at yde betaling, frådse med maden og kaste den bort, medens danske borgere selv manglede. En deputation skal have været i København og talt med kongen, men ikke om at få sluttet fred for enhver pris, men om at få fjenden ud af landet, om ikke på anden måde så ved hjælp af hæren.

Blandt flertallet af befolkningen har den mere aktive holdning, som fra forskellig side blev indtaget over for fjenden i tiden efter 9. maj, været hilst med tilfredshed. Den har ført til større passivitet, hvilket igen gav sig udslag i de manglende leverancer på både fødevarer og ægtvogne. Det var ikke toldinspektør Schultz' frygtagtige beredvillighed, som var den fremherskende i befolkningen.

Sabotage.

I Kolding, hvor der udelukkende var indkvarteret preussere, var mands-tugten streng, og der foreligger ingen udsagn om udskejelser. Nogle civile blev arresterede og sad fængslet til 25. maj, og tyske officerer klagede over, at husmødrene spiste i køkkenet, sammen med pigerne. De ville ikke sidde til bords med tyskerne. Sabotage er sikkert blevet udført. Den slesvig-holstenske og preussiske krigskasse blev opbevaret i et hus på Rende-banen. En officer fortalte, at da han en dag skulle have nogle penge, meddelte kassereren, at han havde været i stor angst, for der havde været ved at udbryde ild i huset, og han havde ingen, der kunne hjælpe ham med at redde tønderne med pengene, og i Århus Stiftstidende læses, at kort før fjendens afmarch nedbrændte 2 huse. I det ene befandt sig den preussiske krigskasse, som dog blev reddet. Det var lærer *Peter Jürgensens* og købmand *Kjærs* huse.

*En streng
tid.*

For købstadbefolkningen var besættelsen i almindelighed en streng tid, ikke mindst for småfolk, og indkvarteringerne var trykkende, ca. 2000 mand i en by med ca. 2700 indbyggere, og tilførslerne af levnedsmidler var små. En del håndværkere, f. eks. skræddere og skomagere havde godt arbejde, idet de arbejdede for soldaterne og fik betaling af dem. Hvad bygningshåndværket angik, stod det stille, og skulle der arbejdes for besættelsesmagten, måtte de have penge til gode. Købmændene havde det værst. En stor part af deres varer blev rekvirerede, og de fik ingen betaling. De kunne håbe, at de en dag ville få erstatning; men nogle af dem fik så store tilgodehavender, at det var vanskeligt for dem at drive deres virksomhed.

*De var
forført.*

I Vejle artede tingene sig på en særlig måde. Her lå udelukkende slesvig-holstenske soldater, og navnlig blandt de menige herskede udbredt misfor-nøjelse med at være ført over Kongeåen. De var forført, sagde de. En del skal være deserterede, og uden om byen blev lagt en kæde af forposter, så ingen kunne komme hverken ind eller ud uden pas, og preussiske officerer ud-talte åbent, at når man ikke lod slesvig-holstenerne rykke længere nordpå, som general Wrangel havde givet udtryk for, var grunden den, at »så ville de falde fra som fluer«. Når ikke flere deserterede, end tilfældet var, skyldtes det, at deres officerer havde fortalt dem, at løb de over til danskerne, ville de blive tvunget til at kæmpe mod deres slesvigske og holstenske lands-mænd.

Blandt vejleborgerne fandt soldaterne forståelse for deres situation. En af dem var auktionsholder og borgerrepræsentant *Packness*. En aften traf han nogle slesvig-holstenske soldater på et værtshus og gav sig i snak med dem. Over for ham beklagede de, at de var blevet »forført og tvungne«. Han sagde til dem:

Kongen kommer her om få dage. Hvad vil I da sige til ham, når han taler til sine soldater?

— De svarede:

Wenn der König nur käme, ach wir liefen ihm mit offenen armen entgegen! Flere gange var der spektakler i byen, hvorunder soldaterne stimlede sammen og råbte: leve den danske konge!

12. maj udsendte den danske konge en proklamation til de slesvig-holstenske soldater. Da *Packness* hørte om den, besluttede han at søge nogle uddelt i Vejle; men en henvendelse til en vejleensisk bogtrykker om at trykke nogle eksemplarer gav et negativt resultat. Han forsøgte at komme ud af byen nordpå; men det mislykkedes. Han skrev da et brev til overlærer *Sick* i Odense om at få nogle eksemplarer på tysk trykket der. En skipper lovede at bringe brevet til posthuset i Odense. På turen blev skipperen stoppet af et dansk skib, og i frygt for, at det skulle være et tysk, tilintetgjorde han brevet. Et nyt blev skrevet, og det ankom til sit bestemmelsessted. Tanken var, at proklamationerne skulle bringes ind i byen med en af de bønder, som bragte brød til magasinerne. De havde pas, så de kunne komme både ud og ind.

*Packness
hjælper
desertører.*

Den 22. maj kom en bonde fra Øster Snede til borgmester *Hersleb* med nogle breve til flere slesvig-holstenske officerer, som han havde fået i Øster Snede præstegård. Han vidste ikke, hvad han skulle gøre ved dem. Da borgmesteren så, at de indeholdt proklamationer, lod han bonden aflevere dem hos kommandanten, kaptajn *Lesser*, der lod bonden fængsle, hvor han sad til den 25. maj. Men dr. *Sick*, »en nikjær og patriotisk mand her i byen«, fik også fat i nogle og lod dem en aften slå op på forskellige porte i byen. En officer opdagede dem og lod en »runde« tage dem ned. Alligevel kom en del eksemplarer soldaterne i hænde.

Da var *Packness* imidlertid spærret inde. Et rygte havde fortalt, at nogle soldater var deserterede og havde fået hjælp af vejleborgere. Det kom kommandanten for øre, hvem der stod bag, og 17. maj kom overjæger *Volly* af 4. jægerkorps til kirkeværge *Ferslev* og fortalte ham, at han havde besluttet at desertere, og spurgte, om *Ferslev* kunne skaffe ham hjælp. *Ferslev* henviste ham til *Packness*, som skaffede ham civilt tøj og fulgte ham på vej ud af byen; men her blev de klokken 23 anholdt, og både *Ferslev* og *Packness* blev arresterede. De var løbet i en fælde og sad arresterede til 25. maj.

*Krigsdeltager fra Kolding.
(Møllebygger Allesøe).
Malet 1898 af P. Møller.*

7.

*Et svensk-
dansk
angreb?*

General Wrangel ventede, at et svensk-dansk angreb kunne komme omkring Haderslev, Fredericia eller fra Nordjylland. Med henblik herpå foretog han forskellige omgrupperinger af sine tropper. Det gik ud over toldinspektøren, som 13. maj klagede over stadig indmarch af nye tropper; »men hvorfra vi tager fødemidlerne, når dette skal vedvare, ved jeg ikke. — Jeg har naturligvis gjort indsigelse; men hvortil nytter daglige demonstrationer, når armeens dispositioner fordrer det således«. Han havde til stadighed arrestforvarer Hartmann rejsende rundt på landet for at finde kreaturer

og true bønderne med både udpantning og bøder, hvis de ikke leverede, hvad de skulle.

Meldinger fra danske spejdere gik ud på det samme. Laurids Skau havde organiseret et efterretningsvæsen. Selv opholdt han sig i Assens og sendte meldinger til kaptajn Læssøe i Odense.

*Vonsild vil
blive af-
brændt.*

15. maj meddelte Laurids Skau, at en spejder, der havde gennemvandret vejen til Kolding, havde fortalt, at fra Christiansfeld til Kolding var der stærk indkvartering af preussere. I Vonsild var bønderne blevet opfordret til at flytte alt deres gods bort og havde sendt det til Skanderup. Byen brugtes af fjenden, som havde udtalt, at den ventelig ville blive afbrændt i den kamp, som sandsynligvis ville komme til at stå der. I Kolding og omliggende byer lå ialt 7.000 mand. I byen stod 16 kanoner, og over Kolding å var der bygget broer, og veje anlagdes fra disse i retning af Vonsild.

17. maj kom 2 spejdere tilbage efter at have gået vejen fra Hoptrup til Christiansfeld. De havde haft kontakt med nogle vagtposter, som »syntes at være overbevist om, at der skulle stå et slag ved Kolding, på Slesvig-Holstens grænse«. En underofficer havde sagt, at det ville blive en hård tur, for hans leutnant havde sagt, at »die verdammten schweden« ville hjælpe danskerne, og »så bliver vi slagtede alle sammen, da vi ikke engang kan flygte, fordi de danske bønder vil hjælpe dem«. På spørgsmålet om, hvorfra han vidste dette, svarede underofficeren: jo, »deres lumske og sure ansigter vidner tilstrækkeligt herom, og hver dag finder vi skjulte våben«.

General Wrangel havde de samme tanker og var urolig, og for at komme en opstand i forbindelse med et angreb i forkøbet, udstedte han følgende, som trommeslager Bergh formedelst 2 sk. sølv måtte udråbe i Koldings gader:

*General
Wrangel er
urolig.*

Kolding, den 14. maj 1848.

Ifølge indløben efterretning findes i landet langt flere våben, end der alt er tagne fra indvånerne, ligeledes siger man, at der hos dem findes ammunition. Jeg befaler derfor, at der i alle byer og landsbyer skal ske en yderligere opfordring til at udlevere våben, samt at denne opfordring skal udvides til ammunition. Det skal derhos betydes indvånerne, at alle de, der ikke efterkommer denne befaling, vil blive arresterede og afleverede i Rendsborg. 24 timer efter opfordringens forkyndelse vil officerer med de fornødne troppekommandoer foretage husundersøgelse og straks efter undersøgelsens udfald foretage arrestationerne. De afleverede og de fratagne våben såvelsom arrestanterne afleveres til kommandantskabet i Kolding, der foranstalter det videre fornødne.

Armecens overbefalingsmand
v. Wrangel.

En del våben blev herefter afleveret, fra Kolding ialt 95 geværer, 3 pistoler, 14 sabler, 1 bajonet, og flere vognlæs blev kørt til Rendsborg. Der forlyder intet om, at nogen blev arresteret. I Vejle blev husundersøgelserne fore-

taget så overfladisk, at man intet fandt der. En del havde man i forvejen sendt til Fyn. Til herredsfogederne skrev amtmanden, at de skulle sørge for, at ingen blev overraskede med husundersøgelse. Intet skridt måtte foretages over for nogen, uden at den rekvirerende officer havde forvirket sig om, at opfordringen havde været bekendtgjort i 24 timer.

I den besatte del af Ribe amt gik man mere aktivt til værks. Soldaterne delte sig i flere skarer og tog til de forskellige landsbyer..

»Netop denne egn havde været midtpunktet for Laurids Skaus(!) virksomhed. Derfor måtte her også findes våben.«

Eftersøgningen foregik fra hus til hus. Bønderne udleverede altid nogle forrustede musketter og piker og

»forsikrede med det frækkeste ansigt, at de ikke havde flere, indtil vi, sædvanligvis på loftet i det tætteste skjul, fandt, hvad vi søgte. foruden penge og solvgenstande(!) — En sognefoged svor, at han ingen våben havde, indtil vi i en åbning i taget fandt en smuk dobbeltflint. Han fik nogle klø; men da kom hans hustru hylende og skrigende. Kvindeskrigene var det værste. Derfor fik vi også som regel kvinderne bort først, bagefter truede vi bønderne med bøsserne for brystet til at udlevere våbnene. Vi fandt meget«.

8.

14. maj kom stiftamtmandene Sponneck og Gråh til Kolding og »anvistes logi med skildvagt for døren«. De kom straks i et 2 timer langt forhør, som blev ledet af general Stockhausen og med borgmester Qvistgård som vidne fra dansk side, at forhørene optoges efter de sædvanlige retsprinciper.

*Med skild-
vagt for
døren.*

Begge de herrer blev spurgt, om de frivilligt ville deltage i den preussiske armes underholdning, fordi

»enhver rettænkende patriot måtte erkende det overensstemmende med landets interesser, når øvrigheden overholdt den nødvendige orden og ligelige fordeling af de uundgåelige rekvitioner, som krigens onde i fjendtligt land medførte«.

Grev Sponneck gik ind på at levere bidrag. Gråh påberåbte sig sine instruktioner; men ved en konference næste dag resulterede forhandlingerne i, at Ribe og Skanderborg

»som tilgrænsende det lidende Vejle amt, skulle udrede daglige præstationer af alle slags fødemidler, således fordelt, at hvad der kommer fra Ribe amts sogne går til Kolding magasin, til Fredericia fra Vejle amt og fra Skanderborg til understøttelse for Vejle magasin og endelig ifald Skanderborg blev besat, da at dette understøttedes af Århus som tilgrænsende del« — —

*Amtmæn-
dene siger
nej.*

Et andet formål med forhandlingerne skal have været dannelsen af en provisorisk regering for Jylland, som generalen ville bruge til at fremtvinge fred. Grev Sponneck skulle have stået i spidsen for den, men sagde nej.

Rekvisitionen af heste sagde de også nej til at medvirke ved. Dette mis-
hagede meget general Wrangel. De to amtmænd blev derfor ganske vist frie
på æresord, men fik ikke lov til at rejse hjem. Deres hjemrejse stod som så
meget andet »i Guds hånd«, skrev todinspektøren,

»generalen vil naturligvis have heste; men jeg tror næppe, han lader dem tage uden en
samtidig offentlig bekendtgørelse, at der fra hans side er foretaget alt for at bevæge
landets autoriteter til at påvise en ligelig fordeling som et, under disse omstændig-
heder formentlig formildende middel, der nødvendigvis må ligge i landets interesse
efter hans mening — —«.

Herefter skrev general Wrangel til kongen af Preussen:

Under arbejdet på at skaffe de nødvendige levnedsmidler og andre fornødenheder
for mine tropper i Jylland, var jeg hos myndighederne i landstrækninger, der stødte
op til det besatte område stødt på megen opsætsighed og hån. Jeg har derfor set mig
foranlediget til ved troppeafdelinger at afhente og transportere hertil stiftamtmanden
i Århus, kammerherre *Gråh*, og stiftamtmanden i Ribe, grev *Sponneck*. Jeg har
derigennem vist, at jeg i alle forhold ved at give mine befalinger eftertryk og er i
stand til gennem de opsætsige myndigheder at gøre sådanne udskrivelser, der er
nødvendige til at underholde min arme, uden at det bliver nødvendigt at lade trop-
perne selv rekvirere!

15. maj udløb fristen for leveringen af de 300 heste, og fjenden skred her- *Fristen*
efter til selv at tage dem. Allerede samme dag meddelte sognefoged *C. W.* *udløber.*
Juhl, Skanderup, at preussiske husarer havde borttaget 3 heste og 9 stude
fra sognet.

Et par dage senere meddelte sognefoged *Bundsgård*, at der i Gjesten var
hentet 7 heste.

Ialt blev der fra Ribe amt taget 43 heste.

I Vejle amt blev der alene fra Bjerre og Hatting herreder taget 55 heste,
og købmændene *N. Gylding jun.* og *Møhl*, Vejle, blev udnævnt til taksat-
ionsmænd.

17. maj kunne amtmand Hoppe ikke mere. Sygdommen var nu så frem- *Amtmand*
skreden, at han måtte holde sig i ro. Han konstituerede herredsfoged *With* *Hoppe dor.*
i embedet i håb om, »at det ikke vil vare længe, inden vi igen ved forenede
kræfter kan virke sammen til amtets vel!« — Han døde 23. maj.

Til *With* henvendte toldinspektøren sig med de samme bekymringer, som
han i hele besættelsestiden igennem havde serveret for amtmanden.

18. maj meddelte herredsfoged *Holck*, at der ikke længere kunne udskri-
ves flæsk i hans jurisdiktion. Toldinspektøren svarede, at han måtte gå
strengere frem mod befolkningen, og amtet meddelte, at »ved en byrde som
den nærværende må alle lægge skuldre til«. Det hjalp ikke, og der blev truffet
aftale med de større kreaturhandlere, at de skulle rejse ud over amtets
grænser og opkøbe stude.

18. maj blev dog disse besværligheder stillet noget i skygge af general Wrangels nye skridt for at tvinge den danske regering. Ved en proklamation (bilag 21) udskrev han en brandskat på 4 millioner rigsdaler på befolkningen i hele Jylland, at betale inden 28. maj. Blev betalingen nægtet, ville han lade sine soldater tage det, som behøvedes, og hvor det fandtes.

— Jeg iler med at tilstille amtet medsendte proklamation som et nyt bevis på, at vore lidelser lige så lidt som forhåbninger at fjenden forlader landet går i opfyldelse,

skrev toldinspektøren, som om formiddagen sammen med de to tilbageholdte amtmænd havde været tilkaldt for at høre proklamationen oplæst og derefter opfordredes til at besvare, om de frivilligt ville tiltræde en rekvisitionsanvisning på de 4 millioner rigsdaler. De udbad sig tilladelse til at indberette sagen til København; men det blev nægtet uden i tilfælde af et ja. —

»Det går ikke fremad. — Idet jeg anbefaler mig til Deres velbårenhed, tror jeg at have forstået så meget af general Wrangels ytring i dag, at jeg i morgen har den ære at se Dem her. Den tid nærmer sig, hvor det vel er nødvendigt at have patrioter i sit råd.«

sluttede toldinspektøren sit brev.

21. maj kunne toldinspektøren ikke skaffe mere slagtekvæg. Hans sendebud var kommet hjem fra landet uden stude. I stedet kunne han melde om voksende utilfredshed blandt bønderne over, at de blev frataget deres kvæg og ingen penge fik og i bedste fald skulle stå i forskud i meget lang tid. De havde ikke mere, måske skjulte de det. I Kolding magasin var der kun kød til 1 dag, og hver dag skulle der bruges 6000 pd., hvoraf Ribe amt leverede 3600 pd.

Men toldinspektøren havde hørt, at i Ribe amt var man gået over til en ny måde at fremskaffe kreaturerne på. Gennem kreaturhandlere opkøbte amtet de kreaturer, man skulle bruge, og betalte dem af amtsrepartitionsfondet og i fornødent fald ved udskrivning af en ekstraordnær skat på hartkornet. Derved blev byrderne fordelt ligeligt over hele amtet, bønderne fik deres penge, og kreaturerne blev opkøbt, hvor der var nogen, og kunne leveres, når og hvor der var brug for dem.

I skrivelse af 21. maj foreslog toldinspektøren, at en lignende ordning gennemførtes for Vejle amt. Ganske vist var det en omgåelse af regeringens cirkulære og justitsministeriets skrivelse af 12. maj; men det så han bort fra.

Dagen efter modtog toldinspektøren amtets svar på sit forslag. Denne ordning kunne ikke gennemføres, der var ingen penge i fondet, amtet var aldeles ubeføjet til at udskrive en skat, i hvilket øjemed det end var, og så var der brandskatten på de 4 mill. rdl., som amtet ville holde sig længst mulig fra

og derfor ikke ville have penge blandet i besættelsesforholdene. De respektive myndigheder måtte anvende al deres magt, om muligt ved rejser i deres jurisdiktion, for at fremskaffe de fornødne fødemidler, og de var beføjet til at tage dem, hvor de var, hvilke grunde ejerne end anførte derimod. Disse skulle beroliges med ministeriets skrivelse, som øvrigheden kunne påberåbe sig, og hvori indeholdtes, at de større leveringer måtte betragtes med regler om anden afståelse til det offentlige, for hvilken der blev givet fuldstændig erstatning og fuld rente.

I det aktuelle tilfælde ville amtet fremskaffe det manglende slagtekvæg ved hjælp af nogle kreaturhandlere, bl. a. proprietær *Ingversen*, *Agersbøl*, som ialt leverede 100 stk. kreaturer, og *Jens Henriksen* og *Johan Berthelsen*, *Starup*, som ialt leverede 108 stude.

9.

Nu måtte der vises patriotisk fasthed. Det viste amtmændene også. De nægtede at medvirke ved brandskattens udskrivning og gav ordre til, at når udplyndringen af Jylland tog sin begyndelse, skulle alle frivillige leveringer ophøre. *Patriotisk fasthed.*

Som modtræk truede general Wrangel med at tage forskellige fremtrædende jyske personligheder som gidsler. Situationen var alvorlig.

Landsdelens befolkning var både chokeret og forbitret. Nogle var parat til at købe sig fri for yderligere trængsler. Flertallet stod dog fast.

I Horsens androg overkrigskommisær, prokurator Holst, det »høikongelige ministerium« om, at der måtte blive sendt skibe til byen, hvorpå »indvånerne« kunne redde deres »værdifuldeste effecter« fra den plyndring, man ventede ville komme den 28. maj, da ingen var til sinds at betale, så måtte der komme, hvad der ville, og der fandtes heller næppe så mange penge i hele landsdelen. Regeringen sendte dampskibet *Ophelia* og orlogsskonerten *Delphin*.

Også i det øvrige land vakte begivenhederne i Jylland røre, og fra forskellige side krævedes, at regeringen foretog sig noget. Under indtryk af situationen skrev Grundtvig: Fædreland ved den bølgende strand.

Inden for regeringen følte man, at noget måtte gøres. Efter et bedrøveligt tilbageslag havde man uden modstand prisgivet Jylland efter først at have fremkaldt en enestående værnevilje, ikke mindst i Nordslesvig og Sydjylland, som man derefter svigtede. Dernæst havde man passivt set på, at Vejle amt blev udsuget.

28. maj kom krigsministeren gennem justitsministeriet til kundskab om general Wrangels sidste skridt og fik henstillet at tage under overvejelse, om noget kunne gøres. *Krigsministeren løber løbsk.*

Kanonbåd på Kolding fjord 1848, i baggrunden Koldinghus.

21. maj svarede han, at hæren ikke ville kunne forhindre skatteudskrivningen og udtalte sig imod et større foretagende. Skulle et angreb foretages, måtte det i hvert fald først behandles i statsrådet. Han ønskede at vente på Sveriges hjælp.

Til overkommandoen skrev han — for dog at foretage sig noget — om at fremme en ekspedition til Helgenæs.

Denne skrivelse sluttede imidlertid med den mærkelige passus, at da rømningen af Jylland ikke havde bragt denne provins nogen fordel, kunne han godt have lyst til, at general Hedemann gik derover igen eller også til Slesvig. Tiden og stedet overlod han til generalen at bestemme — og udbad sig forslag herom.

Samme dag, krigsministeren skrev dette, sendte overkommandoen til ham en plan om et angreb fra Als.

22. maj lå begge skrivelser til behandling på de respektive borde, begge steder handlede man hurtigt, og atter krydsede skrivelserne hinanden. Overkommandoen foreslog, hvis krigsministeren ikke kunne godkende angrebet på Als, at overføre tropper til f. eks. Århus for at angribe fjenden nordfra. En mindre styrke skulle landsættes et andet sted på Jyllands østkyst for at støtte angrebet.

Krigsministeren gav sin tilslutning til planen om Als, tilsagde overkommandoen yderligere forstærkning og pålagde dem at iværksætte ekspeditionen til Helgenæs så åbenlyst som muligt for at bortlede fjendens opmærksomhed. I samme hensigt burde tropper koncentreres ved Middelfart, og i skrivelse af 23. maj udviklede han nye planer af helt anderledes karakter. I hovedtrækkene gik de ud på, at en styrke fra Fyn skulle landsættes ved Snogbæk hage på Sundeved, hvorfra de sammen med et fremstød fra Sønderborg skulle tvinge de tyske tropper på Sundeved tilbage. Medens disse

tropper forfulgtes sydpå, skulle hovedstyrken gå mod Haderslev. Over Årø-sund skulle den have yderligere forstærkning fra Fyn og derefter angribe Wrangel vestfra mellem Kolding og Vejle. Mislykkedes angrebet, skulle general Hedemann sætte sig fast ved Gudenåen og vente på svensk hjælp.

Den vankelmødige krigsminister var løbet løbsk.

Overkommandoen iværksatte ekspeditionen til Helgenæs. Samtidig forberedtes et fremstød fra Als, som skulle finde sted 28. maj, den dag udplyn-dringen af Jylland skulle begynde.

24. maj udsendte regeringen en trøstehilsen til jyderne: (bilag 22).

Da var stunden allerede kommet. I Berlin var man blevet betænkelig ved den politiske situation. Den nordtyske handel og søfart klagede over blo-kaden, indenrigspolitiske vanskeligheder kom til, Rusland truede, og da England 18. maj tilbød mægling, gik den preussiske regering ind herpå og gav 23. maj general Wrangel ordre til at trække sig ud af Jylland og undlade at opkræve brandskatten.

*Vi drager
bort som
narre.*

General Wrangel blev rasende, da han modtog ordren. Hele hans spil var slået over ende. Han måtte dog nu bekvemme sig til at parere ordre og gav befaling til tilbagemarch med ordene: vi drager bort som narre!

24. maj kom toldinspektøren under vejrs med, at tilbagetrækningen skyldtes pres fra Rusland, og 26. maj meddelte han, at fjenden havde medtaget ialt 156 heste, »overvejende af ikke særlig god kvalitet«, de gode var formentlig skjult. Borgmester Qvistgård havde været med ved taksationen som juridisk vidne. Samme dag klokken 10.45 red den sidste fjendtlige afdeling over Sønderbro. Koldingborgerne råbte efter dem: Hvor skal vi betale kontribu-tionen!

27. maj holdtes rastdag omkring Christiansfeld-Haderslev med poster udstillet ved Vonsild. 29. maj var tilbagetrækningen til en linje Flensborg-Tønder tilendebragt. General Wrangel ventede et angreb nordfra og fra Als og forskansede sig med hovedstyrken ved Bov.

25. maj om aftenen fik general Schleppegrell på Als melding fra Kolding, at fjenden havde fået befaling til at rømme Jylland. 26. maj meldte toldin-spektør Schultz det samme, og fra Assens meddelte Laurids Skau, at køb-mand Frederiksen fra Kolding netop var ankommet og havde fortalt, at alle fjender var ude af Jylland, og at de skulle marchere til Flensborg, hvor de foreløbig ville gøre holdt.

Koldingborgerne kunne trække vejret lettere og var nu optaget af at pege dem ud, som under besættelsen havde været under mistanke for at gå fjen-den til hånde. Den »bekendte Petersen fra Dalby«, sagde man, var tysk spion, en drejersvend Sørensen, som havde arbejdet i byen, ville drage sydpå

efter fjenden, men blev standset. Han var »ikke troet af borgerne som dansk mand betragtet«. En tysk handelsbetjent vidste, hvor mange danske tropper, der var kommet over ved Middelfart, og hvor lang tid det havde taget. Han pralede af at have modtaget 7 preussiske daler af general Wrangel og blev arresteret.

29. maj udsendte const. amtmand With en hilsen fra Vejle amt til det øvrige Danmark (bilag 23), og Hempels avis skrev:

Stemningen i denne by (Kolding) under den fjendtlige occupation har været sådan, at den vistnok fortjener påskønnelse!

Horsens kommunalbestyrelse sendte

»på egne og medborgernes vegne det hoikongelige ministerium vor erkjendtligste tak — — for den os viste deltagelse og tilsendte hjælp, der kunne være bleven os til den væsentligste nytte«.

Man håbede

»hvis prøvelsens stund atter skulle indtræde«,

at regeringen så ville komme dem til hjælp igen, og fra den danske hærs intendantur fik Vejle by gennem amtet ordre til at transportere 20.000 pd. brød til Kolding

»på det fornødne antal vogne, som forstnævnte købstad formentligen kan stille uden betaling, da landdistriktet i disse dage er bebyrdet med en stor mængde korsler fra Snoghøj!«

3. AFSNIT

1.

For general Hedemann var situationen efter general Wrangels rømning *En sejr.* af Jylland ændret. Han besluttede dog af hensyn til troppernes moral at fastholde angrebsplanen.

25. maj om aftenen meddelte han dette til krigsministeren, som samme dag gennem udenrigsministeren havde fået underretning om rømningen, og gav ordre til de tropper, som skulle overføres til Jylland, om at samles ved Kolding under oberst Juels kommando og følge efter fjenden, hvis han trak sig tilbage, ellers gøre holdt ved Kolding å, indtil korpset, 6000 mand, var samlet.

Endnu 26. maj beskæftigede krigsministeren sig med angrebet og foreslog general Hedemann, at hvis han opgav Sundevad, da at foretage angreb andet sted.

Efter meldinger fra spejdere fandt generalen dog ingen anledning hertil, og 26. maj forlod han Odense for at drage til Als. Overførselen af tropper hertil fra Fyn skulle begynde 27. maj om morgenen.

Imidlertid blev Tscherning 26. maj om eftermiddagen kaldt til udenrigsministeren, der foreholdt ham, at af diplomatiske grunde måtte angrebet forhindres. Om aftenen blev krigsministerens adjutant sendt af sted til Hedemann med kontraordre. Han blev imidlertid forsinket ved Korsør, og da han kom til Odense, var generalen rejst. Efter at have sendt ordre til oberst Juel om at blive ved Kolding fortsatte adjudanten til Fåborg, hvorfra general Hedemann også var rejst 28. maj, om morgenen kom han til Mommark, men nåede først generalen i Sønderborg umiddelbart før angrebet skulle begynde. Under disse omstændigheder enedes man om ikke at standse det, men give det et mindre omfang. Oberst Juel ved Kolding fik påny ordre til at rykke frem, angrebet blev sat i gang og gennemført til sejr, en sejr, som gentoges 5. juni, da general Wrangel selv angreb.

30. maj begyndte oberst Juel fremrykningen fra Kolding med ordre til ikke at risikere et tabt slag, kirkeklokkerne i grænseegnene begyndte påny at ringe til gudstjeneste. *De »materielle onder«
anslås i
penge.*

Samme dag fik amtet en skrivelse fra justitsministeriet om at sende et så detailleret regnskab som muligt over de

»materielle onder, forsåvidt de kunne anslås i penge, der under okkupationen er blevet tilføjet såvel kommunerne som de enkelte borgere og navnlig såvel kontributioner in natura som de tab, der ved plyndring eller på anden måde ved tilintetgørelse eller forringelse af ejendom er forvoldt«,

og regeringen ville gøre sit yderste for at lindre de ulykker, som besættelsen havde skabt. — Retningslinjer for, hvordan man skulle gå frem, blev ikke givet. Grundlaget skulle være et skøn.

3. juni sendte amtet skrivelsen til borgmester Qvistgård, som overgav den til købmændene I. S. Borch og Warming, der straks gik i gang.

Endvidere skrev gæstgiver *Josephsen* i Randers, at han sendte sin avlskarl med vogn, plov samt 2½ tdr. seksradet sædebyg, bestemt til at sås for en af de mange trængende i Vejle amt, efter amtmandens bestemmelse. Karlen medtog føde til sig selv og foder til hestene for ikke at falde vedkommende jordejer til byrde. Fra Råsted sogn ved Randers ville der blive sendt viktualier til uddeling blandt amtets trængende! — Denne hjælp var ikke nødvendig, men amtet tog den som et tegn på den forståelse, Vejle amts beboere havde fundet rundt i landet.

*Herregud!
er I her.*

Natten mellem 6. og 7. juni blev de danske tropper ynkeligt rendt over ende af nogle friskarer ved Hoptrup og fortrak skyndsomst til Kolding igen.

— Herregud, er I her, sagde koldingborgerne til soldaterne, så kommer preusserne bagefter!

Alligevel fik soldaterne en god modtagelse. Nogle afdelinger havde marcheret henved 50 km i øsende regn uden at få hvil eller noget at spise. Nu mærkede de, at de var kommet til en »ægte dansk by«. Koldingborgerne strømmede ud til dem med spande, bøtter og kurve fulde af grynsuppe, risengrød, medisterpølse, frikasé og mange andre rare sager, og hele styrken blev bespist.

8. juni var det rastdag, og byen var fuld af soldater, dels privat indkvarteret, dels på staldgården. Under normale forhold var her hestetutteri. Nu »rørte sig et broget liv. Staldene var fuldt belagte med soldater, og ude i den store gård vrimlede det med husarer, jægere, infanterister, dragoner og artillerister. Lange rækker af heste stod bundet ved ringene i murene, og stabler af sadeltøj, brødbunker, geværpyramider og krudtkarrer fandtes overalt. Et sted uddeltes forplejning, et andet sted holdtes lønningsparade, stafetter galoperede frem og tilbage, og alle mulige dialekter summede mellem hverandre«.

Syd for byen var en del af korpset gået i bivak for at modtage et eventuelt tysk angreb. En del hegn var hugget bort, så artilleriet kunne beskyde

landevejen, og på markerne vest for var bygget en lejr af løvhytter. »Om eftermiddagen kom byens damer ud for at besigtige den« og så et malerisk syn. Alle højder var besat med forposter. »Inden for lejren lå jægere og infanterister i grønne og røde klynger. Heste stod bundet til udspændte tove, og bagagevogne var kørt sammen som en vognborg bag et batteri. Man var i færd med at uddele proviant, og foran hvert kompagni lå en vognfjæl, hvorpå stabler af oksesteg blev skåret i stykker. Suppe blev kogt i store kedler. Ovenpå fik soldaterne cikorievand, som koner fra byen solgte for 1 skilling lybsk pr. spølkum«.

8. juni gik de første svenske tropper i land i Kerteminde, 4500 mand, og blev lagt i kantonnement mellem Fåborg og Assens.

11. juni gik det danske korps frem påny under ledelse af general Bülow. Det var blevet forstærket med tropper fra Als og talte 14.000 mand.

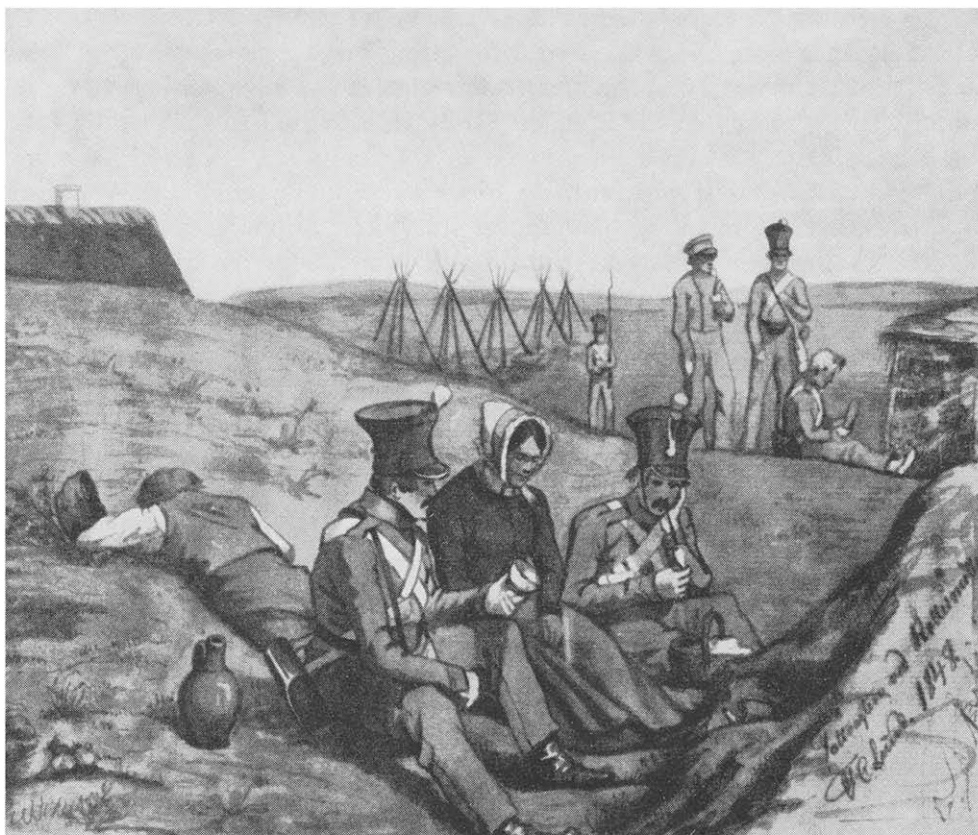
Blandt officererne var general Schleppegrell. Efter kampene i Sundeved var han blevet alles helt, og om aftenen den 10. juni havde koldingborgerne bragt ham en hyldest. På gaden foran hans bolig sang en stor forsamling »Danmark dejligst vang og vænge« og råbte »længe leve den gæve, brave general«, hvortil generalen svarede, at han kun var sig bevidst at besidde god vilje, hvorimod det heldige udfald skyldtes de brave krigere, han havde den ære at anføre. Derpå udbragte han et leve for konge og fædreland, som besvarede med 9 gange hurra og et hurra for de brave patrioter i Kolding. Til slut sang forsamlingen »Jeg kender et land«.

Situationen var nu ændret. Den diplomatiske luft var på grund af kampene i Sundeved kold. Underhandlinger om våbenstilstand var begyndt i London, hvor *Lord Palmerstone* lagde kendelig uvilje mod Danmark for dagen. Fremrykningen mod syd skulle derfor være forsigtig, og Bülow havde ordre til at trække sig tilbage, hvis han blev angrebet — og søge at trække fjenden efter sig over Kongeågrænsen. Endnu troede man, at så ville svenskerne komme til hjælp. General Bülow rykkede frem til Haderslev, hvor han satte sig fast ved en linje til Hammelev og vest på.

Luften er kold.

12. juni meddelte den svenske regering i Berlin, at hvis Preussen ville love ikke at angribe Jylland, ville Sverige standse overførselen af tropper til Fyn.

Med denne tilkendegivelse lettedes general Wrangels sind for nogle af de værste bekymringer. Han fik forstærkning, og 29. juni gik han med overlegne styrker til angreb på de danske stillinger i Haderslev. General Bülow trak sig tilbage, og 30. juni gik de danske tropper for 3. gang gennem Kolding på tilbagetog.

Feltvagter ved Rolles mølle 1848. F. C. Lund.

Tropperne marcherede gennem byen og blev lagt i kantonnement mellem Kolding og Vejle, ud til Lejrskov. Hovedkvarteret var i Viuf.

Klokken 13 marcherede 12. bataillon gennem Kolding og holdt rast på skrænterne ved Gøhlmannsvej. Trætte kastede soldaterne sig på jorden, og snart sov hele bataillonen. Efter en timestid vågnede en og anden og fandt sin madpose frem. En menig fra bataillonen hørte hjemme i Kolding, hvor hans kone boede. Da soldaten ikke kunne forlade pladsen, kom hun op til ham med mad, og her sad den støvede soldat med en lille hvidhåret dreng på hvert knæ, medens konen traktered ham med æggekage. Da bataillonen trådte an for at marchere videre, og konen bedrovet så til, gik hveranden mand i soldatens afdeling hen og lagde sit brød for hendes fødder for at trøste hende.

General Wrangel gik ikke over Kongeåen. Han standsede ved en linje: Jels, Ødis, Vonsild til Sjølund.

Kolding lå nu i frontlinjen. I husene ved åen blev vinduerne fyldt med sandsække. Sønderbro blev spærret med palisader, pindsvin og spanske ryttere, på Bleggården blev opstillet 2 kanoner, som kunne bestryge landevejen ned mod byen, og ude på fjorden lå en kanonbåd, hvis skudfelt dækkede Sønderbro. På bakkerne syd for Krathuset stod forstærkede forposter, og inde i byen lå en styrke, som i tilfælde af angreb kunne komme forposterne til hjælp.

Kolding i frontlinjen.

Det blev en sommer, som huskedes. Næsten hver dag regnede det, og vejene var så slette, at man dårligt kunne færdes ad dem. Særlig vejen fra Kolding til Vonsild plagede soldaterne.

Direkte påvirkedes koldingborgerne af situationen ved, at det blev forbudt dem at komme på deres marker syd for åen. En del flygtninge fra Nordslesvig, som ikke ønskede at forny bekendtskabet med preusserne, søgte tilflugt i byen, og 3. juli måtte borgmesteren påny skrive til amtet, at da Kolding var uden forbindelse med oplandet syd for byen på grund af fjendtlig besættelse, og sognene nord og vest for byen var stærkt belagt med tropper, var tilførselen af levnedsmidler, navnlig smør, næsten helt ophørt. Han anmodede amtet om at lade en opfordring udgå til fjernere egne om at sende fødevarer til Kolding, ikke som gave, men til udsalg på torvet til gangbare priser.

Værst var usikkerheden, frygten for kamp om byen og en ny fjendtlig besættelse.

To hære stod over for hinanden, begge med begrænset bevægelsesfrihed og begge på vagt, om den anden overskred Kongeågrænsen, general Wrangel af frygt for at skulle blive tvunget tilbage, hvorved preusserne blev dårligere placeret under forhandlingerne i London, general Hedemann for at konstatere, om fjenden gik til angreb på Jylland, så var han løst fra sin ordre om ikke at gå til angreb og kunne påkalde svenskernes hjælp. Den svenske general var meget interesseret heri og ville i så tilfælde søge sin regering om tilladelse til at overføre tropperne til Jylland.

Overskrider de Kongeåen?

Krigen bestod derfor i omfattende patruilleringer, under hvilke de danske styrker kontaktede den lokale befolkning, som beredvilligt indsendte meldinger om fjendens bevægelser. Den var endnu i besiddelse af »ånden fra 48«.

1. juli tidligt om morgenen rykkede en afdeling infanteri og dragoner ud gennem spærringen på Sønderbro for at konstatere, hvor langt fjenden var rykket frem. Sogefogeden i Ødis var vejviser. Gennem en spion havde fjenden imidlertid fået at vide, hvem der var vejviser, og lagde et baghold ved

Ødis. Kun dragonerne kom dog denne vej og huggede sig ved »en mageløs dristig manøvre« gennem fjendens rækker. Oberst Olaf Rye blev så oplivet over denne opmuntrende begivenhed, at han gav dragonerne en glad aften i Kolding.

Ved middagstid sendte pastor Find i Hjarup bud, at ingen fjendtlige tropper havde vist sig i Hjarup og Vamdrup sogne undtagen i Bastrup by, hvor 11 mand havde rekognosceret aftenen i forvejen. Derimod var de i Ødis og Skodborg.

Om aftenen klokken 24 meddelte forpostkommandøren:

— — — Hr. Thomsen fra Skodborghus meddeler i dette oieblik, at i går var 25 og i dag 8 insurgentdragoner, ført af en preussisk officer, i Skodborghus. — Omkring Moltrup skal stå en del tropper. — I Skodborghus er 950 tdr. havre, tilhørende den danske arme. Hr. Thomsen ønsker den afhentet, da han frygter at miste den. — Hr. Thomsen bor hos gæstgiver Madsen i Kolding.

Korneret blev hentet.

2. juli klokken 3,30 meldtes:

*Vonsild og
Dalby er
besat.*

Enkelte skud er vekslede. Vonsild og Dalby blev i aftes besat. Tvende indbragte bønder forklarer, at i Skartved står fjender og i Sjolund og omegn hovedstyrken — —

Kl. 5,45 returnerede en patruiile, som meldte, at skoven syd for Vonsild var besat af en fjende, som syntes at være under fremrykning. Tropperne i Kolding blev alarmeret; men da fjenden ved 18-tiden trak sig tilbage, gik de igen i kvarter.

Kl. 20 blev der atter bevægelse uden for forpoststillingen. En styrke på o. 500 mand og en del rytteri var under fremrykning, og tropperne i Kolding blev påny alarmeret.

3. juli kl. 6 meldte pastor Find, at en fjendtlig patruiile havde været over den slesvigske grænse. 1500 mand havde besat Ødis.

Pastor *Gemzøe*, Seest, meldte det samme: Fjenden synes at have betydelige styrker foran vor stilling.

For at få nøjagtige oplysninger afpatrulleredes i løbet af dagen Seest, hvor ingen fjender fandtes. Fra Hjarup kom gennem *Jens Mogensen* og *Truels Petersen* følgende meddelelse:

*Fjenden bli-
ver stående
ved Ødis.*

Ved konen til soldat Johan Hjarup af 3. reservebataillon have lægdsmanden (sognefoged *Michel Thomsen*) i Hjarup sendt bud til Kolding, at nu kunne de flygtede folk godt komme hjem, da fjenden ikke ville søge dem i Hjarup, men blive stående i Ødis, hvor de har kastet træer over vejen og forskanset sig.

Fra Ejstrup afpatrulleredes samtidig over Gjelballe, Skanderup, Hjarup og langs grænsen til Seest sogn. Egnens folk lovede at sende bud, hvis der skete noget.

4. juli fortalte 2 mænd fra Binderup og Vonsild, at fjenden var draget bort; men indgangen til Vonsild var barrikaderet med vogne, og patruller kom hyppigt.

7. juli var Vonsild og Dalby, samt de mellemliggende skove så stærkt besat af preusserne, at patrullerne ikke kunne komme igennem. Preusserne sagde, at de skulle bryde op næste dag, hvorfor alle forholdsregler blev taget i den danske forpostkæde.

8. juli meddelte krigsministeriet general Hedemann, at i Malmø, hvortil våbenstilstandsforhandlingerne var henlagt, var betingelserne for en våbenstilstand vedtaget og sendt til Berlin til underskrift. Bagefter skulle de 2 generaler underskrive. General Hedemann bemyndigedes til da at afslutte en våbenstilstand på 3 gange 24 timer.

9. juli om morgenen blev forposterne angrebet, men fjenden slået tilbage. Om eftermiddagen fortalte møller *Utzon* fra Dalby, at de fjendtlige patruller var forstærkede. 100 preussiske kyradserer, som holdt hvil i Dalby, havde fortalt på møllen, at et angreb på Kolding by var bestemt til 10. juli. Grønninghoved, Åstorp m. fl. byer var besat, en enkelt gård i Sjølund havde 250 preussere. *Angreb på Kolding?*

Købmændene Warming, Ågård m. fl. gik gennem linjerne og kom tilbage med samstemmende meddelelser. Leutnant Jagd fra patrullekorpset mente dog, at alle disse alarmeringer blev sat i gang for at trætte de danske styrker.

10. juli udeblev angrebet, og sindene faldt til ro.

11. juli underskrev general Hedemann våbenstilstandsaftalen. Nu manglede kun general Wrangels underskrift.

14. juli kl. 10 mødtes repræsentanter for de 2 generaler på gården Bellevue syd for Kolding til forhandling om malmoaftalerne. General Wrangels repræsentanter mødte imidlertid med nye krav, som de danske forhandlere ikke kunne gå ind på, drøftelserne blev meget livlige, og mindre livlige blev de ikke, da major Læssøe næste dag tilkaldtes. Forhandlerne kunne ikke blive enige, og våbenstilstanden forlængedes til 24. juli, hvorunder den danske hær blev trukket tilbage til Vejle, kun forposterne stod ved Krathuset. *Underhandlingerne på Bellevue.*

Midt under de alvorlige forhandlinger, som skabte megen spænding i Kolding, afleverede en preussisk parlamentær en dansk læge, som var fanget under slaget ved Slesvig, i forpostkæden.

I Haderslev havde lægen, som blev transporteret på en vogn, fået en officer som ledsager, og i Christiansfeld sluttede en trompeter på en hvid hest sig til følget.

Kl. 14 nåede de ved Krathuset den danske forpostkæde. I passende afstand gjorde toget holdt, officeren red frem, medens han ivrigt svingede med et hvidt flag, og trompeteren blæste af alle kræfter.

Nysgerrige strømmede soldaterne til, og forpostkommandørens adjutant galoperede frem for at modtage den preussiske officer, som måtte bringe et yderst vigtigt budskab efter al den flagen og trutten. Da han havde hørt budskabet og set, hvem der sad på vognen, brast både han og fangen i latter, for de kendte hinanden og var i besiddelse af så megen humor, at de kunne se det komiske i situationen. Derefter holdt lægen sit indtog i Kolding under tilråb og hjertelige hilsener fra højre og venstre.

Det ses ikke, at forhandlerne på Bellevue, som toget kom forbi, blev formildet af den lystige episode. Til 20. juli trak de tov, så blev forhandlingerne afbrudt, 24. juli udløb våbenstilstanden, og krigene begyndte igen. Nu var fjenden endnu mere forsigtig for ikke at overskride grænsen, og under patrullerne spurgte soldaterne flittigt folk, de mødte, hvor grænsen var.

3.

*Var du
svirendes?*

Krig var der, selv om den var så ufarlig, som en krig kunne være. Livet i byen gik sin gang, borgerne klagede over spærringen ved Sønderbro og holdt selskaber med militæret.

I Viuf havde der været et vældigt gilde på kroen. Der var drukket en del, og dagen derpå drøftede kromanden og læreren begivenhedernes gang. Kromanden spurgte, hvor meget læreren havde drukket.

— 15 snapser og 20 pønser, svarede læreren.

— Så var du vel svirendes? fortsatte kromanden.

— Åh nej, svarede læreren, jeg var blot elskværdig og kyssed' pigern'.

Når vejret var dårligt, bar koldingborgerne mad og varmt øl ud til forposterne til at styrke sig på. Der var god kontakt.

Undtagelser var der dog. En forpost ved Ejstrup spurgte konen i en nærliggende gård, om de ikke havde brød.

— Nej, svarede konen, de havde ikke brød.

— Smør da? — Nej, de havde heller ikke smør.

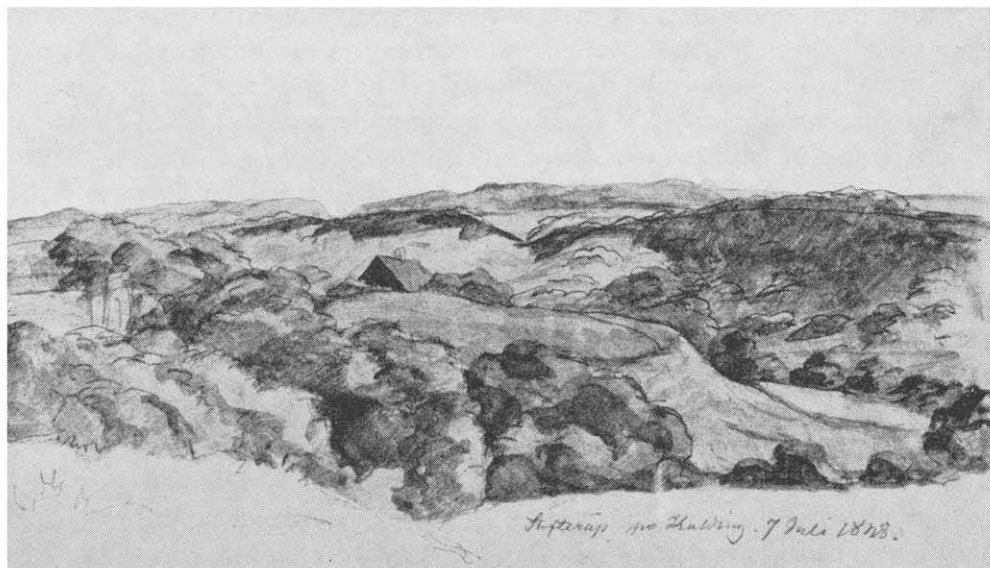
— Æg eller mælk da? — Nej, heller ikke æg eller mælk.

— Det var som pokker, sagde soldaten, hvad har I da?

— Vi håer ett noue, svarede konen, og med den besked måtte soldaten gå.

*Alvor i
Nordslesvig.*

Man glemte dog ikke over disse muntre glimt, at udsigterne var alvorlige. Fra begyndelsen af maj havde den selsvig-holstenske administration lagt

Stubdrup ved Kolding, 7. juli 1848. A. P. Madsen.

sin hånd på Nordslesvig, og 17. juli modtog sognefogeden i Vonsild følgende skrivelse:

Da de til juni måned forfaldne 2'de kvartaler af månedsskat og landsskat som også af de forhenværende kongelige domainegodser til maidag forfaldne terminer, endnu ikke er indbetalt til amtsstuen: så opfordres contribuenterne i Vonsyld sogn herved nu inden 14 dage fra bekendtgørelsen af at regne at indbetale forberørte skatter til amtsstuen, hvis de ville undgå inddrivelse af samme med eftertrykkelige tvangsmidler Sognefoged Hansen i Vonsyld har at bekendtgøre dette og uden ophold med påtegning forsynet, hertil tilbage at levere.

Haderslev østre amtsstue, den 17. juli 1848.

Edens, const.

Bønderne nægtede at betale skatter til den »ulovlige regering«, de nægtede også at levere forplejning og ægtvogne til den fjendtlige hær, undtagen ganske enkelte, deriblandt Wulff, Peder Thygesen og Friis fra Stenderup sogn, som endog opkøbte havre for bag efter at sælge den til fjenden.

Nægter at
betale skat.

Især sognefogederne og lærerne var ivrige for at få bønderne til at nægte. Sognefoged Ole Jacobsen, Sjølund, blev fængslet af den grund. Degn Jepsen i Vejstrup skulle være en af de værste.

Sognefoged Frants Petersen, Stenderup, ville ikke skaffe korn til fjenden og sagde, at der intet var, men sendte hilsen til den danske hær i Kolding med meddelelse om, at han kunne skaffe 100 tdr. havre, om det behøvedes »i aften eller i morgen. Nordslesvig har endnu evne til at underholde den danske hær, blot den vil komme«.

Da skatterne ikke betaltes, truede fjenden med udpantning og lagde beslag på enkeltes ejendom. Møller Stål, Tårning mølle, der selv var flygtet, blev erklæret konkurs og en nabomøller sat til at passe hans bedrift, og fjenden drog selv rundt og ledte efter forplejning under stærke trusler. Bønderne stod dog fast og lovede hinanden, at de ikke ville bøje sig.

15. maj var præsterne i Haderslev amt sammenkaldt i Haderslev. Her fik de forelagt en erklæring om lydighed mod den provisoriske regering. Nogle skrev under, andre var ikke mødt, en del var flygtet.

I sidste halvdel af juli måtte præsterne igen møde på amtshuset i Haderslev, hvor den provisoriske amtmand Bruhn og provst Jansen bearbejdede dem i 4 timer, hvorefter nogle af præsterne lovede at anerkende den provisoriske regering.

23. juli blev det oplæst i kirkerne, at enhver undersåt i Slesvig havde at adlyde den provisoriske regerings befalinger og ikke modsætte sig dem ved hverken i ord eller gerninger at vise opsætsighed. Skete det, havde sognefogederne ufortøvent at lade sådanne bringe til amtshuset, hvorfra de ville blive bragt i forvaring.

Heller ikke disse trusler skræmmede dog nordslesvigerne. 29. juli var der valg af stænderdeputerede, som skulle give hertugdømmerne en ny grundlov, kun få mødte til valget, bl. a. Wulff, Peder Thygesen og Friis.

4.

*Jomfru
Thomsen.*

Jomfru *Thomsen* i Søndergade fandt situationen vanskelig; men hendes tilfælde må også siges at være kompliceret på grund af en forelskelse, som måske ikke engang blev gengældt!

Jomfru *Thomsen* var datter af vognmand Peder *Thomsen* og boede hos sin svoger, bager *Windeløv*. Hun gik stærkt op i krigen, og fremtiden forekom hende temmelig usigtbar. Om aftenen, når hun sad på sit kammer, måtte hun have luft for sine tanker og betroede sig til sin dagbog. Da lod hun pennen løbe, og krig, kærlighed og religiøsitet løb i et for hende. Vi er ude på at få et indblik i, hvordan jævne mennesker så på krigen. Lad os derfor prøve at gengive hendes hovedtanker.

17. juli. Gode Gud, hvorfor dvæler mine tanker altid ved'et. Er det krigens rædsler, som så ofte nedstemmer mig? Nej, min Gud, jeg håber til dig. Du har indtil denne dag reddet os i nodens tid. Du kender jo alt og ved, hvor skjændigt vort kjære Danmark er blevet behandlet, og hvordan lumskhed og skjændige rænker er sammenspundet imod os for at nedstyre vort elskede fædreland. Men din retfærdige dom vil vistnok engang komme over dem og deres samvittighed opvågne. Hvorledes vil de da finde ro for alt det uskyldige blod, de har udstødt?

Elskede fader, en ting vil mine tanker bestandig svæve ved, det er ham, jeg agter så højt, ham, hos hvem mine tanker har svævet fra den første dag, jeg så ham. Gode Gud, tilgiv mig denne svaghed. Nu er han borte fra mig; men hans billede følger mig bestandig i dette mørke og er mig langt kærere end alle skønheder. Og disse øjne, hvormed han næsten aldrig betragtede nogen, var mig et talende bevis på, at han agtede mig. Kære Fader, hold din beskyttende hånd over ham og lad ham i farens øjeblik henvende sig til dig, da vil du vist ikke forlade ham, men skaffe ham trost og styrke. Gud give ham lykke til sit nye forehavende.

— *det er ham, jeg agter så højt.*

24. juli er forbi. Det var denne dag, der var bestemt til afgørelse af våbenstilstanden. Det blev der ikke noget af, og vi ser det som din uransagelige vilje, gode Gud. Måske dette øjeblik, som så mange satte deres håb til skulle blive vor lykke, kunne være blevet vort fædrelands fordærvelse.

25. juli. Denne dag har været stille og rolig. Soldaterne har forladt byen, blot nogle enkelte, som skal ride ordonnanstjeneste, og nogle husarer er tilbage. De fjendtlige forposter har hundset den ganske dag. Hold din hånd over os, milde Fader, og lad ingen ulykker ramme vor by i farens øjeblik.

26. juli. En bestandig ro hersker her. Det føles meget mere dødt på grund af det strenge vejr med uafbrudt regn og storm. De fjendtlige har ladet sig forstå med, at de i morgen agter at besøge os, men det tror jeg ikke, de vil tilmelde os forud.

»Hold din hånd over os.«

General *Hedemann* skal være afsat. Gode Gud, er det muligt, at han skulle være en forræder. Nej, hans fjenders bagvaskelse har vistnok drevet ham bort fra Danmarks vigtigste post. Han og hans søn, som er de eneste af den familie, der har opofret sig for Danmarks retfærdige sag, belønner man nu med bagvaskelse. Men du, min Gud, er ene den, som kan domme ham, og er han uskyldig, lad da hans sunkne ære atter hæves, og er han skyldig, da lad din retfærdige dom komme over ham. O, min Gud, hvor hårdt må det ikke være for en uskyldig at høre slige krænkelser.

27. juli. Roligheden er her endnu, og ingen forandring er at mærke. I dag har de fjendtlige forposter igen været til syne. General *Wrangel* skal være blevet syg til danskernes inderlige glæde og tyskernes store sorg. Man talte om, at han er spæet, at han skal dø. Da ville vi rigtig glæde os. Men vi vil ikke være overtroiske.

Du, min Gud, vil vistnok forandre alt til det bedste. Jeg stoler fast på din godhed og frygter ikke, om faren truer.

28. juli. Endnu hersker samme stilhed. De fjendtlige har været mere til syne. I dag fortæller man, at svenskerne skal have tilladelse til at trække op sammen med vore. Gud give, det er sandt. Men man kan ikke tro efter rygter. Kolding skulle beskyttes fra søsiden, og vores fælles armé trække op til vester. — — — Lad vore kære krigere finde styrke hos dig til med mod og fasthed at kunne kæmpe mod vores overlegne fjende for vores retfærdige sag, lad ikke for meget uskyldigt blod blive udest af vor kære landsmænd og giv dem held i vort farlige foretagende. — — —

Man fortæller —!

29. juli. Alt er endnu roligt. Imod aften har de fjendtlige været mere til syne. Store, store tropper af dem har vist sig på vore marker. En husar er i dag gået over til vore. Han har beklaget sig meget over, at de mangler levnedsmidler. De lider meget af sult, og flere ønsker gerne at gå over. Der var stor glæde over det. Jeg kan dog ikke rigtig finde mig i det. Han er dog en desertør og ikke sin konge tro. På en måde må han undskyldes, når noden driver ham til det. — Gode Gud, min længsel

skriger hver dag efter den, i hvem jeg fandt glæde efter meget møjsommeligt arbejde. I hans blik lå noget så kærligt, om end han var tilbageholdende. Hver dag gennemser jeg bladene for at se efter navnet. Styrk ham, gode Gud, og lad ham i dig finde beskyttelse og mod i sin nye løbebane — — — lad intet ondt ramme ham.

30. juli. — — — De fjendtlige bliver med hver dag mere dumdristige. I eftermiddag var her en parlamentær, og da vores kom ud til dem, var der en preussisk officer og 3 menige med 3 svenske sømænd. Blot det ikke er for at se dem om. — — — Gid der snart måtte blive en forandring for det er ubehageligt på denne måde for alle. Men jeg taber ikke modet. — — — Vor gode konge og vort elskede fædreland Danmark har svævet i større fare og er dog blevet reddet. O Gud, du vil heller ikke denne gang lade uskyldighed krænkes. Straffen vil komme over forræderne, om det og bliver sent. Se til den, hvis billede bestandig svæve for mig. Giv ham helbred og sundhed, at han med flid må udrette sit foretagende.

*Alt ser
mørkt og
truende ud.*

31. juli. Endnu er alt stille. De fjendtlige viser sig hver dag i nærheden af byen, ellers er intet nyt passeret. Vores armé ligger endnu rolig ved Vejle. Endnu hviler en tåge over fremtiden, og alt ser mørkt og truende ud. Men vi ved jo, at du kan skaffe lys i mørke, derfor vil jeg opretholde modet, og med sikker fortrøstning til dig er jeg overbevist om, at du tager de uskyldige under din varctægt, og at Danmark med sine rettigheder ikke vil tabe, når vi tålmodig finder os i skæbnen og ikke taber modet. —

1. august. I dag har en liden fægtning fundet sted mellem vore herregårdsskytter og dragoner og de fjendtlige husarer. Idet man for bestemt påstod, at de preussiske husarer var hjemrejst, ville vore foretage en rekognoscering. 1 mil fra byen traf de på 16 husarer, hvorved 2 blev skudt, 1 såret og 1 fanget, da de søgte at redde sig ved flugt. Vores var ialt 34 mand. O, min Gud, hvor det må være skrækkeligt for disse mennesker. De går ud for at skyde hverandre, som det var dyr, de gik på jagt efter. Der må gøres modstand, dersom vi ikke selv skal dræbes; men jeg holder ikke af, når de således mere stjæler sig ind på hverandre. Men det kan jo ikke blive anderledes, derfor, gode Gud, send vores krigere held og lykke til ethvert farligt foretagende. — —

2. august. I dag har atter en stor rekognoscering fundet sted. Herregårdsskytterne har været ude som forposter, og 50 mand dragoner med frivillige været ude at rekognoscere. En af skarpskytterne, som er overgået til de frivillige, var ude som spion i Vonsild, hvor han fik at vide, at der var preussere i kirken. Man ville nu fange dem; men du var med dem, gode Gud, da deres fjende var dem langt overlegen. Der skulle have været en 200 mand; men de var afrejst, før vore kom dertil. Derfor, gode Gud, lad dem være forsigtige. — — — En preussisk parlamentær har også været her med en af vore officerer, som har været såret og fanget. Han havde kun én arm, den venstre, den anden havde han opofret for fædrelandet. Hvor rørende var det ikke at se det stakkels menneske, så uskyldigt lemlæstet for disse grusomme menneskers skyld, som har anrettet alle disse blodige gerninger; men deres samvittighed vil vistnok engang opvågne, og da vil angeren være skrækkelig. Til dig, elskede Fader, kan de ikke opløfte deres øjne, for når de ser tilbage på deres blodige gerninger, da må en kold gysen gennemfare dem, og hvor vil de da finde ro og trøst.

Dyrebare Fader, lad mine handlinger aldrig blive slettede, end jeg kan finde nåde hos dig. Hvor skulle jeg kunne henvende mig, når sorg og bekymring bemægtiger sig min sjæl, når jeg ikke kan henvende mig til dig. O, min Fader, lad mig ikke fortsat

*»Lad mine
handling
aldrig blive
slettede —«*

fremture i synden. Jeg ved, at jeg har mange svagheder, såvel på sjæl som på legeme. Men lad din stemme tale til mit hjerte, at jeg kan vende om, medens det er tid. Vær også med den, jeg agter så højt. Dette er også en svaghed, gode Gud, at beskæftige sig med et menneske, hvis tanker jeg ikke engang kender; men hans flid og virksomhed for sit elskede fædreland, og hans stille og tankefulde væsen har indprentet sig dybt i mit hjerte. Lad mig søge at glemme alt, min Gud. Du vil være hos mig, min fader, og ikke glemme dit svage barn.

3. august. I dag har alt været roligt. Vore tropper har været ude at rekognoscere; men intet sammentræf har fundet sted.

4. august. I dag har et sammentræf med fjenden fundet sted. Det gik dog heldigt af, da det blev ved, at 1 dragonhest blev såret af et skud i låret, da en patrulle var ude at rekognoscere. Vores var blot 8 mand, og fjenden var dem langt overlegen. Flere af herregårdsskytterne og dragonerne kom derop; men der blev ikke skudt mere fra nogen af siderne. Det er skade for os, at disse tapre frivillige folk forlader os. Man taler om, at 100 stykker af dem rejser hjem; men så kommer der jo andre i deres sted, ædle og trofaste fædrelands-mænd, som ofrer alt, liv og helbred for vort elskede, men dybt krænkede fædreland. O. min Gud, hvor højt agter jeg ikke disse, som er fri af fødsel, men af kærlighed til konge og fædreland villig går deres død i møde for at kæmpe som mænd.

Ædle, trofaste fædrelands-mænd.

5. august. I dag har vores atter været ude at rekognoscere og stødte sammen med en fjendtlig patrulle på 100 mand tæt ved Krathuset. De skød vel en 20 skud på vore dragoner; men ingen mennesker blev såret. Leutnant *Hegermanns* hest blev såret af et skud i halsen. — — En parlamentær var derpå ude fra vores side.

6. august. I dag har en stor fjendtlig patrulle været her tæt ved byen. Nogle var nede ved porten (Sonderbro). Men vore var ikke ude ved dem. — — Nogle ingeniører kom hertil i aftes og skal have en ny bro færdig, og flere af de militære skal komme hertil i morgen. — —

7. august. I dag er flere batailloner kommet hertil for at besætte vagterne ved byen. Det var et frygteligt vejr, de stakkels mennesker kom hertil i. De var gennemvåde, og deres sko flod fulde af vand. Hold din hånd over dem, gode Gud, og giv dem kræfter til at udholde de strenge strabadser.

Gud give dem kræfter.

8. august. Det lader til, at fjenden har trukket sig lidt tilbage, for vores har forposter uden for byen. I dag har de gjort en heldig erobring en halvanden mil sydvest herfor (Stepping), hvor de har taget 32 mand preussiske kyradsere og 19 heste på en gård. Men forvalteren på gården havde underrettet fjenden om det. Ellers kunne de måske have taget dobbelt så mange.

9. august. I dag har ikke noget tildraget sig. De fjendtlige har været ganske rolige her ved byen. Til vester skal forposterne være stødt sammen; men jeg ved ikke, hvorledes det er tilgået. — —

10. august. I dag har de fjendtlige været meget urolige. De har skudt efter vores både i formiddags og i eftermiddags, men ikke tilføjet dem nogen skade. De trak sig roligt tilbage igen, efter at vore var trukket ind i byen. Det er rædselsfuldt, hvorledes de stakkels mennesker må jage for at komme på deres poster. Jeg frygter ikke for mig selv, gode fader, men mine medmennesker er udsat for fare, og det smerter mig dog så meget at høre, at de uskyldige skal lide. — —

11. august. I dag har atter vore soldater forladt byen, i hvilken hensigt vides ikke. De fjendtlig patruller kom til syne, så snart vore var borte. Vi har nu kun ingeniører og skarpskytter, som forretter vagttjeneste. — —

12. august. I dag er alt roligt. De fjendtlige har vist sig. Men ingen rekognoscering har fundet sted. Disse skarpskytter er raske folk, som ikke frygter faren. — —

13. august. I dag er vort militær kommet tilbage. — — En preussisk parlamentær har været her, men rejste straks bort igen.

14. august. I dag har en rekognoscering fundet sted. De fjendtlige havde først i morges været helt nede, men trak sig tilbage. Styrk vore ædle folk og hold din hånd beskyttende over dem.

O, min Gud. i dag måtte jeg atter skue ham. jeg engang med længsel har ventet, og for hvis skyld jeg har udøst manganen tåre. Tak, gode Fader, for den styrke, du har givet mig. at jeg med rolighed kunne se den. for hvem jeg har opsendt mange bønner, når han svævede i fare på de urolige bølger. Vær god, elskede Fader, og lad den, han har valgt til sit livs ledsagerinde vorde ham en god og kærlig hustru. Det vil beständig være mit højeste ønske. Men elske ham kan jeg aldrig mere.

15. august. I dag har der været en stor rekognoscering. Vore havde en 1500 mand ude. De marcherede til en halv mil øst for Christiansfeld, hvor de fjendtlige var, hvis styrke var dem overlegen. Derpå trak de sig tilbage til byen.

Altså har jeg nu haft en kærlighedserklæring. Nej, min Gud, lad aldrig dårskab bringe mig til et skridt, som jeg kunne fortryde mit ganske liv. Jeg skyr ham fra dette øjeblik og ville ønske, jeg aldrig måtte se ham mere. O, min Gud, én er der, hvem mit hjerte føler mere for, end det måske er rigtigt. Hans stille og sædelige væsen gjorde, at jeg fik godhed for ham frem for andre. Men jeg vil søge at neddæmpe disse følelser, så længe jeg ikke kender hans tænke måde. Og måske hans tanker aldrig hviler ved mig. Denne tanke smerter mig. Men dog vil jeg bede dig, min Gud, for hans lykke, at du kærlig vil tage ham under din varetægt og venlig beskytte ham mod alle farer.

16. august. I dag har fjenden vist sig her tæt ved byen i store kolonner. Det er skrækkeligt at se på disse mennesker, som således søger et oprør. Vore blæste signal til udrykning, og medens vore tålmodigt horte derpå, blæste de og sang den afskyelige Schleswig-Holstein meerumschlungen. Det var husarer og infanteri.

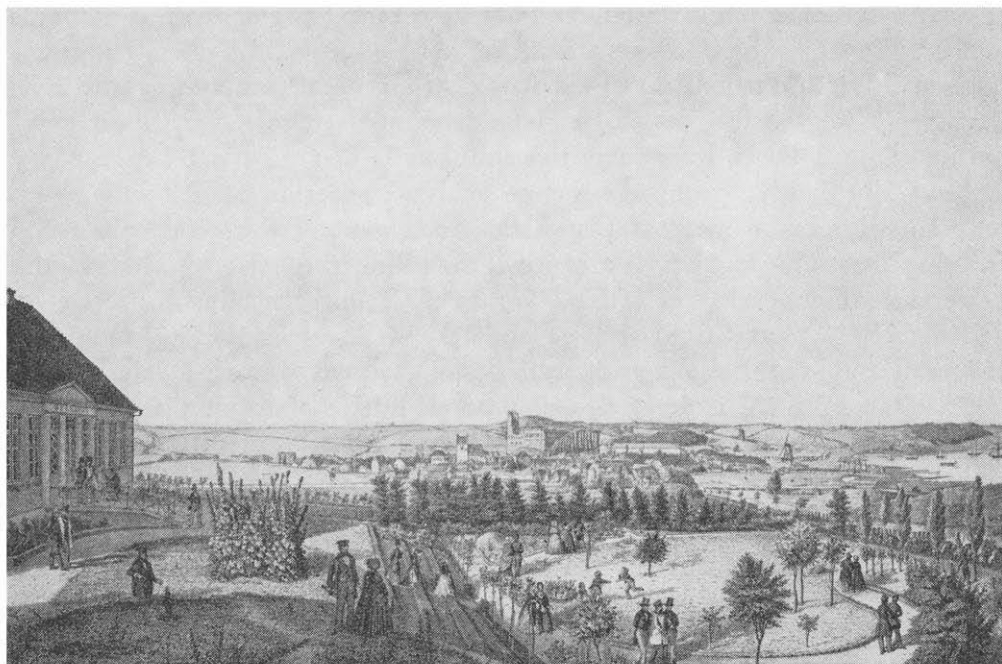
17. august. I aftes kl. 11 marcherede vores ud, en 1500 mand, 1 eskadron husarer, 80 herregårdsskytter til hest og 1 jægerkor. I morges kom kavalleriet hjem. Men på formiddagen traf en patrulle af vores en patrulle af de fjendtlige, som vores havde taget til fange alle, da de kun var 14 mand, hvis ikke en pige havde sagt til dem. at de danske var i nærheden. Men en blev fanget på flugt, og nogle skud blev vekslet, uden at nogen blev såret.

18. august. I dag har et jægerkor og husarerne forladt byen. — — En preusser er gået over til vore. Han skal have fortalt, at fjenden er færdig til afmarch til Jylland. — —

19. august. I dag har de fjendtlige ikke været til syne ved byen, men en patrulle af herregårdsskytter har været ude på rekognoscering, hvor de så 5 husarer, som straks trak sig tilbage, da de så vore. — —

*Men elske
ham kan jeg
aldrig mere.*

*Jeg har haft
en kærlig-
hedserklæ-
ring.*

*Prospekt over Kolding i forsvarsstand 7. august 1848, set fra Bellevue.
På vejen marcherer danske soldater.*

20. august. I dag har vagtposterne skiftet. Vi har fået frivillige husarer og andre jægere. Ellers er intet nyt passeret i dag. Preusserne har ikke været at se; men de har været i Vonsild, hvor de har taget deres ænder.

21. august. Alt er roligt.

22. august. Endnu forbliver alt roligt.

23. august. I dag har en preussisk parlamentær været her med en jægerofficer, som er blevet udvekslet med en af frikorpset, som vore dragoner fangede. Denne dragon kan være stolt af, at han har reddet et menneske af fangenskab — — —.

5. september. Altså er den længselsfuldt ventede våbenstiltand afsluttet.

5.

Afbrydelsen af våbenstilstandsforhandlingerne på Bellevue den 20. juli vakte megen uvilje i de europæiske hovedstæder.

22. juli informerede udenrigsministeren de danske diplomater i udlandet om forhandlingernes forløb, og ved de forskellige regeringer fandt Danmark forståelse for sin holdning.

*Forhand-
lingerne gen-
optages.*

Under disse forhold foreslog den svenske regering et eventuelt samarbejde mellem de svenske og danske styrker, hvilket gav genlyd i jomfru Thomsens dagbog. I London truede man med at trække sig ud af forhandlingerne, hvis Preussen ikke vedstod de våbenstilstandsbetingelser, man var blevet enige om i Malmø. I Paris, hvor regeringen nu havde fået tid til at tænke på sit forhold til udlandet, protesterede man energisk i Berlin. St. Petersborg udtalte sin tilfredshed med, at Danmark, trods general Wrangels offensiv i slutningen af juni ikke havde afbrudt forhandlingerne, og meddelte i Berlin kejserens indignation over general Wrangels fremgangsmåde. Kejseren var ved sin ære forpligtet til at støtte Danmark, som havde gjort indrømmelser efter Ruslands råd. Bellevueforhandlingerne gav genlyd i hele Europa.

Preussen følte sig isoleret og ønskede en hurtig afslutning af krigen. I begyndelsen af august kom en ny forhandler til Malmø med fuldmagt til at afslutte en våbenstilstand.

6.

*Fægtningen
ved Sjølund.*

Imens fortsatte krigen på koldingfronten.

25. juli erstattedes general Hedemann med general *Krogh*. Grundløse beskyldninger blev ved den lejlighed rettet imod general Hedemann.

1. august sendte forpostkommandøren en patrulle af herregårdsskytter ud mod Sjølund. Skytte *Valdemar Redsted* red ind til sognefoged *Jacobsen*, »en modig og fædrelandssindet mand«, og fik at vide, at en preussisk forpost stod ved Vejstrup, hvorefter Redsted fortsatte alene. Den første post på 1 mand blev overrumplet og skudt. Ved en svingning af vejen mod Vejstruprød opdagede Redsted en snes soldater, som var stået af hestene. Inden de kunne nå at flygte, skød Redsted 2, en tredje faldt af hesten og blev taget til fange, hvorefter Redsted vendte om og opdagede, at patrullen var på tilbagevejen. Hjemkommet til Kolding blev han dagens mand.

En dag var general Wrangels søn ved forpostkæden, som parlamentær. Under en samtale her udtalte han:

Vi er med hensyn til efterretningsvæsen meget slet stillet i forhold til Dem. Til Deres disposition står brave mænd, de bedste patrioter, der vove livet for deres fædreland, til vor kun udskudet, som lader sig kobe til at forråde deres fædreland. Der er kun få sådanne at få fat i, og de er naturligvis ikke til at stole på!

2. august kom følgende melding gennem leutnant Jagd:

*Fjenden i
Skanderup.*

Skanderup og Wissingminde.

En mand af Jagds frikorps, den svenske officer *Alexander Benecke*, er i Skanderup. — Der har været en patrulle på 4 preussere, som dog er flygtet, da en dansk patrulle dragoner kom til byen. To af preusserne begav sig mod Hjarup; men da de fik øje på Dannebrog i pastor *Finds* have, skyndte de sig bort en anden vej.

— — — Med några dragoner til hjælp skulla jag kunna med l thed fonga eller skyda de preusare som betræder jytsk grund, de kommer dagligen til Wissingg rd. — Jag utber mig Deres svar og ordre til dette f retagende. — I nat ligger jag i Skanderup.

A. Benecke.

4. august fortsatte Benecke:

— — — Jeg ser mig foranlediget til at angive madame *Sebelin*, »swegerska« til Kock i Jels, (den forr der, som er befalingsmand blandt friskarerne). Madame Sebelin bor i Skanderup, hendes fader var doctor medicin  i Åbenrå. Hun er født i byen Slesvig. og hun rejser tit til Jels og giver sandsynligt mange underretninger til sin svoger Kock. Desuden er hun i stor grad en hader af alt dansk. Det er meget at befrygte fra madame Sebelin, thi hun får mange besøg fra syden, jeg beder Dem at tage skyndsomme forholdsregler, thi de preussiske patruiller, som kommer til Wissingg rd er underrettede om. at der ligger en svensk officer i Skanderup.

Alexander Benecke.

8. august fortalte rebslager Knudsen, at der var kommet 4000—5000 mand til Ødis, og om aftenen stødte patruillerne sammen mellem Vonsild og Dalby.

Koldingborgerne ansøgte krigsministeriet om at få barrikaden på Sønderbro fjernet. Militæret var betænkelig herved, »da der udkræves en betydelig styrke til ved aftenens frembrud atter at lukke den«.

15. august kl. 2,45 rykkede en patruille mod Vonsild. En afdeling gik mod Aller, en anden mod Taps. Hensigten var at overmande nogle af fjendens forposter. Efter at have affyret ca. 50 skud trak kommandoet sig tilbage, da fjenden rykkede frem med en styrke på ca. 1500 mand.

En mand ved navn *Poul Fløjstrup* blev mistænkt for at have advaret fjenden. Om aftenen blev han fanget og arresteret.

16. august kl. 24 forlod et kompagni i ilmarch Kolding og rykkede frem til Vonsild, besatte alle udgange og anbragte en post i kirketårnet. Beboerne blev betydet, at de ikke måtte forlade husene. Natten forløb roligt. Om morgenen kl. 7 viste en fjendtlig patruille sig i den nordlige udkant af skoven syd for byen. Den må have anet ur d, for den trak sig tilbage. En dansk patruille blev sendt ud for at opfange den; men flugten foregik så hurtigt, at det ikke lykkedes. Fjenden mistede 1 død og 1 såret fange.

17. august indsendte borgmester Qvistgård følgende opgørelse til amtet over leverancerne fra Kolding by til magasinet i Kolding i besættelsestiden:

Opgørelsen.

36.790 stk. rugbrød a 6 pd. stykket
1.005 centner 90¼ pd. ferskt oxekj d a centner 110 pd.
32 ditto 97¾ pd. røget flesk
8 ditto 24¾ pd. riis
2.232 ditto 49 pd. bankebyg
65 ditto 9 pd. salt
16.991 qwant. brændevin a qwant. 3½ p gl

209 centner 67 pd. ærter
 2.333 tønder 14 $\frac{1}{2}$ kande havre a tonde 72 kander
 403 centner 102 pd. h e
 48 skippund 9 bundt 14 pd. halm a bundt 20 pd.
 7.655 pd. hvedebr d
 6 centner 28 $\frac{6}{7}$ pd. sukker
 2.330 $\frac{1}{2}$ flaske viin
 111 centner 63 pd. sm r
 71 ditto 31 pd. tobak
 153 kister 507 stk. ordinære cigarer
 22 kister 975 stk. fine ditto
 10 centner 38 $\frac{3}{16}$ pd. k ffeb nner
 102 ditto 41 pd. rugmeel

Kolding, den 15. august 1848.

I. S. Borch.

M. Warming.

Oversigt over, hvad 30 sogne i Ribe amt havde leveret til magasinet:

ialt:

5.514 $\frac{1}{8}$ pd. bankebyg
 91.527 $\frac{3}{4}$ pd. brød
 7.041 $\frac{3}{4}$ pd. smør
 452 pd. flæsk
 27.410 pd. h 
 44.429 pd. halm
 473 tdr. $\frac{3}{8}$ skæppe havre

Oversigt over, hvad 13 sogne i Vejle amt har leveret:

41.038 pg. brød
 2.019 $\frac{3}{8}$ pd. smør
 1.557 pd. flæsk
 32.974 pd. h 
 50.802 pd. halm
 124 tdr. 6 skæpper havre.

Kolding, den 24. juli 1848.

I. S. Borch.

M. Warming.

Leverencer til magasinet fra Veile Købstad:

400 pd. salt
 4.375 pd. bankebyg
 482 pd. tobak
 2.581 pd. smør
 12.000 pd. brød
 købmand F. Kolvig i Ribe: 1.098 pd. smør,
 sukkerraffinaderiet i Fredericia: 600 pd. melis,
 Thomas Madsen i Veile: 13.000 cigarer.

26. august blev våbenstilstanden endelig afsluttet.

Preussen gik ind på at betale erstatning for besættelsen, men afgørelsen trak i langdrag, hvorfor regeringen 18. august stillede 10.000 rdl. til rådighed

for de handlende, som havde lidt størst tab, deriblandt f. eks. købmand I. S. Borch alene 6.864 rdl. 65½ sk., senere 20.000 rdl. Langt senere kom den endelige opgørelse, hvorefter erstatningerne, som dog ikke var fuldstændige, kom til at lyde på:

Århus amt	18.631 rdl. 67 sk.
Skanderborg amt	18.392 - 7½ -
Ribe amt:	
Andst herred	16.279 - 19 ¹³ / ₂₀ -
Amtet ialt	32.329 - 24¼ -
Vejle amt:	
Vejle by	43.422 - 43 -
Fredericia by	38.307 - 23 ³ / ₁₀ -
Kolding	25.485 - 82 ² / ₅ -
Amtet ialt	246.716 - 72 ³ / ₁₀ -
Alle amterne	318.288 - 20 -

og blev betalt i rater.

En dansk og tysk officer skulle herefter bestemme grænsen og opholdt sig en kort tid i Kolding.

Vi gjorde rideture gennem Stenderup skov, fortæller den danske officer, til bæltet over for Fænø, Hindsgavl og Middelfart. Vejret var fortryllende, luften blå og klar, en af vore skønne, idylliske sommerdage. Den fremmede var aldeles betaget og fandt, at stedet havde en del til fælles med indsejlingen ved Marmarahavet, og at han kun på sine mange rejser havde set det græske øhav, som kunne måle sig med dette i skønhed. Efter hans ønske gjorde vi ham bekendt med flere af vore nationale sange, med Weises melodier og gav ham en hel stabel dansk musik. *Som ved Marmarahavet.*

Særlig ytrede han ønske om at høre »Den tapre landsoldat« sunget af folkestemmer, og den danske officer sagde, at når han ikke ville tage udtrykkene mod tyskerne fortrydeligt op, skulle han få den at høre, sunget med liv og sjæl. De gik ned på havnen, hvor en del unge søfolk og drenge arbejdede. Den danske officer sagde til dem:

— Her er en tysk officer. Han er en brav mand og vil gerne høre jer synge »Den tapre landsoldat«, og »Holmens faste stok«. — Vil I synge dem for ham? I skal ikke bryde jer om, at der er noget i sangen om tyskerne, for det ved han godt. —

Og så sang disse søfolk, ikke just smukt, men med en munterhed og begejstring, som betog den tyske officer. Bagefter gik han rundt og trykkede dem i hånden og sagde tak for sangen.

I slutningen af august tog herregårdsskytterne afsked med koldingborgerne ved en stor fest, og mange år efter påstod de gamle herregårdsskytter, at ingen piger i landet kunne måle sig med Koldings.

I oktober forlod andre tropper byen og holdt også fest for borgerne. — En pige sagde i anledning heraf, at nu havde hun da oplevet noget, som hun kunne tale om, når hun blev gammel.

»Den ulov-
lige rege-
ring«

Kampen var endt. De tyske »probenreutere« kom påny og faldbød deres varer, og koldingborgernes tilværelse blev atter normal.

Og dog, mon den blev det? — Året var begyndt under så stor begejstring, de havde lagt virkelig fædrelandsk ansvarsbevidsthed for dagen og vist sig værdige til det folkestyre, som deres folkevalgte repræsentanter, for Koldings vedkommende bysbarnet *Carl Ploug*, som 5. oktober var valgt ved kå-

Carl Ploug.
1848

ring, netop skulle til at tilrettelægge. Frihedens sol var begyndt at skinne.

Men de havde lidt skuffelser, og deres »nordslesvigske brødre«, for hvis skyld de gik i krig, var ikke blevet befriet. På nærmeste hold kunne de følge deres kamp mod »Den ulovlige regering«, gennem nægtelse af skattebetaling og andre påbud fra myndighederne, og stadig måtte de huse flygtninge, som ikke turde være hjemme.

6. oktober var en del nordslesvigske sognefogeder samlet i Kolding for at rådslå om, hvordan de skulle forholde sig til »den ulovlige regerings« foranstaltning til inddrivelse af skatterne. Der var truet med, at hos de bønder, som ikke ville betale skat, skulle der indkvarteres »inkvisitionskommandoer«. Hver bonde skulle have 2—3 dragoner og føde både mand og hest godt og desuden betale hver dragon 1 rdl. om dagen.

Er der ingen
beskyttelse?

8. oktober klokken 6 om morgenen kom blikkenslagermester *Hartmann* fra Haderslev til Kolding som flygtning og meldte sig hos den kommanderende officer med ordene: Er der slet ingen beskyttelse at vente for retsindige folk i Slesvig? hvorefter han aflagde sin beretning, som han ønskede sendt til det danske hovedkvarter i Horsens. Derefter drog han ud til pastor Find i Hjarup. Hjem turde han ikke drage.

Klokken 14,30 samme dag kom yderligere 3 haderslevborgere, cigarfabrikant *Schmidt*, gæstgiver *Hansen* fra Skulderbladet og pensioneret stabstrompeter ved det holstenske lansenerregiment, danebrogsmand *Hartnack*. De ville også til hovedkvarteret og bede om hjælp. Kommandanten lovede

at fremsende deres bøn og bad samtidig overkommandoen om tilladelse til at give flygtningene, som var uden penge, nogen understøttelse, så de kunne opretholde livet i byen, for hjem turde de heller ikke drage.

Årsagen til disse 4 mænds ilsomme flugt var, at de danske i Haderslev havde besluttet at festligholde Frederik 7.s fødselsdag den 6. oktober ved en fest på gæstgivergården Skulderbladet og havde fået myndighedernes tilladelse dertil, også for »stadsmusikanterne«, som skulle musicere.

*Fest på
»Skulder-
bladet«.*

Alligevel blev de på det groveste forulempet af slesvig-holstenere og tyske soldater og de nævnte personer måtte flygte.

Uviljen mod slesvig-holstenerne forsvandt sandelig ikke i Kolding ved at høre om alt dette. På postvognen Hamborg-Kolding havde slesvig-holstenerne overmalet det danske våben og i stedet malet det slesvig-holstenske. Det irriterede bager *Windeløw*, og en dag under opholdet i Hamborgerherberget oversmurfte han det med grøn sæbe. Herover blev slesvig-holstenerne så rasende, at de svor hævn, og efter 20. april 1849, da de igen besatte Kolding, måtte bageren flygte.

*Uviljen mod
slesvig-hol-
stenerne.*

En anden gang, fortæller *Holger Hjelholt* i: »Sønderjylland under Treårskrigen«, bd. 1, side 174, blev under opholdet i Kolding skrevet på vognen:

Tro ej, I Slesvig vunden har
med Eders usle oprørsskare,
En lysere fremtid skues snart
nu over Danmarks land og rige,
da vogter I Eder, forrædere,
I Eders løn vil sikkert få,
måske før I den venter!

14. oktober kom flere flygtninge. Det var unge mennesker, som skulle indkaldes til slesvig-holstensk militærtjeneste. De fortalte, at man fra Haderslev ville forsøge at bortsnappe Hartmann i Hjarup. I den anledning blev en deling soldater på 26 mand lagt derud.

I Nordslesvig var stemningen meget trykket over den hårde behandling under skatteoprævningen. Mange mente, at man lige så godt først som sidst kunne flygte, »da Danmark ikke ville eller kunne hjælpe dem«.

*Danmark
vil eller kan
ikke hjælpe.*

Københoved blev belagt med 14 mand badensiske dragoner. Toftlund var lige blevet fri for dem. Nogle flygtede var blevet forfulgt over på kongerigsk grund, hvorfor grænsen blev afpatruilleret af ridende afdelinger, og en større afdeling blev holdt i beredskab for at skride ind ved grænseoverskridelser.

17. oktober samledes 12 nordslesvigske sognefogeder i Kolding for at opsætte en adresse til kongen med forsikring om nordslesvigernes troskab og udholdenhed, en erklæring til amtmanden og herredsfogederne, at befolkningen ikke anerkendte dem og ikke ville lystre deres befalinger, og en besværing til den militære øvrighed over soldaternes opførsel. Efterhånden, som adresserne blev færdige, blev de afleveret i Kolding, da bønderne ikke turde opbevare dem.

— Hvad ville det nye år bringe?

Bilag 1.

Kammerater af den slesvigske forening.

Vi har længe tiet stille. Det er påtide, at vi atter lader høre fra os. Lad det blive vitterligt for kongen og folket, at slesvigerne i denne urolighedens tid nu som altid bevare en urokkelig trofasthed imod konge og fædreland. Et general Møde ansættes til at afholdes fredagen d. 31. marts næstkommende i hr. gæstgiver Schröters lokale i Haderslev. Ethvert medlem tillades at indføre pålidelige venner af den slesvigske sag. Lader os komme sammen for at tale om, hvad det nærværende øieblik kræver af os.

Houdst, d. 19. marts 1848.

Laurids Skau.

Bilag 2.

Allernådigste konge! I den nærværende tid føle vi slesvigere os opfordrede til for Deres kongelige Majestæt at udtale de alvorlige tanker, som mægtigen røre sig i vort sind. Revolutionen i Frankrig har rokket den europæiske freds grundvold. Snart kan Tyskland blive skuepladsen for sammenstødende krigsmagter. Holsten og Lauenborg, dele af det tyske forbund, er nødsagede til at sende deres sønner og penge til forbundsfyrsternes forsvar; allerede samler forbundet sine stridskræfter og indkræver krigsskat. — Held os, at Slesvig og kongeriget står uden for! Vi vente, at Deres Majestæt vil opretholde og bevare det lykkelige afsondrede forhold. Vi ønske, at den holsten-lauenborgske hærafdeling adskilles ganske fra rigets arme; thi vi ville ikke, at vore sønners blod skal flyde til fremmedes landes forsvar. Vi vente, at Holsten-Lauenborg får sin egen krigskasse, sit eget finansvæsen etc., thi vi ville ikke offere penge til Tysklands krig. Vi vente, at Rendsborg, denne ældgamle fæstning, under alle omstændigheder vedblive at være en dansk fæstning og at samme på det snarest erholde en forstærket garnison af danske tropper. Vi vente, at også Slesvig på det snarest besættes stærkere med hengivne troppekorps for at afværge den ulmende opstand af det statsop-løsende parti og modstå de friskarers indtrængen, som ifølgende rygter for tiden oprettes af tyske håndværkssvende og andre fattige mennesker i stæderne Hamborg, Bremen, Lübeck o. s. v. i den hensigt at føres ind i Slesvig og plyndre og hærge de byer og egne, der er den danske konge huld og tro. Vi vente den hurtigste indførelse af en almeenvæbning, for i denne faretruende tid at kunne værges om konge og fædreland, frihed og arve. Vi imødeser ifølge Deres Majestæts udtalte ædle hensigt, indførelsen af en bedre statsforfatning for Slesvig og kongeriget, dog med almindelig valgret og omsorg for bevarelsen af Slesvigs eiendommeligheder og rettigheder. — Allernådigste konge! Dette er vore hjerters ønsker og attrå. En bevæget, farefuld tid nøder os til, her at udtale samme for Deres Majestæts trone! Længe leve vor elskede, allernådigste konge!

Nord- og Mellemslesvig, i marts 1848.

Bilag 3.

Allernådigste konge!

Store begivenheder rulle hver dag op på verdenstheatret; men scenen viser besmittet selvinteresse, der opløses i anarchi: borgere frydes ved at udtømme hinandens blod — Europa synes at være rystet i sin grundvold. — Intet under derfor, at den danske bondestand, der er vel bekendt med de agitationer, der også trives her i landet, med bekymring, ja — med ængstelse — kaster blikket ind i fremtiden, og i så alvorlig en tid tyer til sin konge, hos hvem den altid fandt trøst og medvirkning i farens stund.

Deres Majestæt! I over 180 år har det danske folk følt sig lykkeligt under enevoldsmagtens regering: vindskibeligheden stedse holdt skridt med tiden, videnskab og kunst er bleven beskyttet, det for bondestanden så fornærede trædoms åg er taget af denne stands skuldre, almindelig borgerlig velvære og tilfredshed ere følgerne af regeringens visdom og lige store omhu for enhver stand i staten. Allernådigste konge! De står nu i begreb med at nedlægge en del af den magt, det danske folk af tillid og hengivenhed så ubetinget overgav til en af Deres Majestæts høisalige forfædre, og give folket en besluttende medvirkning i regeringen. — Vi føle tillidsfulde det store og oplysende, der ligger i denne handling, og den tillid Deres Majestæt derved viser det Dem så ubrødeligt hengivne folk. Men, tilgiv os, allernådigste konge! om vi netop deri finde en anledning til vore bekymringer og vor ængstelse, og unddrag os ikke Deres nåde, når vi frimodigen udtalte dette.

Det kan ikke længere nægtes, at de forviklinger i hertugdømmerne, der tidligere så ofte er trådte hæmmende i vejen for den rolige udvikling af det hele, påny ere fremkaldte, vel i en fra hin tids stridigheder forandret, men derfor ikke mindre faretruende skikkelse. — At disse anliggender i et rigsråd sammensat af en mængde modstridende interesser og lidenskaber, ville lade sig ordne, kunne vi destoværre ikke håbe, vor stænderhistorie forbyder os dette; derimod have vi den fuldeste tillid til, og forvisning om, at det vil lykkes Deres Majestæt, som hævet over alt, hvad der kunne påtrykkes navnet »Egennytte«, at udjævne de partistridigheder, der nu ligesom synes at true staten med sønderlemmelse, at rejse borger bevæbnet mod borger, at kulkaste det sande frihedens og velværens bygning, Deres Majestæts høisalige forfædre så møisommeligen have grundlagt og opretholdt, som vi så trygt håbe, at Gud vil give Dem kraft til at fuldføre og vedligeholde, og som vi formene at beståe i lighed for loven, respekt for eiendomsretten og en eneste øverste hersker og dommer.

Allernådigste konge! Også vore lyngblomster have ofte hviskende bragt os det store frihedsråb, som ørkesløse døgnskrivere og dem til denne klasse hørende så rundelig bringe til torvs; men troe os, Deres Majestæt! de have

ikke her fundet genklang; tværtimod have vi besvaret denne classes machinationer med et fra et fuldt bryst rungende: »Gud beskytte vor konge«! — og når de derefter med dobbelte tunger og nylig tilspidset pen have søgt at gøre vor enfoldighed indlysende, og ville forklare os det ofte misbrugte ord — frihed, og vist os dets betydning, da ere vi ikke blevne overbeviste, men have atter svaret: vi ere i besiddelse af den frihed, vi attråe, vi have vor communalordning, der delagtiggør os i bestyrelsen af vore egne anliggender, vore dommere controlleres, vi have tillid til vore domstole, vi ville intet aristokrati, hvad enten det kaldes stands- eller pengearistokrati, vi elske vor konge og hans hus, vi ville kun have een hersker, vor folkeligsindede og gode konge.—

Se, allernådigste konge!

Det var disse, vore hjerters følelser vi nærmest ønskede efter vore svage evner at tolke for Dem. — Vi skulle med hensyn til vore bekymringer og vor ængstelse, for at se den Deres Majestæt af Gud og folket overdragne magt delt, nok kunne have påvist flere af de omstændigheder, der have bragt os til for Deres Majestæt allerunderdanigst at nedlægge den bøn, at De allernådigst vil opretholde magten udelt, men vi have med flid afholdt os fra vidtløftige påpegninger, idet vi nærer det inderlige håb, at henvisninger til forholdet til hertugdømmerne alene måtte være tilstrækkelig til at begrunde vor fremsatte bøn. —

Vi nedbede himlens velsignelse over Deres Majestæt, og juble høit: »Leve vor gode uindskrænkede konge, Frederik den Syvende«.

Allerunderdanigst

Fra Bredsten sogn	117 beboere,	Hveisel sogn	85 beboere,
» Vindeløv sogn	28 »	Givskud sogn	88 »
» Randbøl sogn	56 »	Skibet sogn	25 »
» Kollerup sogn	10 »	Give sogn	2 »
» Gadbjerg sogn	16 »	Ialt	457 beboere.

Bilag 4.

Kammerater af den slesvigske bondestand!

En omvæltning har fundet sted i København! De gamle ministre er afskedigede. Hs. Maj. kongen har med statsminister Bardenfleth ved siden erklæret, at han vil kalde mænd til ministeriet, som besidde folkets tillid.

Medens de Franskes konge, Ludvig Philipe, uagtet al sin verdensklogskab måtte flygte fra land og rige, står Frederik den Syvende omgivet af mange tusinde trofaste undersåtter og foregriber folkets ønsker, idet han selv vil den samme frihed, som folket ønsker! Medens Preussens konge lader masser af mennesker nedskyde på Berlins gader, og undersåtternes blod flyder i strømme, bruger Danmarks Frederik ikke en eneste soldat mod folket i sin hovedstad, lader intet blod flyde, thi han vil selv være statens første frie borger! Medens de tyske fyrster kun lade sig friheden aftvinge, sætter kong Frederik en ære i at være æresborger i republikken Schweiz!

Kammerater af bondestanden! lægger vel mærke til denne forskjel!

Embedsvilkårligheden og advokatherredømmet nærmer sig sin ende, men lægger vel mærke til, at netop anførerne for folket i Kjøbenhavn tilbyde os provinsiel selvstændighed, tilbyde os uden falskhed, at holde vore rettigheder og eiendommeligheder i hævd og ære, medens juristerne i syden vil incorporere os i det tyske forbund, vil stifte et nyt tysk rige til Kongeåen, som spær os blod og trængsel!

Lader os derfor med redelig troskab slutte os sammen med kongerigets beboere, med vore brødre mod nord, og lad friheden være båndet, som holder os sammen.

Lader os arbejde på den lovlige ordens opretholdelse, og derved lette regeringen indførelsen af sand og virkelig folkefrihed!

Kammerater! medundertegnede Laurids Skau har indkaldt den slesvigske forening til møde 31. marts d. å., giver nu i stort tal møde! Spørger ikke, om I er medlemmer, thi vi er alle i een og samme politiske stilling! Enhver, som elsker konge og fædreland, frihed og lovlig orden, — han give møde!

Ved det mundtlige ord, ville fædrelandsvenner da forsøge at kaste lys over forholdene. Lader os i fællesskab beåndes af frihedens første morgenrøde! Men lader os tillige give eksempel på, at vi med fast villie og streng overholdelse af den offentlige ro kunne opnå en anden folkefrihed end den, tyskerne for øieblikket køber med borgerblod!

Haderslev, den 23. marts 1848.

Laurids Skau,

formand for den slesvigske forening.

Hans Krüger,

stænderdeputeret.

Nis Lorenzen,

stænderdeputeret.

Bilag 5.

I århundreder trængte tyskheden frem i Slesvig og danskheden var sin undergang nær. Da kaldte Frederik 6. danske mænd til at tale med i statens anliggende, nu troede man at kunne gøre sin ret gældende, men på folketinget kjendtes den ikke, den danske tunge måtte ikke røres.

En kamp mod undertrykkerne begyndte. De dansk-slesvigske mænds kræfter var kun få i sammenligning med fjendens. Men kampens larm vakte brødrene i kongeriget og nationalfølelsen greb dem med hele sin kraft. Det danske Slesvig stod ikke længer ene i kampen. Ved kraftig og opoffrende understøttelse gjordes det stærkt, så sejren mere og mere blev på dets side. Striden nærmede sig sin afgjørelse, og det dansk-slesvigske folk erkjende og påskjønner hvad der fra dansk side gennem en række år er gjort for det. Det dansk-slesvigske folk har erkjendt den indsigt, det mod, den kjærlighed og trofasthed mod konge og fødeland, som brødrene i kongeriget har viist, og deres handlinger have opfyldt de danske slesvigere med stolthed og beundring. Folket har, en naturlig følge af dets stilling, fulgt dem skridt for skridt, med den mest spændte opmærksomhed, med den mest levende men ængstelige deltagelse; thi på udfaldet beroede jo vort ve og vel.

Vi, af det dansk-slesvigske folk kårede stænderdeputerede føle os opfordrede til, her at frembære vore medborgeres tak til de hæderlige mænd i comiteen for den danske nationalitets fremme i Slesvig, såvelsom til enhver anden dansk mand, der enten ved tale eller skrift, eller på anden måde har virket til bevaring af vort sprog, vor nationalitet og Slesvigs ældgamle forbindelse med Danmark, ved hvilken vi og vore forfædre have følte os stolte, tilfredse og lykkelige.

Med åbne arme ville vi modtage alle de danske, som med væbnet hånd føle kald til at komme til os for i forening med os at modsætte sig det exalterede slesvig-holstenske parties egenrådige, formastelige og oprørske færd, med sand glæde skulle vi alle slutte os til Eder og vise i denne sag al den udholdenhed, den kraft og troskab, som vort danske blod er borgen for.

Vi nedskreve dette, ved begivenhedernes gang adskilte fra meddeputerede i Nordslesvig, men vi vide, at vi kunne indeståe for at de og folket skulle stå fast med os.

Haderslev, d. 25. marts 1848.

Som stænderdeputerede for de mindre landeiendomsbesiddere i hertugdømmet Slesvig.

Hans Andr. Krüger,
for det 1ste valgdistrict.

H. I. Stål,
for det 2det valgdistrict.

N. Lorenzen,
for det 3. valgdistrict.

Bilag 6.

1. At der ufortøvet udnævnes en dansk mand af prøvet pålideligt sindelag, i hvis hænder indtil videre den høieste militære og civile myndighed i hertugdømmerne nedlægges.
2. at alle de embedsmænd snarest muligt afskediges, som vedkender sig statsfjendtlge anskuelser, og som lige så lidet fortjene Deres Majestæts tillid, som de besidde folkets.
3. at der sørges for, at bonden øieblikkelig får våben ihænde og at landstormen forsynes med pålidelige befalingsmænd.

Bilag 7.

Medborgere! Den fare, som allerede længe har truet fædrelandet, er steget til det høieste! I hertugdømmerne er oprøret udbrudt, fæstningen Rendsborg er i slesvig-holstenernes vold, og en provisorisk regering for hertugdømmerne er udnævnt, krigen er altså uundgåelig, og enhver er opfordret til at værne om fædrelandet, kongen og sin egen arve. Intet offer kan nu være for stort. For at rådslå om, hvad der i dette øiemed kan og bør gøres i denne jurisdiction, som faren nærmest truer, indbyder jeg alle dens beboere, unge og gamle, til at møde mig i Hvilested kro, fredagen den 31. i d. m. om formiddagen klokken 11. Jeg venter, at enhver, der elsker sit fædreland og begriber den truende fare, vil indfinde sig.

Kolding, den 26. marts 1948.

C. W. *Qvistgård*,
herredsfoged i Andst, Slaugs, Jerlev og Brusk herreder.

Bilag 8.

Fædrelandets ære, og det danske folks nationalitet er i fare! Det øieblik er nu kommet, at slesvig-holstenerne have viist deres oprørske banner, og fremsat offentlig deres frække forlangende om at en deel af den danske stat skal overgives til det tyske forbund. — Dersom rygtet taler sandhed da er alt i dette øieblik Rendsborg i deres vold, og friskarer hvervet blandt Hamborgs laveste pøbel rede til at oversvømme vort land for at udbrede ødelæggelse. — Danske mænd, Eldbo, Brusk og Holmanns herreder! lad os slutte os nøie til vor fædrelandssindede konge, og stole på at han vil træffe midler til at tugte oprørerne, men lad os også selv være forberedt på alt, og redebonne til at bringe ethvert offer, som øieblikket måtte fordre. — For nærmere at tale sammen i denne anledning, opfordrer jeg enhver, unge og gamle til at møde mig i Hvilested, tirsdagen den 28de ds. formiddag kl. 10. — Enhver, der føler varmt for vort fødeland, møder. —

Fredericia, den 26de marts 1848.

Holck,
herredsfoged.

Bilag 9.

Kjære venner!

Vort og vor families liv, hus, hjem og eiendomme ere i øieblikkelig fare, friskarer ere oprettede af en betydelig styrke i Holsten og skulle være på veie til at overfalde, plyndre og mishandle os. Lader os til selvforsvar sogneviis danne foreninger. Til den ende ansee vi det for vigtigt, at i hvert sogn 2de af de meest agtede mænd, meddele denne plan til andre i sognet, om hvis troskab mod konge og fædreland, man bør være forvisset, de have med sig en liste, på hvilken enhver tegne sit navn, der vil indtræde i en sådan forsvarsforening. — Hver forsyne sig nu med de våben, han kan tilveiebringe, i mangel af bøsse og tilbehør, rendekugler eller hagl benytter man ethvert tjenligt våben, en god skarp og spids hule på en 3 alens stage eller en god spids fork. Efter at således ethvert sogn har dannet en forening, der i nødstilfælde kan gribe til våben, må det ansees fornødent, at sogneforeningerne udnævner sin formand eller anfører, den, som dertil må ansees fortrinlig duelig f. eks. en forhenværende militær med et fædrelandsk sind. Alle disse forsvarsforeninger må tillige ståe i indbyrdes forbindelse med hinanden, og ansee vi det for vigtigt, at man i alle disse foreninger straks underrettes om, hvor det i ethvert sogn er forsvarsforeningens formand eller anfører bor, til hvem man i truende farer eller i sager af vigtighed kan henvende sig ved estafetter. Tillige er det ønskeligt, at foreningen sætter sig i forbindelse med militæret i Kolding, som derhos også bør underrettes om, hvor formanden eller anføreren bor.

Som middel til at sammenkalde en sådan dannet forsvarsforening ansees det hensigtsmæssigt at kime med kirkens klokker, der ellers ikke må finde sted. Det gjælder om ikke kun at forsvare vor familie, vort huus, vore eiendomme men tillige at sikkre vor landsdel den frie selvstændige forfatning, vor allernådigste konge i disse dage har skjænket os, vi kunne være forvissede om, at vi ved at danne sådanne foreninger ville komme Hans Majestæts ønsker imøde, idet vi således handle, som det sømmer sig trofaste borgere og fædrelandssindede mænd.

Kolding, den 27. marts 1848.

I en kreds af nordslesvigere.

Bilag 10.

Til vore brødre i Slesvig!

De efterretninger, der i disse dage kom til byen fra hovedstaden og fra hertugdømmerne satte alle indbyggere i en levende bevægelse.

Medens en almindelig jubel over vor konge og hans sidste kraftige foranstaltninger til Danmarks frelse og frihed lyde over landet, ere vi på den anden side grebne af dyb bekymring for de farer, der fra et fanatisk og separativt parti truer vort elskede fædreland.

Men større end frygt og bekymring er den tillid, det mod og den kraft, som fremgaa af en mageløs og urokkelig enighed mellem kongen og folket og mellem folket indbyrdes i det hele kongerige. Af mange tusinde munde er det i disse dage udtalt, at det danske folk beredvilligt bringer ethvert, selv det dyrebareste offer for gamle Danmarks ære, de ikke tåler at en eneste fodbred jord på denne side af Eideren aftrædes til Tyskland. Vi kjende den stilling, hvori I vore trofaste brødre for tiden befinde Eder, og vi have derfor trang til at sende Eder vor hilsen med forsikring om, at vi af al vor magt ville staa Eder bi i disse farens dage, at vi vil ofre liv og blod med Eder for Eders retfærdige sag.

Bilag 11.

Opfordring!

Den 12te linie infanteri-bataillon. — Den bataillon, som er dannet af det fyenske infanteri regiment, i hvis spidse kong Frederik den 7de i mange år personligen har stået — er kommen til Kolding. Det er nødvendigt, at Enhver, som er Indkaldt, så vidt muligt giver møde, men da det erfares, at den Kongelige ordre om indkaldelsen ikke er blevet Enhver bekjendt, så opfordres Enhver sognefoged og anden brav mand til at virke i sin omegn for at der ufortøvent møder i Fredericia alt det indkaldte mandskab fra 1843 og følgende år, men tillige opfordres også det mandskab, der fra 1840, 1841 og 1842, for at de ved den 12te linie infanteri-bataillon kunne indtræde i stedet for dem, som udeblive, fordi de ikke ere underrettede om, hvad kongen har bestemt.

Ligesom et sådant såvist muligt møde i Fredericia vil forstærke mængden af dem som med våben kunne fyldestgøre lydighed imod kongens bud, opfordres tillige alle sognefogeder og andre brave mænd til, at der i sognene dannes foreninger, som med kraft forebygge udbredelsen af ulydighed imod vor konge, og derimod med al mulig iver stræber for også ved denne leilighed at vise, at hertugdømmet Slesvig såvelsom Kongeriget er besjælet af sand kjærlighed for konge og fædreland.

Kolding, den 27. marts 1848.

Morgenstjerne.
Bataillonskommandør.

Bilag 12.

Proclamation til slesvigerne!

Slesvigholstenerne, som i en række år har forstyrret fred og ro i landet, forsøge nu ligefrem at gøre åbent oprør mod den retmæssige konge og landsherre, og ville forføre Eder til at tage deel i deres vanvittige og forbryderiske plan. De ville med magt overgive Eders skjønne og herlige land i det tyske forbunds hænder.

Slesvigere! Ville I holde med de slesvigholstenske oprørere eller Eders konge? Ved Kongeåen står et stærkt armecorps, begjærlige efter at rykke ind i Eders land som ven eller fjende. Sige I: vi ville ikke mere have noget at gjøre med Danmark og dets konge, vi ville til Tyskland og underkaste os det tyske forbund: så kommer hæren som fjende, og I må da selv betænke, om I kan udholde kampen med den danske konge og hele det danske folk. Men sige I: vi ville blive vor gamle forbindelse med Danmark og vor unge, folkekjære konge tro: så kommer den som Eders ven og beskytter mod enhver, der med list og magt vil gjøre Eder til Tysklands slaver. Siger rent ud Eders mening, vor konge elsker den rene sandhed, men svarer hellere med gjerning end med ord. I må nu selv afgjøre Eders skjæbne: om I ville være statsforbrydere, der dog let ville blive overvundne, og selv må tilskrive Eder de sørgelige følger — eller trofaste fædrelandsvenner, som vil erhverve Eder alle brave mænds roes og Eders nedarvede konges kjærlighed.

Med den kongelige premierministers og ministeriets bemyndigelse er jeg fra Kjøbenhavn kommet til Eder, for i Hans Majestæt kongens navn at forklare og udtrykke for Eder, hvor meget Han har betænkt at gjøre for Eders frihed, for Eders selvstændighed, for Eders vel. Ville I høre det, da lyde det således:

Besluttende rigsdag sammen med Danmark.

Presse- og associationsfrihed (forsamlingsfrihed).

En egen slesvigsk landdag for alt, hvad der angår Slesvig alene.

En egen overret.

En egen regjering.

Derimod ophører cancelliet, da alle cancellier må ophøre, når ministrene bliver ansvarlige.

Consumptionen vil ikke blive indført.

Kopskatten vil blive ophævet

Valgloven såvel til rigsdagen som til landdagen vil blive meget folkelig. Statsafgifterne vil blive ordnede efter et bestemt forhold (f. eks. efter folketal) ligelig for Danmark og Slesvig. Når de for den slesvig-danske stat fælles udgifter ere blevne fradragne, vil overskuddet af statsindtægterne, efter

det samme bestemte og ligelige forhold, blive anvendte til særskilte indretninger i Danmark og i Slesvig. Landdagen får en besluttende medvirken ved anvendelsen af den slesvigske qvotadel o. s. v.

Vor frisindede og folkekjære unge konge fattede strax ved sin Thronbestigelse den beslutning, at skjænke samtlige sine undersåtter al den frihed, der lader sig forene med folkets sande vel. — Slesvigere! Jeg er vis på, at I ikke med slesvigholstenerne ville styrte Eder i elendighed og fordærvelse, tvertimod ville I unde vor ungdomsfriske konge den lykke, at gjøre Eder, sine kjære slesvigere, til et frit selvstændigt og lykkeligt folk.

Slesvigere! jeg, som taler til Eder, er mange af Eder bekjendt som en ærlig mand og en ægte folkeven, der har ofret de undertrykte slesvigeres vel den bedste deel af min kraft. Troer mig, der har gjort meget for Eder, og aldrig talt usandt for Eder, når jeg siger, at det er i kongens navn, at jeg har talet til Eder. Troer ikke dem, der altid har løiet for Eder, og også denne gjøre det på den frækkeste måde, idet de foregive at tale til Eder i hans Majestæts navn. Hvorledes kunne oprørerne mod kongen tale i kongens navn?

Kolding, den 27. marts 1848.

Flor.

Bilag 13.

Jyder og fyenboer står op!

Slesvigholstenerne have kastet sig over det gamle Sønderjylland og ville overgive det til de rovgjerrige tyskere. I de danske slesvigeres navn råber jeg: Kommer os til hjælp!

I have vel hørt, at Olshausen nylig i forsamlingen i Rendsborg kaldte de danske et dovent, søvnigt, usammenhængende folk, som ved sine latterlige demonstrationer har tabt al agtelse i Europas øjne. Vi ser nu om dette skudsmål er sandhed eller løgn. Men samler Eder som besindige mænd og stiller Eder til den commanderende generals tjeneste. Han vil bedst vide hvad I have at gjøre for at frelse Eders og gamle Danmarks ære.

Kolding, den 27. marts 1848.

Flor.

Bilag 14.

Trofaste danske mænd.

I denne farens stund har det dybt rørt mit hjerte, at I glemmer Eder selv og kun erindre Eders konge og fædreland.

Allevegne fra indstrømme udtryk for urokkelig hengivenhed og tilbud om den største opofrelse. Det er mit hjertes trang og min kongelige pligt at lade et svar udgaa til mit folk.

Danner, såvidt det staaer til Eder, ved egne midler frivillige væbnede corps der slutter sig til min hær, under den militære commando. Mange har gjort et sådant tilbud, efterfølge deres eksempel. Eders iver for at uddanne Eder til fædrelandets forsvarere skal jeg imødekomme ved såsnart muligt at sende Eder kyndige befalingsmænd. Stille alle som een under mit, under fædrelandets banner. Alles iver styrke alles sammenhold, og om Gud vil, lade lovligheden beseire oprøret og føre fædrelandet til fred, frihed og ære.

Christiansborg slot, 28. marts 1848.

Frederik Rex

/ A. W. Moltke.

Bilag 15.

Såsnart sognefogederne har modtaget nærværende ordre ville de uden ophold træde sammen med sogneforstanderskabet og sammenkalde sognets beboere og påbegynde ordningen af en herredsvæbning, overensstemmende med følgende regler:

1. Alle værbare personer fra 18 til 50 år, anføres sognevis på en liste med vedtegning: om han har været soldat, underofficer og fornemlig garder. —

2. Enhver frivillig over den anførte alder modtages og påføres listen. —

3. Af anførte styrke tages 3 a 6 mand pr. 100 mand til befalingsmænd, som møde overmorgen den 31te form. kl. 9 i Herslef by, for denne dag, at opfriske deres militaire kundskaber, og disse befalingsmænd indøve da atter sogneviis det øvrige mandskab, og begynde hermed, den 1ste april, form.: kl. 9, efterat det forud er indberettet hertil, hvor samlingspladsen for hvert sogn er. —

4. Ved optællingen undersøges hvor mange af de unge folk, der ere villige til at indtræde i et fricorps som i påkommende tilfælde kunne bruges ved landets grænse og gives listen vedtegning herom. — Den øvrige deel af herredsvæbningen forretter efter tour, patruillevagter her i byerne.

5. Signalerne hvorefter herredsvæbningen i nødstilfælde skal sammenkaldes beståe i blus eller flag, der skulle anstilles ved Eltang kirke for Brusk herred. —

6. De 622 geværer, som nu ere i herredsbeboernes besiddelse fordeles således at hvert sogn beholder sine, men at den, der ikke selv kan bruge sit gevær, overlader det til en anden. — De som ei have skydegeværer, må benytte pigge, leer befæstede på en stang, og forke. —

7. Efterat herredsvæbningen således er ordnet, overtager major v. Meklenborg overbefalingen, og har enhver til væbningen henhørende strengt at følge hans befaling. —

Listen over herredsvæbningen, med de fornødne vedtegninger, samt fortegnelse over befalingsmændene og samlingspladserne i sognene indsendes sogneviis til mig inden aften den 30te ds. — Forsåvidt sognefogederne ikke er lægdsmand, da tiltræder lægdsmanden mødet, for at give oplysning om rullerne. —

Herredsfogeden i Fredericia, d. 28. marts 1848.

Holck.

Bilag 16.

Forskrift

for sognevæbningernes opstilling og bevægelser,
modtagen fra generalkommandoen.

Opstillingen skeer i 2 geleder, mand sluttet til mand.

I 1ste geled træde de med udsveitsede leer eller spyd bevæbnede.

I 2det geled sættes de geværbevæbnede, eller som vi kalder dem skytterne. Disse ere inddeelte fra højre fløi, i nr. 1, 2, 3, 4. Nr. 1 skyder først, derpå nr. 2, og så nr. 3., og når nr. 1 haver ladet, skyder nr. 4 o. s. v. Der lades med kugle eller rendekugle, hvilket sidste torde være det bedste.

Bevægelserne måe øves fremad i rask march og igen tilbage, linien må kunne gjøre højre og venstre om, og må kunne svinge til højre og venstre.

Skal fjenden angribes, lader man denne med roligt dansk mod nærme sig på 100 skridt, bøsseskytterne åbne derpå i 2det geled på ovenanførte måde geværiden, i det der fyres, ved at slå geværpiberne an igjennem det første geled. Man afholder sig fra at ville fyre alle på eengang, da det er en hovedsag, at der sigtes vel, og at ilden vedligeholdes.

Nærmer fjenden sig på 50 skridt, fælder det første geled leen eller spydet, hvilket skeer således:

Den højre arms hånd omfatter skaftet så langt nede, at højre albue ligger over dets bageste del og armen hviler på selve skaftet, i det dette anlægges mod højre hofte, med venstre hånd gribes nu om skaftet og leens spidse vrides opad. På denne måde kan den kjække mand anbringe sit stød eller hug i ansigtet på sin modstander til fods. Ligesom leerne, der måe være skarpe, ved at vendes eller svinges til højre og venstre kunne skjære og støde i alle retninger.

I selve sammenstødet holdes den venstre fod med noget bøiet knæ fremad, medens højre knæ derimod er udstrakt bagud til støtte.

Mod ryttere stødes eller hugges mod hestenes bringer eller fødder. Alle deslige angreb skee, tæt sluttede mand ved mand, og altid hurra, fordi denne lyd er opmuntrende.

Under bevægelserne, hvor man ikke netop vil gaa sin fjende på livet, bæres leen lige op og ned i højre arm, leebladet selv med skarpen udad (ikke bagud, for ikke at beskadige mandskabet i 2det geled). Under denne bevægelse er den højre arm udstrakt, i det skaftet hæves $\frac{1}{2}$ alen fra jorden.

Da fjenden ikke altid angriber forfra, men også kunne true fløiene, må skytterne øves i at trække sig fra midten ved højre og venstre om, ud fra den truede fløi, således at man ved enten at svinge ud, eller ved et par gange at gjøre højre og venstre om, får ansigtet imod fjenden, her åbnes da straks

ilden enten sluttet eller i kjæde, det vil sige 4 a 5 skridt fra hinanden, hvorved de 2 sidemænd fra høire giøre fælles sag.

Er ilden ophørt, og spydangreb af 1ste geled skulle finde sted, trække skytterne tilbage, bagved det spyd- eller leebevæbnede 1ste geled. Det må altid betragtes som vigtigt, at man, såvist omstændighederne tillade det, søge at have naturlige dæknings-midler. Man har således slige dæknings-midler som veien f. eks., hvorfra fjenden trænger frem, går igjennem en bye, en for resten utilgængelig mose, over en bro eller et snævert pas. Kan foran en sådan snævring eller sådan adgang eller tilgang anbringes en forramling (barricade), der består i vogne fyldte med møg, hvoraf de 2 hjul på den ene side er aftagne, harver med tænderne opad, omhugne træer med toppene udad mod fjenden, vindes derved en betydelig forhindring for fjenden, når skytterne ei alene sætte sig bagved forramlingerne, men også lægge sig bagved muligt foranværende hauger, grøvter, gjærder etc., så at ilden kommer til at krydse sig foran forramlingerne. På den åbne mark må alle naturlige gjenstande kunne hjælpe til forsvar og derfor afbenyttes af de bevæbnede, hertil må regnes kirkegårdsmure, skove, krat, hvorigjennem veiene måske løbe, og hvorved baghold måske med nytte kunne anvendes.

Hvor fjendtlige ryttere måtte vise sig trindt om i åben egn, der var uden naturlige dækningsmidler, var det vigtigt, at mandskabet forud havde øvet i at formere kredse, det vil sige: midten bliver stående og fløiene gåe ved høire og venstre om sving bagud imod hinanden, da de spydbevæbnede side om side, strax fælde leerne ud til alle sider, skytterne blive da inde i kredsen på deres pladser bagved 1ste geled og åbne ilden til alle sider, tagende med rolighed godt sigte. Disse kredse må ikke bevæge sig, men modtage sin fjende på stående fod og med et rask hurra, anføreren er da, som forsvarets sjæl, i kredsens midte.

Det er under alle bevægelser godt, at fodslag vedligeholdes; men det er ingen væsentlig nødvendighed; man gjør ligeledes indstændigt opmærksom på, at den største deel af de egentlige militaires ofte indviklede bevægelser, aldeles holdes ude fra alle disse væbningers øvelser, man anseer det således for tidsspildende for disse, om man ville indøve flere af geværgrebene f. eks. geværpræsenteringen, ladningsgrebene med tempo, gevær i arm eller ved fod o. s. v.; thi det må ansees som hovedsag, at tid vindes til det allervigtigste, at folkene vænnes til rolighed, til at høre og til at lyde.

Forsigtighed ved brugen af geværet må anbefales, så at aldrig krudt lægges på panden, eller knaldhætten sættes på pistolen førend geværet er ladet, og det må ansees vor vigtigt, at de geværbevæbnede ere forsynede med kugle-patroner, eller helst rendekugle-patroner og at hver mand i det mindste

har 25 sådanne hos sig. Uden patroner bliver ladningen både usikker og for langsom.

Sogneviis synes denne bevæbning at burde deles i compagnier på ca. 100 mand, og for herrederne ville 4 sådanne komme til at udgjøre en bataillon. Var skytteantallet mindre end de leebevæbnede, stilles skytterne således i 2det geled, at de ligeligen ere fordelte bag 1ste geled.

Til anførere for sogne-væbningerne vælges en agtet og dristig mand af hvert compagnis midte, ligesom skytterne burde have en lignende, helst een, der forhen har tjent.

Det er ligeledes naturligt, at nogle underbefalingsmænd udvalgte som underofficerer.

Formeredes bevæbningen herredsviis, måtte til overanførere vistnok helst vælges eller foreslås en forhen tjent officer eller en anden almeen agtet mand.

Havde en slig bataillon i sin midte en fane med Dannebroke, måtte det ansees vigtigt for sammenholdet.

Når fjenden måtte antage at nærme sig, var det vigtigt, at man på alarmpladserne havde ridende bud, der, om forstærkning ansåes vigtig, kunne sendes til bagud liggende sogn, for på et måskee vigtigt punct at kunne med samlet kraft afvise fjenden.

Det er på en sådan simpel måde man troer, at indøvelserne bør finde sted, når man for resten skulle gjøre opmærksom på, at ligesom der for alle særskilte tilfælde umuligt kan gives regler, må det også overlades vedkommende anfører at udvikle øvelserne så fleersidig som tiden tillader det, kun at simpelhed bliver ånden i alle øvelserne.

En ridende trops bevægelser berøres ikke her, da her forudsættes langt mere, og en øvelse af dertil instruerede officerer.

Bilag 17.

1. Formålet med denne foranstaltning, hvilket ikke bør tabes af sigte, er mere at berolige den spænding af krigerisk patriotisme, som er vakt af tidsomstændighederne end at forøge den.

Hr. generalmajoren ville desårsag i forbindelse med lokalautoriteterne, søge at træffe sådanne foranstaltninger, som, i det de tjene til at vedligeholde iveren for den gode sag tillige kunne virke til at lede begejstringen i en rolig strøm. —

2. Da det især er købstadkommunerne, som kunne ansees skikkede til oprettelse af væbningsafdelinger, så bør opmærksomheden først henvendes på disse. Landkommunerne sættes først i virksomhed såfremt attråen er stor og må væbningen for så vidt muligt, gruppere sig om og slutte sig til købstadvæbningen.

3. alle fricorpsene må bringes til at anerkjende den oven befalede myndighed og hvortil udfordres, at førernes ansættelse indstilles til sanction. — Bemeldte fører må i sin kreds nyde anseelse og anerkjendelse lige så meget fra det borgerlige synspunkt som med hensyn til dygtighed.

4. Intet fricorps kan anerkjendes som ikke er i det mindste 50 mand stærk og som ikke have i det mindste 1 befalingsmand for hver 50 mand.

5. Overbefalingsmanden gjøres ansvarlig for korpsets disciplin.

6. Føreren af et commando fra 50 til 100 mand betragtes, når han kommer i forbindelse med hæren, som leutnant; førerne fra 100 til 200 mand som captain. —

7. Over sammensætningen af slige afdelinger til et større hele forbeholder krigsstyrelsen sig disposition. —

8. Forpligtelsen til at give møde må være således bindende, at der i farens øieblik kan gjøres regning på den frivillige væbning. — En vilkårlig fratrædelse kan således ikke tilstedes, men enhver må ved sin indtrædelse i væbningen forpligtes til at give varsel om sin udtrædelse. — Dette vil passende kunne bestemmes til (?) måned, hvorfor det dog er en selvfølge at der for enkelte personers vedkommende herfra kan ske undtagelse, når omstændighederne taler derfor. — I farens stund opfordres den organiserende overbefalingsmand som fører af det hele væbningsvåben i det ham underlagte district, hvis ikke ved generalkommandoen forinden foranstaltes nogen anden forholdsregel gennemført. —

9. Provinsen erklæres i givet tilfælde i krigstilstand af overøvrigheden, og samtlige frivillige bevæbningsafdelinger træde fra samme øieblik under krigslovgivningen.

7. april 1848.

Bilag 18.

Uagtet man vistnok kan gjøre regning på, at det fædrelandskjærlige sindelag, den udmærkede ånd, der besjæler vor armee ved grænsen mellem Slesvig og Holsten, ville sætte den istand til at værne om vort fædrelands grænser endog mod en overlegen fjende, og uagtet enhver fædrelandsven, må sætte sin lid til, at vor retfærdige sag tilsidst vil seire, når vi handle samdrægtigen og opbyde alle vore kræfter i forbindelse med den hjælp, vi må håbe at vort fædrelands allierede i tiden ville yde os, så kan regeringen dog for sig ikke fordølge muligheden af, at den fjendtlige hær ved den daglige tilstrømmende tilvæxt kan således tiltage i styrke, at det vil blive umuligt for den danske armee at forhindre den heri, måske endog i en nær fremtid, at trænge ind i vort fædreland. —

Man har troet at burde gjøre øvrighederne i Jylland opmærksomme på den fare, der således truer navnlig den sydlige deel af denne provins, for at der i tide kan træffes foranstaltninger, som efter ethvert steds forhold måtte kunne tjene til at formindske de ulykkelige følger, som fjendens tilstedeværelse i landet, dersom denne skulle indtræde, desværre må medføre.

Justitsministeriet, 22. april 1848.

Bilag 19.

Ribe stiftamthus, den 1. maj 1848.

Skrivelse til de besatte amters embedsmænd.

Hvis Jylland bliver besat af den tyske hær, skulle alle embedsmændene forblive på deres post, ikke blot for at varetage deres almindelige forretninger, men tillige for ved formaning og eksempel at lede befolkningen til en alvorlig, besindig holdning og for med værdighed og klogskab at varetage dens interesser ligeoverfor de fjendtlige befalingsmænd. — Forinden besættelsen indtræder, skulle alle offentlige kasser og de vigtigste embedsprotokoller bringes i sikkerhed og med dens indtræden standse al skatteopbørsel, hvorimod gudstjenesten, skoleundervisningen, retsplejen og alle andre offentlige forretninger såvidt muligt skulle gå deres regelmæssige gang. Ingen embedsmand tør under nogetsomhelst påskud medvirke til udskrivning af krigsstyr eller andre skatter til fordel for fjenden, derimod bør de i de egne, som faktisk er i hans magt, såvidt mulig forebygge hans selvtægt og de deraf flydende ulykker; ved at tilbyde deres mellemkomst for tilvejebringelsen af indkvartering, naturalforplejning og krigsægter inden for de ved lovlig krigsbrug hjemlede grænser, men kun så langt og kun så længe som fjenden selv ved magt vil kunne tage det. Embedsmændene bør herved — uden passende forekommenhed, men også uden unyttig modvilje — søge at tilvejebringe overenskomster, sørge for ydelsernes ligelige fordeling blandt befolkningen og rigtige aflevering til magasinerne, samt forsyne sig med behørig bevisligheder, selv i det tilfælde, at fjenden skulle vægre sig ved at yde eller love betaling. Da væbnet modstand mod regelmæssige hære af en befolkning uden tilbørlig organisation, uddannelse og ledelse ville være en unyttig opoffrelse af menneskeliv og friste fjenden til hævnende voldshandlinger, bør den så naturlige trang til at medvirke til fædrelandets forsvar henvises til frivillig indtræden i hærens rækker, og væbnet selvforsvar kun bruges mod egentlige røverier. Befolkningen vil handle klogt ved i tide at bringe værdifulde og lettransportable eiendele, som snart kunne blive genstand for plyndring eller exekution, i sikkerhed, men forøvrigt vil den i samme grad formindske okkupationens onder om det lykkes den uforstyrret at fortsætte sin daglige dont, som om der ingen fjende var i landet. Såvidt muligt at undgå enhver personlig berøring med denne, og hvor det ikke kan undgås, at møde ham med kold alvor og fortrøstningsfuld ro: det er hvad Jyllands befolkning skylder sin egen og fædrelandets værdighed.

Til Jyllands indvånere!

En tydsk seirrig hær vil i morgen overskride Eders lands grænser; ikke i fjendtlig hensigt kommer den til Eder: Bliver i Eders fredelige boliger, flyer ikke med koner og børn fra det Eder så kjære arnested. Jeg den høistkommanderende ved armeen indestår Eder for, at Eders person skal være os hellig og at Eders eiendom og Eders nationalfarver skulle blive beskyttede imod hver vilkårlig behandling, sålænge hæren opholder sig inden for Eders lands grænser; men jeg kan ikke fritage Eder for at tilveiebringe hærens fornødenheder og hertil behøver jeg i Eders egen interesse Eders lovmæssige øvrigheds medvirkning. Derfor opfordres alvorligen alle kongelige danske civiløvrigheder at blive på deres post og at fremture i at efterkomme deres pligter og forbindtligheder. Ligeledes opfordrer jeg geistligheden til at blive i deres sogne og at anvende hele deres indflydelse til deres menigheds beroligelse. Skulle de kongelig danske øvrigheder ikke efterkomme denne forskrift, så ere de værste følger uundgåelige for Eder, fordi mine tropper da nødsages til selv at inqvartere sig og selv tiltage sig alle til deres livsophold henhørende midler efter tykke, hvormed der med den bedste villie ikke altid kan sættes skranker for vilkårlige og uordentlige gerninger. Men al den ulykke, som deraf kunne følge, ville udelukkende tilskrives Eders øvrighed, der forlader Eder i trængselens øieblik.

Jyllændere! modtager gjæstfrie mine tropper, I såvelsom Eders koner og børn ville da være lige så trygge midt iblandt de ædle tydske krigsfolk, jeg er så lykkelig at anføre, som iblandt Eders egne brødre.

Armeens overstbefalende
v. Wrangel.

Bilag 21.

Til Jydlands beboere.

Siden 14 dage har en stor del af min arme befundet sig på Jyllands sletter; jeg har nøie overholdt alt, som min proclamation af 1. maj har lovet Eder, og har selv ei engang fordret alle fornødenheder for min hær, ligesom jeg ikke heller har ladet Eder undgjælde den modstand og vrangvillighed, jeg hos flere af Eders øvrigheder er truffen på i så henseende.

Ved dette bevis på tydsk mådehold havde jeg håbet at bevæge Eders regering til lige mådehold, til lignende agtelse for tydsk privateiendom. Sådant har imidlertid ikke fundet sted. Eders regering vedbliver at lægge beslag på tydsk eiendom og at opbringe tydske skibe. Ved denne adfærd tvinger Eders regering mig således til at anvende overmagten, at gøre brug af krigens ret og til at søge i Jylland skadesløsholdelse og vederlag for al den skade, som den tydske skibsfart og tydske eiendele lide på andet sted.

Jyder! Eders regering tvinger mig til at pålægge Eder en contribution af 2 mill. specier (4 mill. rdl.). Denne contribution skal imidlertid kun være et pant på den skade, som Eders regering har tilføiet tydsk handel og eiendom.

Såfremt Eders regering frigiver de under beslag liggende tydske eiendele og giver vederlag for den Tydskland tilføiede skade, skulle contributionspengene også tilbagebetales Eder. Ved hjælp af Eders øvrigheder agter jeg at fordele denne contribution forholdsvis ligeligen over de forskellige amter, hvorved jeg vil lægge de nyeste skatteregistre til grund og fremdeles lade denne bestemmelse gælde, at det frie hartkorn betaler dobbelt imod det ufrie, og at veldægtige stiftelsers og skolers ejendomme skulle være aldeles fritagne for bidrag til contributionen. Når contributionens beløb indtil den 28. d. m. ikke er indbetalt, vil sammes inddrivelse tage sin begyndelse.

Skulle nu mod forventning Eders øvrigheder vægre sig ved at lette Eder denne krigens byrde ved en retfærdig og billig repartition, så vil jeg overdrage dette hverv til andre pålidelige mænd, og skulle ei heller disse lade sig finde, eller I endog selv nægte betalingen, så lader jeg tage ved mine tropper alt, som behøves, og hvor det findes.

Jeg håber til Gud, at øvrigheden og folket selv ville have tilstrækkelig indsigt til ei at tvinge mig til dette sidste middel, skeer det endda, så må også folket selv påtage sig ansvarlighed for al den elendighed og ulykke, som er uadskillelig for sådan fremgangsmåde.

Kolding, 18. maj 1848.

Overbefalingsmand over armeen
Wrangel,
kongelig preussisk general af cavalleriet.

Bilag 22.

Trofaste jyder!

Da riget for fyrretyve år siden blev voldelig overfaldet, måtte Sjælland lide alle krigens rædsler. Denne gang er det Eder, som fjenden truer med plyndring og odelæggelse.

For at sønderrive det hellige bånd, der knytter os til vore slesvigske brødre, have oprørske landsforrædere hidkaldt en overmodig skare af fjendtlige tropper. For at forsvare os mod disse uretfærdige angreb, have vi tillands og tilvands kun benyttet de midler, som ubestridt folkeret hjemler som lovlig krigsbrug. Blokade af fjendtlige havne og opbringelse af fjendtlige skibe have vi anvendt med det mådehold, som svarer til vor længsel efter snarlig fred.

Det er derfor et dårligt påskud, når fjenden heri søger en hjemmel for at brandskatte Eder. Holsten og Slesvig overfaldt han under det foregivende, at det skete i den retmæssige herskers navn. Til Eder kommer han med løfte om sikkerhed for person og eiendom. Nu ser I, hvorledes han holder sit ord.

Trofaste jyder!

Eders konges hjerte bløder ved at se, hvor hårdt I er betrængte. Men værer standhaftige i nøden. Endnu findes der troskab mod givne løfter og ridderlig høimodighed der, hvor magten er til at hævde retten. Ædle, deltagende naboer ruste sig til at bistå vor egen tapre hær, som snart vil være i stand til atter at optræde på kamppladsen.

Da kommer den længselsfuldt påholdte stund, som skal udfri Eder af fjendevold. Da kommer opreisningens stund, som skal læge de sår, som en retløs fjende har tilføiet Eder.

Frederik Rex.

Bilag 23.

Fra Veile amt til det øvrige Danmark!

Nu er endelig både de preussiske tropper og den oprørske hær, som i 3 uger har søgt at udsuge Jylland, trukket bort. — Veile amt ånder atter frit, efter i 3 uger at have lidt den forsmædelse daglig at se på visse landsforrædere og deres medhjælpere, og bidraget til at mædske dem og præstere uaf-ladelig fordrede kjørsler, og alligevel havde det ikke været os ukjært, at beholde dem længere iblandt os, for at få leilighed til at følge dem ordentlig til dørs, når vore egne tropper først er landede. At amtet i denne tid har lidt betydeligt, er vist, men ligesåvist er det, at vi ikke have tabt modet eller troet os tilsidesatte. Vi have erkjendt rigtigheden af vor regjerings forholdsregler og med tålmodighed, dog ei uden indre harme fundet os i at yde levnetsmidler til fjenden, og at se dem, trods general Wrangels noble proclamation, røve vore bedste heste, og krænke flere privates eiendomsret. Den stadige tanke, at straffen ei ville være fjern, har opholdt vort mod, og som ægte danske mænd er vi rede til at lide end mere, når blot seier og ærefuld fred må krone værket. Danmark indtil Eideren og fuldkommen skadeserstatning af fjenden. Dette er det eneste, som kan tilfredsstille os.

Vejle amtshus, den 25. maj 1848.

P. With.